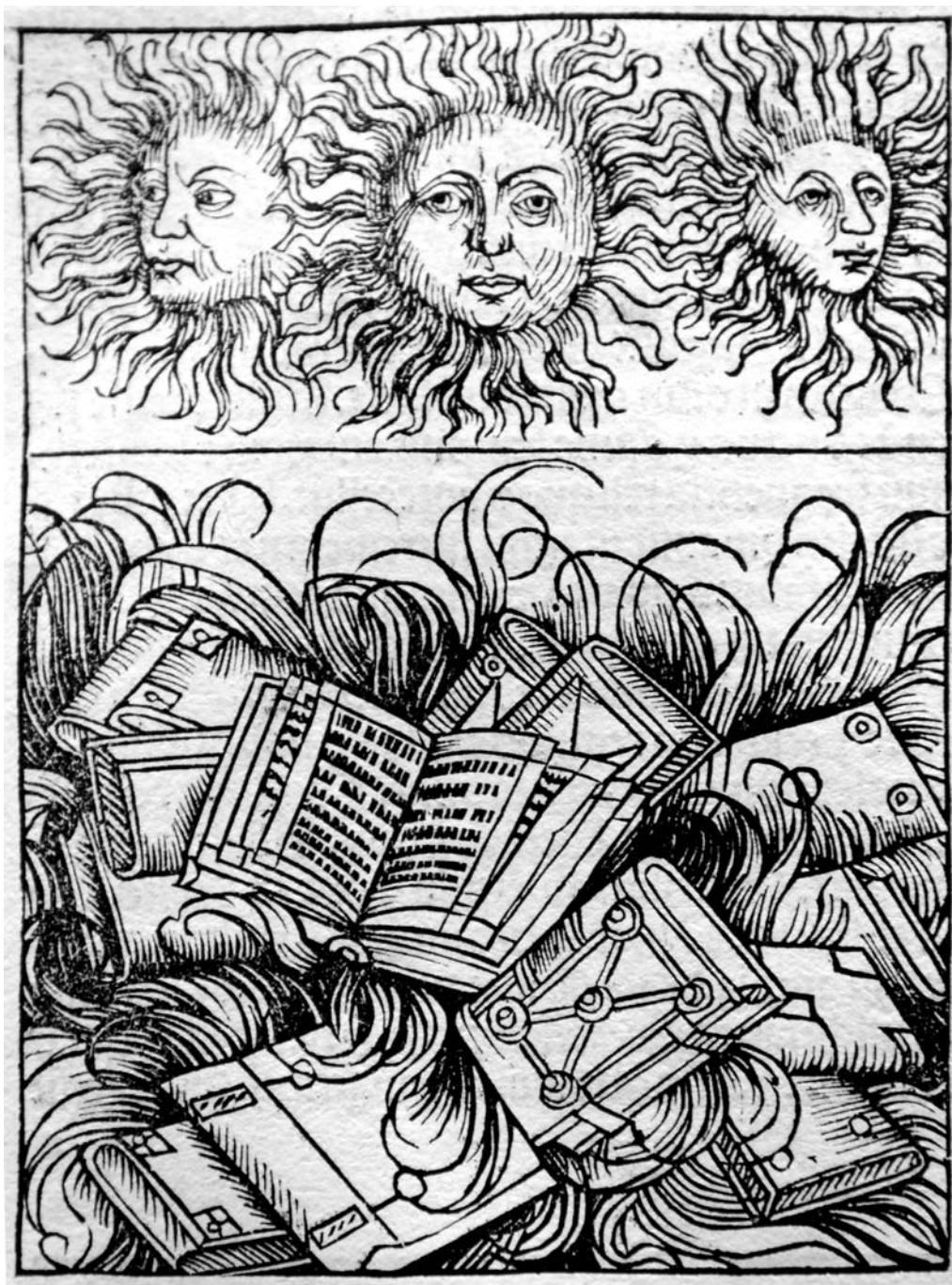


Hartmann Schedel

De
Sarmatia
regione Europe



Гартман
Шедель

Про
європейську
обласць
арматію

Одеса
“Астропринт”
2007

ББК 63.3(0)2/4,01
Ш 384
УДК 94(100)“.../1493”(093)

Книга є фототипічним виданням розділу “Про європейську область Сарматію” з праці “Liber chronicarum” (Nürnberg, 12.VII.1493) відомого німецького автора Гартмана Шеделя. В розділі міститься цінна інформація, що стосується середньовічної історії України. Праця супроводжується вступною статтею, присвяченою життю та діяльності хроніста, публікацією латинською та перекладом українською мовами, коментарями.

Дослідження розраховане на істориків, філологів, книгознавців та всіх, хто цікавиться давньою слов'янською, українською та польською минувшинами.

Автор вступної статті, перекладу з латинської та коментарів
канд. іст. наук **Ольга Білецька**

Науковий редактор доктор іст. наук **Микола Крикун**

Редактор-бібліограф канд. іст. наук **Олена Полевищикова**

Заступник відповідального редактора, керівник проекту **Марина Подрезова**

Відповідальний редактор академік **Валентин Сминтина**

Художнє оформлення **Геннадій Гарбузов**

Друкується за рішенням Вченої ради ОНУ ім. І. І. Мечникова.
Протокол № 9 від 15.06.2007 р.

Рецензенти:

д-р іст. наук, проф. **Лев Баженов**;
д-р іст. наук, проф. **Олег Добролюбський**;
д-р іст. наук, проф. **Дмитро Урсу**

В оформленні фронтиспису використана ілюстрація з “Книги хронік”
Г. Шеделя

Ш 0503010000–148 Без оголош.
318–2007

ISBN 978–966–318–802–7

© Наукова бібліотека, 2007
© Білецька О. В., вступна стаття,
переклад, коментарі, 2007

У відділі рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова зберігається багатоілюстрована інкунабула — “Книга хронік” Гартмана Шеделя. Інформація, що стосується історії України, викладена переважно у розділі “Про європейську область Сарматію”, який далі називатимемо “Сарматія”. Враховуючи той факт, що він жодного разу не був перекладений на українську (або російську) мову за винятком невеликих за розміром цитат у дослідженні Ю. Мицика та М. Кулинського¹, є потреба ознайомити з ним тих, хто цікавиться вітчизняною історією. Тому ми поставили за мету видати “Сарматію” у перекладі українською мовою та якомога широко прокоментувати її зміст.

Запропонована робота складається зі вступної статті “Гартман Шедель та “Сарматія”, фототипічного відтворення тексту оригіналу, публікації джерела латинською та його перекладу українською мовами, коментарів. Дослідження супроводжують численні ілюстрації та карти. Праця містить бібліографічний опис книги (додаток 1), іменний та географічний покажчики, що відображають назви оригіналу та перекладу, список використаної літератури.

Вважаємо за обов’язкове подякувати всім, хто на різних етапах підготовки рукопису до друку знайомився з його змістом та сприяв удосконаленню тексту. Дякуємо також адміністрації та працівникам Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка, Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького. Окрема подяка високваліфікованим спеціалістам відділів рідкісної книги та рукописів І. Б. Качур, Н. П. Швець, І. О. Римарович-Ціборовській.

¹ *Мицик Ю. А., Кулинський М. О.* Історико-географічний опис східнослов’янських земель у хроніці німецького гуманіста Гартмана Шеделя // Проблеми історичної географії України. — К., 1991. — С. 119-120.

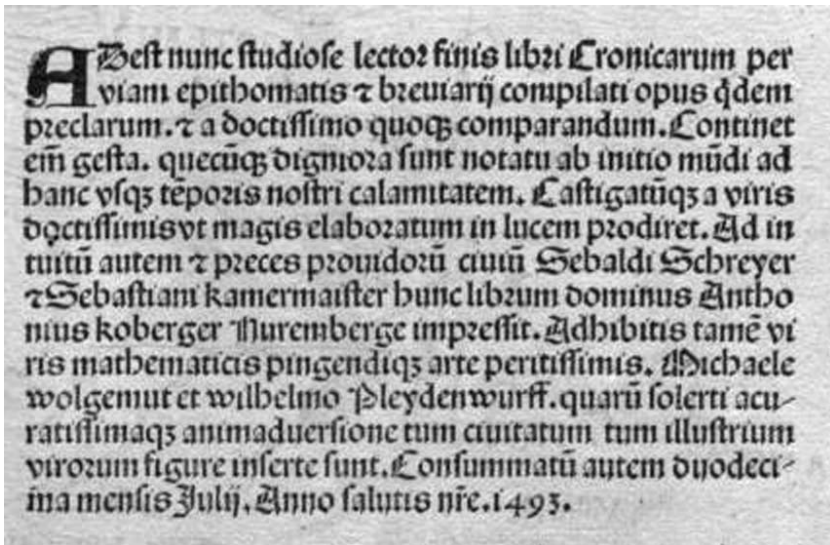
Цінними джерелами до вивчення середньовічної історії України є зарубіжні хроніки. У формуванні світогляду їх упорядників важливу роль відігравали теоретичні знання. На відміну від побутового, "природного", вони передбачали осмислення і систематизацію фактів, встановлення закономірностей між явищами, формування понятійної системи¹. Ці теоретичні знання в сучасному розумінні перетворюються в науку, тобто всіма визнану сукупність знань та оцінок. Така сукупність знань існувала і в пізньому середньовіччі. Відповідні знання й уявлення хроністів складали собою комплекс ранньонаукових поглядів та ідей. Звертаючись до хронік як до джерел, нам, зокрема, потрібно відібрати те, що збагачує наші знання з історії України.

До таких праць належить хроніка Гартмана Шеделя. Повна назва хроніки подана у колофоні — тексті на останній сторінці стародрукованої книги, що містить назву книги, місце і час видання тощо. Оскільки наш примірник пошкоджений (відсутня карта Середньої та Східної Європи², а також перший нумерований аркуш після f. CCIX), скористаємося інформацією, яка міститься в колофоні примірника Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Там читаємо: "Нині, допитливий читачу, настає кінець **книги хронік** (виділено нами. — О. Б.), стисло написаної; і до того ж чудова праця повинна бути складена дуже вченою [людиною] саме у стислому вигляді. [Книга] містить діяння, більш гідні для відзначення на письмі, — від початку світу аж до лихоліття нашого часу. Вона також виправлена вченими мужами, щоб у світ вийшла якомога довершеною. Далі, з ініціативи і на прохання славетних Зебальда Шраера і Себастьяна Камермайстера цю книгу видрукував пан Антон Кобергер з Нюрнберга. Нарешті, залучивши математиків і дуже вправних у мистецтві малювання осіб, Міхаеля Вольгемута і Вільгельмом Пляйденвурффа, їхньою старанністю й особливою турботливістю додано зображення як держав, так і знаменитих діячів. Завершено 12 липня року спасіння нашого 1493 р."³. Отже, можна вважати, що свою працю Гартман

¹ Мельникова Е. А. Образ мира. Географические представления в Западной и Северной Европе. V-XIV вв.. — М., 1998. — С. 31.

² Про карту див: Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна в стародавніх картах. Кінець XV ст. — перша половина XVII ст. — К., 2004. — С. 8.

³ "Adest nunc studioso lector finis libri Chronicarum per // viam epitomatis & brevioris compilati opus quidem // preclarum. & a doctissimo quoque comparandum. Continet // e[st] gesta. Quae[m]q[ue] digniora sunt notatu ab initio mundi ad // hanc usque[m] temporis nostri calamitatem. Castigat[ur] a viris // doctissimis ut magis elaboratum in lucem prodiret. Ad in // titum autem & preces providorum[m] civium[m] Sebaldi Schreyer // & Sebastiani kamermaister hunc librum dominus Antho // nius koberger Nuremberge impressit. Adhibitis tame[n] // viris mathematicis pingendiq[ue] arte peritissimis. Michael[e] // wolgemut et wilhelmo Pleydenwurff. quarum[m] solerti acu- // ratissimaq[ue] animadversione tum civitatum tum illustrium // virorum figure inserte sunt.



Колофон “Книги хронік” Г. Шеделя, 1493

Шедель назвав як “*Liber Chronicarum*”¹, однак відома вона під різноманітними назвами².

У бібліотеках, музеях та наукових закладах України зберігається чимало примірників цієї інкунабули³. Як вдалося виявити за інвентарною книгою, у НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова книга знаходиться з 20 грудня 1936 р. Джерело надходження, на жаль, невідоме. Історія побутування цього примірника цікава. Як свідчить один з екслібрисів, на початку XVII ст. власником книги був Петр Фок Урсін фон Розенберг (*Petr Vok Ursini von Rosenberg*; 1539-1612). Відомо, що у свій час він зібрав розкішну бібліотеку з чудовими рукописами.

Історія цієї книгозбірні була такою. В 1647 році вона під час Тридцятирічної війни в Європі (1618-1648) була перевезена імператором Фердинандом II до

Consummatu[m] autem duodeci- // ma mensis Julij. Anno salutis n[ost]re. 1493”. Колофон подано також в: *Graesse L. G. Th. Trésor de livres rares et précieux*. — Dresde — Genève — Londres — Paris, 1861. — Т. 2. — Р. 139.

¹ Бібліографічний опис книги див. додаток 1. Див. також: *Brunet J. C. Manuel de libraire*. — Paris, 1842. — Р. 656.

² Найбільш розповсюдженими є латинські назви — “*Chronicarum liber*”, “*Liber chronicarum*”, “*Liber cronicarum*”. Іноді праця Шеделя називається за титульним аркушем (“*Registrum // hujus ore- // ris libri cro- // nicarum // cu[m] figuris ac i[m]agi- // nibus ab initio mu[n]di*”) (“Список цієї праці книги хронік з зображеннями і картинами про початок світу”). — Див. *Булгаков Ф. И. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства*. — СПб, 1889. — Т. 1. — С. 81.

³ Александрович 16; Зданевич 425, 426, 427, 428, 429; Луцик 33, 34; Сводный каталог инкунабулов небольших собраний, хранящихся в библиотеках СССР. — Москва, 1982. — С. 77; Сводный каталог инкунабулов небольших собраний, хранящихся в библиотеках СССР. — Москва, 1988. — С. 79.



Екслібрис власника книги Петра Фок Урана фон Розенберга (1539 — 1612)

з точки зору наявності в ній географічних карт. Маються на увазі дослідження Н. Борисовської, М. Вавричин, Я. Дашкевича, У. Кришталович, П. Шамина⁴. Із зарубіжних дослідників найбільш вагомий (зі зрозумілих причин) внесок протягом сторіч здійснили німецькі вчені. Нині досить клопітку та

Празького замку¹. А в наступному бібліотека була захоплена шведами і вивезена до Швеції, де була розпорошена. Одна з частин потрапила до Риму, друга була спалена, інша знаходилась при храмі св. Миколая в Стокгольмі. Згодом остання частина разом з бібліотекою цієї церкви була передана до королівської бібліотеки².

* * *

Праця Шеделя привертала і привертає увагу різноманітних науковців (істориків, бібліографів, географів тощо) всього світу. З вітчизняних істориків варто відзначити єдину нам відому сумісну працю Ю. Мищика і М. Кулинського, про яку ми вже згадували у передмові, а з бібліографів — невеличку розвідку О. О. Цехановича³. Разом з тим праця Шеделя була об'єктом дослідження

¹ Jöher Ch. G. Allgemeines Gelehrten-Lexicon, Darinne die Gelehrten aller Stände... — Leipzig, 1750-1756. — Th. 4. — S. 305.

² Lexikon des Gesamten Buchwesens Herausgegeben von Karl Löffler und Joachim Kirchner unter Mitwirkung von Wilhelm Olbrich. — Leipzig, 1937. — Band III. — S. 148.

³ Цеханович А. А. "Всемирная хроника" Шеделя // Книжные сокровища. К 275-летию Библиотеки АН СССР. — Л., 1990. — С. 227-229.

⁴ Борисовская Н. Старинные гравированные карты и планы XV — XVIII веков. Космографии, карты земные и небесные, планы, ведуты, баталии. (Карты и планы. Из собрания ГМИИ им. А. С. Пушкина). — М., 1992. — С. 23; Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Украина... С. 8; Шамин П. А. Об опыте сопоставления тематических каталогов инкунабулов // Федоровские чтения / Отв. ред. В. И. Васильев. — М., 2005. — С. 486.

об'ємну роботу над вивченням шеделевої спадщини проводять Штефан Фюшель (був редактором двох праць, присвячених хроніці Шеделя¹), Елізабет Рюкер (дослідила розглядувану хроніку в контексті доби Дюрера²), Петер Цан, Крістофер Реске, Марцін Кірнбауер тощо³. Над студіюванням хроніки Шеделя, зокрема над розділом “Про європейську область Сарматію”, працювали також польські дослідники (Богдан Дерешевич, Олександр Янута), про яких більш детально мова йтиме на далі (на с. 19-20).

* * *

Гартман Шедель (*Hartmann Schedel*) народився 13 лютого 1440 р. у місті Нюрнберзі. Оскільки батьки Шеделя померли рано, то його виховував рідний дядько по батьку — нюрнберзький лікар Герман Шедель (*German Schedel*). Гартман отримав блискучу освіту. У 1456 — 1462 рр. навчався в Лейпцігському університеті, де студіював юриспруденцію. Тут познайомився з Петером Людером (*Peter Luder*) — представником німецького гуманізму⁴. Як і у свій час Миколай Кузанський (після отримання освіти в Гейдельберзькому університеті⁵), Гартман подався до Падуї. Тут у 1463 — 1466 рр. вивчав медицину⁶.

Навчання Шеделя в Падуї помітно впливало на формування його світо-



Портрет Йоганна Гутенберга
(1406 — 1468)

¹ 500 Jahre Schedelsche Weltchronik / *Stephan Füssel*. — Carl, Nürnberg 1994; Schedel'sche Weltchronik/ Taschen Verlag *Stephan Füssel*. — Köln, 2001.

² *Rücker E.* Hartmann Schedels Weltchronik, das größte Buchunternehmen der Dürerzeit. Verlag Prestel. — München, 1988.

³ *Zahn P.* Hartmann Schedels Weltchronik. Bilanz der jüngeren Forschung. In: Bibliotheksforum Bayern 24 (1996); *Reske C.* Die Produktion der Schedelschen Weltchronik in Nürnberg. — Harrassowitz, Wiesbaden, 2000; *Kirnbauer M.* Hartmann Schedel und sein “Liederbuch”. — Bern, 2001.

⁴ Geschichte der Deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus von Dr. Franz X. von Wegele // Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. — München und Leipzig, 1885. — S. 50.

⁵ *Тажуризіна З. А.* Николай из Кузы// Николай Кузанский. Сочинения в 2-х т. — М., 1979-1980. — Т. 1. — С. 3; Geschichte der Deutschen Historiographie ... — S. 50.

⁶ У цьому ж університеті також здобув освіту й інший німець за походженням, юрист та історик, Грегор фон Гейнбург (1410-1472). У 1502 р. тут навчався Миколай Коперник, а в 1512 р. — Франциск Скорина. — Див. *Шматов В. Ф.* Искусство книги. Франциск Скорина. — М., 1990. — С. 55.



Портрет Миколая Коперника
(1473 — 1543)

перейшов на його місце — став міським лікарем Нюрнберга, був тут також членом міської Ради³. З цього часу (від 1485 р.) він жив у Нюрнберзі, підтримував тісні зв'язки з відомими гуманістами Італії. Одним з його друзів був, зокрема, відомий русин, ректор Болонського університету в 1481–1482 рр. Юрій Котермак з Дрогобича⁴. Гартмана з Юрієм поєднувала спільність інтересів: обоє вивчали медицину та захоплювались астрономією⁵. Помер Гартман Шедель у 74-річному віці 28 листопада 1514 р.

Розквіт творчої діяльності Шеделя припадає на нюрнберзький період його

гляду. Адже, як відомо, в 60-ті роки XV ст. в Італії жили та творили Джованні Понтано, Мазуччо Гуардаті, Луїджі Пульчі, Маттео Боярдо, Лоренцо Медічі, Леон Баттіст Альберті, Марсіліо Фічіно¹. Саме тут Шедель поглибив свої знання з історії. Він вивчав твори античних авторів та італійських гуманістів, збирав старовинні рукописи, розпочав працю зі збирання античних написів. Внаслідок такого захоплення Шеделем була написана праця про визначні місця Італії, головним чином про Рим та Падую. Він також працював над виданням корпусу античних та середньовічних написів, що стосувалися Німеччини. На жаль, ця праця залишилася незавершеною².

Закінчивши навчання, Шедель подорожував містами Німеччини, Голландії та Бельгії (1466–1470). З 1470 р. він виконував обов'язки фізика (тобто лікаря) в Нордлінгені, а з 1475 р. — в Амберзі. Одночасно обіймав посаду радника пфальцграфа Філіпа. Після смерті дядька Шедель

¹ Европейские поэты Возрождения. — М., 1974. — С. 59–88; Европейская новелла Возрождения. — М., 1974. — С. 89–105.

² Geschichte der Deutschen Historiographie... — S. 50.

³ Larousse P. Grand dictionnaire universel du XIX e siècle. En 17 t. — Paris, s. a. — T. 14. — P. 340.

⁴ Мицик Ю. А., Кулинський М. О. Історико-географічний опис... — С. 119–120. Про Юрія Котермака з Дрогобича див.: Ісаєвич Я. Д. Юрій Котермак з Дрогобича і його книга // Бібліотекознавство та бібліографія. — К., 1969. — Вип. 2.; Ісаєвич Я. Д. Юрій Дрогобич. — К., 1972.

⁵ Ісаєвич Я. Д. Юрій з Дрогобича// Український історичний журнал. — 1960. — №4. — С. 80 — 86.

життя¹. Саме в цей час набула піднесення суспільна думка мешканців міста. Відзначимо найважливіші фактори, що їй сприяли. По-перше, це успіхи економіки. Основою господарчої діяльності Нюрнберга в середині XV ст., як й італійських емпорій, була оптова торгівля — посередницька діяльність з Левантом, а також торгівля продуктами гірського промислу, особливо мідною рудою та самою міддю². По-друге, це поширення ідей гуманізму, прискорене винаходом книгодрукування Йоганном Гутенбергом³. Нарешті, у зв'язку з важливими зрушеннями у соціально-економічному житті посилилася зацікавленість нюрнберзького суспільства до історико-географічних описів світу. Починається, як відомо, доба великих географічних відкриттів (нагадаємо, що за рік до виходу в світ хроніки, тобто в 1492 році, Христофором Колумбом було відкрито Америку⁴).



*Портрет Юрія Котермака
(1450 — 1494)*

Хроніку Шедель видав у майстерні Антона Кобергера (*Anton Koberger*) у Нюрнберзі. Цьому місту належало далеко не останнє місце у розвитку німецької книжкової продукції. Міські хроніки Нюрнберга, як показала О. Люблінська, були складені переважно членами знатних патриціанських родів або ж відображали їх інтереси. Вони, як і хроніки великих рейнських, дунайських та інших міст (Майнца, Вормса, Страсбурга, Констанца, Ульма, Регенсбурга тощо) змальовували боротьбу міщан з князями, єпископами, зростання внутрішніх соціальних протиріч⁵.

Взагалі, видання хронік у Німеччині були дуже популярними. Серед історич-

¹ Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. — М. — Л., 1964. — С. 224.

² Немілов А. Н. Развитие гуманистической культуры в Нюрнберге (XV- нач. XVI в.): — Автореф. дисс. ...канд. ист. наук. — Ленинград, 1959. — С. 10.

³ Немировский Е. Л. Иоганн Гутенберг. — М., 1989; Киселева Л. И. Западноевропейская книга XIV-XV вв. — Л., 1985; Кестнер И. Иоганн Гутенберг / Вступ. ст., пер. с нем. Я. Д. Исаевича. — Львов, 1987; Иоганн Гутенберг. Его жизнь и деятельность в связи с историей книгопечатания. Биографический очерк А. А. Бахтиярова// Гутенберг. Уатт. Стефенсон и Фултон. Дагер и Ньепс. Эдисон и Морзе. — Челябинск, 1996. — С. 5-101.

⁴ Путешествия Христофора Колумба. Дневники, письма, документы /Пер. с испан., коммент. и послесловие Я. М. Света. — М., 1961; Магидович Й. П., Магидович В. И. Очерки по истории географических открытий: в 5-ти т. — М., 1983. — Т. 2.

⁵ Люблінская А. Д. Источниковедение истории средних веков. — Л., 1955. — С. 204.



Портрет Антона Кобергера
(1440 — 1513)

них творів у 70-х роках XV ст. найбільш поширеною була “Низка часів” Вернера Ролевінка, в якій подано все-світню історію від створення світу до сучасності. Ця книга, складена в традиціях середньовічних хронік, була написана латинською мовою і містила невелику кількість (близько 10) ілюстрацій. Були також видані “Золота легенда” Якопо з Ворагіне (1488), “Скарбниця істинних багатств” Стефана Фрідоліна (1491) та “Саксонська хроніка” (1492). Остання побачила світ у Майнці в майстерні Петера Шеффера; фоліант у 284 аркуша був прикрашений 1225 гравюрами (правда, близько 550 — повторення). Ім’я автора в ній не зазначено, але вважається, що ним був хроніст Конрад Бото з Вернігерода. У Нюрнберзі в цей час друкувався відомий математик і астролог Регіомонтан (Йоганн Мюллер)¹.

Як встановила А. Ястребицька, наприкінці XV ст. офіційних перешкод для осіб, які бажали займатися друкарською справою, не було. Вони з’явилися в середині XVI ст. Таким чином, друкарство знаходилося у більш сприятливих умовах порівняно з традиційними галузями промислового виробництва середньовіччя, які відчували значні утиски з боку цехів або міської влади (наприклад, у гірській справі)².

“Князем друкарів” у Нюрнберзі в останній чверті XV ст. був Антон Кобергер (1440-1513). Тут він, будучи золотих справ майстром, поселився у 1471 р. неподалік від Гартмана Шеделя та Альбрехта Дюрера-старшого. А невдовзі став хресним батьком Дюрера-молодшого. Зрозумівши, що у Нюрнберзі велика конкуренція щодо виробництва ювелірної продукції, він продав свою майстерню й відкрив друкарський двір. Кобергерові в практичній кмітливості не можна відмовити. Він мав велику друкарню, в якій нараховувалося 24 преса і 100 набирачів, коректорів, друкарів та ін.³ Через п’ять років його книги славилися і по один, і по інший бік Альп. Друкував їх Антон велику кількість і разом з ку-

¹ Белый Ю. А. Иоганн Мюллер (Региомонтан). — М., 1985. — С. 50-52.

² Ястребицкая А. Л. О формах раннекапиталистических отношений в немецком книгопечатании второй половины XV — середины XVI века: Автореф. дисс. ... на соискание ученой степени канд. ист. наук. — М., 1966. — С. 18.

³ Горфункель А. Х. Кобергер // Книга. Энциклопедия / Гл. ред. В. М. Жарков. — М., 1999. — С. 330.

пецькими караванами відправляв майже до всіх німецьких міст. Його видавництво мало великі торгові контори в багатьох містах Європи. Окрім Німеччини, він розповсюдив свою діяльність на весь латинський літературний світ: Італію, Францію, Швейцарію, Голландію, Угорщину, Польщу; мав самостійні факторії у Парижі й Офені, книгарні у всіх значних містах (за відомостями Я. Ісаєвича, фірма Кобергера розповсюджувала книги також і в сучасних українських містах, зокрема у Львові¹). Спроба Мартіна Лютера залучити його видавничу фірму до справ Реформації не мала успіху — фірма вирішила обмежити свою діяльність гуманістичними виданнями. Це й стало причиною того, що невдовзі вона змушена була припинити свою видавничу діяльність, а з 1532 р. і книжкову торгівлю².

Антон Кобергер був одним із перших, хто став видавати багатоілюстровані видання. Зокрема, для друкування “Німецької біблії” (1483) він використав куплене ним кліше кельнського друкаря Генріха Квентелла, тим самим повторивши ілюстрації популярної в той час “Кельнської Біблії” (1478-1479). Перша книга, яка вийшла в друкарні Кобергера, позначена 1474 р., остання — 1503 р.³ До речі, дві книги його видавництва — “*Vocabularium utriusque iuris*” (1481)⁴ та “*Der Stadt Nueremberg Reformation*” (1484)⁵ — мала бібліотека Новоросійського університету (потім — Одеська центральна наукова бібліотека), спадкоємицею якої є НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова. У цій бібліотеці зберігається і “Хроніка” Гартмана Шеделя, яка нами розглядається.



*Автопортрет Альбрехта Дюрера
(1471 — 1528)*

¹ Кестнер И. Иоанн Гутенберг. — С. 74.

² Hase O. Die Koberger. — Leipzig, 1885; Voullieme E. Die deutsche Drucker der fünfzehnten Jahrhunderts. — Berlin, 1922; Rozsondai M. Anton Koberger. — Budapest, 1978.

³ Всього Кобергер випустив 236 видань.

⁴ Як вказує І. Фаас, його автором був Jodocus. — Див.: Фаас І. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси // Праці Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси. — Одеса, 1927. — С. 17.

⁵ Див.: Вайнштейн О. Л. Музей книги Одеської Центральної Наукової бібліотеки. — Одеса, 1927. — С. 29; Фаас І. Інкунабули... — Одеса, 1927. — С. 18-19. Обидві книги, що потрапили до університетської бібліотеки у складі колекції Р. Губе, нині зберігаються в Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького.



Портрет Мартіна Лютера
(1483 — 1546)

Вирішальну роль у тому, що Антон Кобергер не лише взявся друкувати “Хроніку”, а й, висловлюючись сучасною термінологією, запропонував Шеделю свої продюсерські послуги, відіграв друг Шеделя — вчений-філолог Конрад Цельтіс¹. Прочитав “Хроніку”, Кобергер задумав видати її розкішним виданням. Він подбав про “спонсорів”, якими стали нюрнберзькі патриції Зебальд Шрайєр (*Sebald Schreyer*) та Себастьян Каммермайстер (*Sebastian Kammermeister*). Шрайєр у минулому був членом міського суду, а з 1492 р. — головою ради при церкві святого Зебальда. Претендуючи на роль покровителя наук, він першим зголосився профінансувати книгу. Наскільки нам відомо, це перший випадок в історії книгодрукування, коли в колофоні хроніки вказуються спонсори видання.

Усвідомлюючи значення ілюстрацій у книзі, Кобергер потурбувався також і про гідних виконавців ксилографій. Ними стали Міхаель Вольгемут (*Michael Wolgemut* або *Wohlgemut*) та Вільгельм Пляйденвурфф (*Wilhelm Pleidenwurff*)². 29 грудня 1491 р. (за іншими даними — 21 січня 1492 р.) у Нюрнберзі було підписано перший контракт на ілюстрування видання. У відповідному документі були вказані художники, визначена ціна гравюр (1000 рейнських гульденів, тобто 2,5 кг золота³) та половина чистого прибутку від продажу книги. Через три місяці було підписано новий контракт, у якому фігурувала, зокрема, умова, аби під час друкування “Хроніки” один з художників весь час знаходився в друкарні і слідкував за якістю відтиску кожного листка. До того ж з метою охорони від пограбування Кобергер зобов’язався надати для друкування

¹ Зарницкий С. Дюрер. — М., 1984. — С. 25. Конрад Цельтіс (*Conrad Celtis*) (1459-1508), справжнє ім’я якого Піккель (*Pickel*), був першим з поетів увінчаний лавровим вінком (“*poeta laureates*”). — Див.: Пуришев Б. Очерки немецкой литературы XV-XVII в. — М., 1955. — С. 30-34; Каган Ю. М. Поэт-гуманист Конрад Цельтис // Ученые записки Московского государственного педагогического института иностранных языков. — М., 1958. — Т. 21; Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. — М.-Л., 1964. — С. 322-323, 325, 355.

² Це не перше їх запрошення до роботи над гравюрами. Відомо, що у 1491 р. Кобергер разом з вказаними граверами видав богослужбну книгу “*Schatzbehälter der wahren Reichtümer des Hails*”, в якій Вольгемут виконав 96 великих гравюр на дереві. — Кристеллер П. История европейской гравюры XV-XVIII века / Пер. А. С. Петровского. — М., 1939. — С. 51.

³ <http://www.sb.by/print.php?articleID=29675>

цього монументального видання спеціальне приміщення¹. Для самої “Хроніки” було виконано 645 гравюр. Слід зазначити, що з 1809 гравюр 1164 є повтореннями, іноді по декілька разів². Частина накладу вийшла з розфарбованими від руки гравюрами. До речі, “Книга хронік” — одна з перших друкованих книг, де в колофоні зазначені гравери³.

Провідний гравер Міхель Вольгемут (1433 (1434) — 1519) був чудовим різьбярем по дереву і художником⁴. Майстерності навчався, очевидно, у свого батька. У 1450 р. вирушив у мандри, відвідав, зокрема, Нідерланди, і лише 1474 р. повернувся до Нюрнберга. Серед його учнів (у 1486 — 1489 рр.) був відомий художник Альбрехт Дюрер. З кінця 1480 р. він брав участь у випуску деяких найбільш значних видань А. Кобергера.

За спостереженнями мистецтвознавця Ц. Нессельштрауса, Вольгемут значною мірою реформував ксилографію (гравюру на дереві), застосувавши властиві для живопису риси — прагнення до предметності, матеріальності і



Портрет Конрада Целтіса (1459 — 1508)

¹ Шматов В. Ф. Искусство книги Франциска Скорины. — М., 1990. — С. 164-165.

² Нессельштраус Ц. Г. Немецкая первопечатная книга. — С. 200.

³ Науковці вважають, що перша книга, в якій названо ім'я художника — це “Паломництво Брейденбаха”, яке вийшло в середині 90-х років XV ст. у Майнці. Художник — Ерхард Ревіх — відтворив усю подорож і багато замалював з натури. До речі, в цій праці Ревіх зерекомендував себе не лише як художник, а й як видавець і друкар (Нессельштраус Ц. Г. Немецкая первопечатная книга ... — С. 150).

⁴ Кращими творами Вольгемута вважаються: величезний різьблений вітвар у Галлерівській капелі святого Христа в Нюрнберзі; різьблений, прикрашений живописом вітвар Маріїнінської церкви у Цвікау; вітвар церкви у Швабасі і розкішний вітвар маркграфа Фрідріха IV у гейльсбронській церкві у Нюрнберзі, а також картини в мюнхенській пінакотеті, в аугсбурзькій галереї, у зібранні Пеля, у Відні, у зігмарінгенському музеї та ін. (Кантор А. М. Вольгемут// Книга. Энциклопедия. / Гл. ред. В. М. Жарков. — М., 1999. — С. 143).



Портрет Михаеля Вольгемута
(1434 — 1519)

пластичності форм. У гравюрах Вольгемута є щось запозичене від пишності вітварного живопису того часу. Фігури великі за розмірами, а особи, деталі одягу та прикраси виконані з великою старанністю. Його творам властиве для того часу дивне сполучення витонченої гармонії з грубістю форм. Характерна для ранньої гравюри контурність у нього змінюється перебільшенням штрихування. Необхідно також зазначити, що художня цінність його робіт дуже різна, оскільки він, отримуючи велику кількість замовлень, нерідко доручав їх виконання своїм учням¹.

Робота над ілюструванням “Книги хронік” Гартмана Шеделя велася декіль-

ка років у спільній майстерні Михаеля Вольгемута та його пасерба Вільгельма Пляйденвурффа (бл. 1462–1494), який був сином маляра Ганса Пляйденвурффа. Кобергер уважно прочитав текст і намітив список сюжетів необхідних гравюр. Михаель Вольгемут, ознайомившись зі списком, замислився: нелегка чекала робота! “Нагородив” Шедель: і Всесвітній потоп, і Троянська війна, й Одиссеї, й Ахілли, й Юпітери, і Мінерви, і Цезарі, й Октавії так і заповнили сторінки праці. Так, малювати Адама й Єву в раю чи Всесвітній потоп ще бай-дуже, а що робити з язичниками? Без поради людей, що знаються на цьому, не обійтися. Кобергер знову звернувся по допомогу до З. Шрайєра, аби той підібрав італійські гравюри з зображенням давніх богів і героїв. Шрайєр надав картини і повідомив, що послав до друзів гінця у Венецію з проханням доставити йому нові. Однак, Шедель, подивившись на Шрайєрові картини, наказав... одягти грецьких богів і богинь.

Не встигнули гравери впоратися з цим, як Шедель “підкинув” їм нове завдання. Тепер необхідно було зобразити міста. Саме тому Кобергер запросив до роботи видатного космографа, який створив перший глобус, Мартіна Бегайма (*Martin Behaim*; 1459–1507) та лікаря Ієроніма Мюнцера з Фельдкірхена (*Hieronymus Münzer*; 1437–1508), які проживали у Нюрнберзі. Отож, у будинку Шеделя часто зустрічалися М. Бегайм, який переглядав книги, і А. Дюрер-молодший (1471–1528)². Космограф виявив у Шеделевих збірках все, що

¹ Нессельштраус Ц. Г. Альбрехт Дюрер. 1471–1528. — Л. — М., 1961. — С. 208.

² Можливо, він брав участь у створенні малюнків для “Книги хронік”, але спроби мистецтвознавців виділити його роботи поки що не мали успіхів. Серед найбільш можливих гравюр, які могли належати різцю Дюрера, це “Танець смерті” та “Сьомий день творіння”. — Борисовская Н. Старинные гравированные карты... — М., 1992. — С. 23.

йому було необхідно для продовження роботи над “земним яблуком”: твори Птолемея, Плінія і навіть Марко Поло. А. Дюрер був також вражений кількістю книг і рукописів у кабінеті Шеделя. Тут нараховувалось понад 600 томів з філології, філософії, теології, медицини, точних наук, права. Книги були всюди: на столах, на підлозі, на масивних дубових полицях¹. Разом з Шеделем працювало декілька переписувачів. На початку 90-х років XV ст. будинок Шеделя став осередком вчених Нюрнберга. Саме тут Дюрер якось зустрів юнака, в якому впізнав Вілібальда, сина патриція Іоганна Піркгеймера, того самого, у чийому будинку він народився і провів свої дитячі роки².

Гравюри, наведені в “Хроніці”, дуже різні за змістом. Це й зображення біблійних персонажів (наприклад, Адама і Єви, f. VI verso — VII)³, і визначних політичних та культурних діячів, діячів церкви, вчених, філософів. Зокрема, у хроніці є гравюра Франческа Петрарки (“Franciscus Petrarcha” [f. CCXXVII verso]), Миколая Кузанського (“Nicolaus de Cusa” [f. CCLII])⁴. Необхідно також зазначити, що портрет не завжди мав на меті зображення конкретної особи, а лише вказував, що в даному місці йде мова про нього. Поряд з портретами тут можна побачити і сцени фантастичних істот на зразок “песоголовців” або однооких циклопів та багато чого іншого.

Разом з гравюрами хроніка містить дві карти — карту світу (у розділі бі-



*Портрет Вілібальда Піркгеймера
(1470 — 1530)*

¹ Про бібліотеку Шеделя, який, до речі сам для неї склав каталог, див.: *Maleczyńska K. Zarys historii bibliotek od XV do XVIII wieku.* — Wrocław, 1976. — S. 24; *Цеханович А. А.* “Всемирная хроника” Шеделя // Книжные сокровища. К 275-летию Библиотеки АН СССР. — Л., 1990. — С. 227-229.

² *Зарницкий С.* Дюрер. — С. 31.

³ Дискусію про те, чи були запозичені деякі гравюри з праці Г. Шеделя до “Малої подорожньої книги” Франциска Скорини, зокрема, “Хрещення в Іордані”, див. у: *Владимиров П. В.* Доктор Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык. — СПб., 1888. — С. 178; *Шматов В. Ф.* Искусство изданий Франциска Скорины // Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. — М., 1979. — С. 120; *Шматов В. Ф.* Искусство книги Франциска Скорины. — М., 1990. — С. 23, 93, 127; *Шматов В. Ф.* Шеделъ // Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник. — М., 1990. — С. 564; *Шматов В. Ф.* “Крещение в Иордане” // Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник. — М., 1990. — С. 395; *Немировский Е. Л.* “Малая подорожная книжка” Ф. Скорины // Франциск Скорина — белорусский гуманист, просветитель, первопечатник. — М., 1989. — С. 145.

⁴ І хоча навколо Миколая Кузанського не було гуманістів, проте сила його думки була така, що вже у хроніці Шеделъ визначив для нього почесне місце поряд з найвидатнішими людьми доби.

franciscus petrarcha



Зображення Франческа Петрарки
(1304 — 1374)

рник, зображує Центральну та Східну Європу (з українських міст позначено, зокрема, Львів (*Lemberg*)). Її автор — вищезгаданий Геронім Мюнцер². Отож, саме наявність географічних ілюстрацій дозволила науковцям віднести до географічних книгу “*Liber chronicarum*” Гартмана Шеделя, яка завжди вважалася історичною³.

Невдовзі після того, як хроніка Шеделя вийшла латинською мовою (12 липня 1493 р.), 23 грудня 1493 р. вона була надрукована німецькою мовою у перекладі Георга Альта (*Georg Alt*). Обидва видання однаково ілюстровані, хоча текст у них набраний різними видами шрифтів⁴. Зазначимо, що перший латиномовний тираж мав 1500, а німецькомовний — 1000 примірників.

Видавці не сумнівались у успіху праці Шеделя і його швидкому розпродажу. Не випадково в контракті з художниками вони застерегли своє право на перевидання книги. Більш того, в 1493 р. видавці підписали контракт з Ко-

блійської історії при описі розподілу світу Ноем після потопу) і карту Європи. В примірнику, який зберігається в Науковій бібліотеці ОНУ ім. І. І. Мечникова, є лише карта, яка називається “Другий вік світу” (“*Secunda etas mundi*”). Очевидно, малося на увазі післяпотопний час. Карту зверху “тримають” біблійські родоначальники Яфет та Сем і внизу — Хам. Вона не має західної півкулі, а тому й відсутня (відкрита лише в 1492 р.) Америка: автор хроніки, очевидно, ще не мав про неї повідомлень. Карта розміщена на двох аркушах (f. XII verso і f. XIII), розміри — 31 x 43,5 см. Вона не має градусної сітки та обрамлена рамкою, на якій зображено 13 вітрів. Цікаво, що графічне зображення карти досить схоже на карту Птолемея¹. Інша карта, якої, на жаль, не має наш примі-

¹ Див.: *Claudii Ptolomei Viri Alexandrini Cosmographie Liber...* — Ulm: Leonardus Hol, 1482; Див. також: *Владимиров Л.* Всеобщая история книги. — М., 1988. — С. 111-112.

² Вона міститься, зокрема, у примірнику “Хроніки”, який зберігається в фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. — *Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У.* Україна в стародавніх картах... — С. 8.

³ *Шамин П. А.* Об опыте сопоставления тематических каталогов инкунабулов // Федоровские чтения / Отв. ред. В. И. Васильев. — М., 2005. — С. 486.

⁴ Латинський варіант надрукований ротундою (більш поширеною в Італії), яка за своїми формами наближалася до антикви.

нрадом Цельтісом, який повинен був переглянути, підправити і доповнити “Хроніку”. На той час уже надрукований фоліант було доставлено у різні міста Європи. Кожна освічена людина бажала його придбати. Однак коштувала книга не дешево — з розфарбованими ілюстраціями та в оправі фоліант коштував 6 гульденів, а без оправы — 2 гульдена. Через чотири роки (1 лютого 1497 р.) хроніка була перевидана в Аугсбурзі Йоганном Шенспергером (*Johann Schönsperger*) Старшим¹.

Отже, значною мірою дякуючи “Книзі хронік” Г. Шеделя Нюрнберг у 90-тих роках XV ст. став одним із найважливіших центрів гуманістичної думки, своєрідною німецькою “столицею гуманізму”. Хроніка послужила одним із перших друкованих, хоча й недосконалих, зведень як історичних, так і географічних та економічних знань, які відповідали інтересам широких кіл бюргерства Німеччини та поза її межами.



Зображення Миколая Кузанського
(1401 — 1464)

* * *

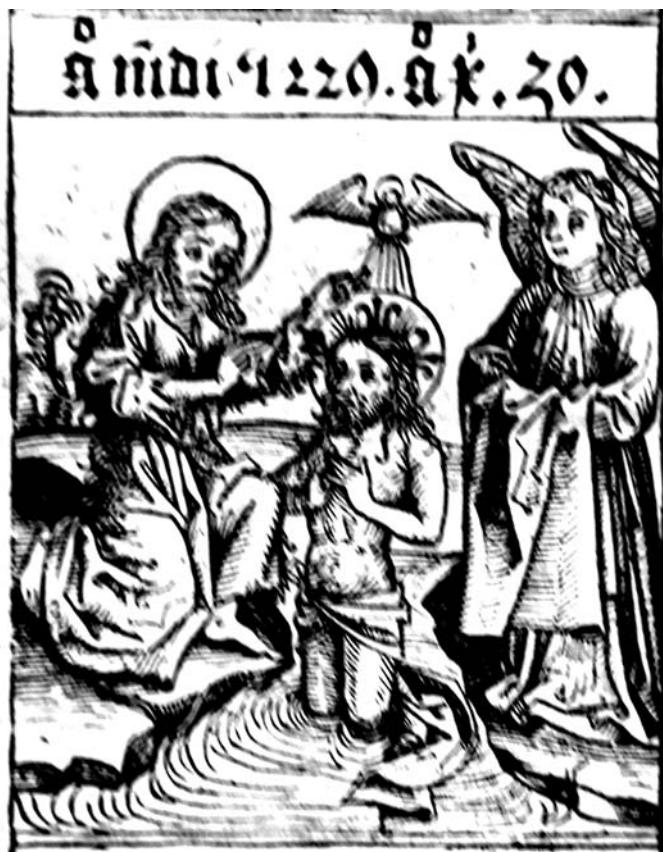
Як ми вже зазначали, хроніка мала багато перевидань. Разом з тим видавався та перекладався останній її розділ “Про європейську область Сарматія” як окреме видання. Одне з перших подібних таких публікацій, наскільки нам відомо, здійснив Ян Пісторій (*Jan Pistorius*) в базельському “Зібранні з історії Польщі” 1582 р.² У 1723 р. цей розділ з екземпляру хроніки, який зберігався в бібліотеці Брауна (“*in Bibliotheca Brauniana Collectorum*”) був опублікований у кельнському виданні³. Наступне (1761 р.) виконав Вавжинець Кшиштоф Мізлер⁴. Однак, в ньому було поміщено лише три “підрозділи” — “Про королівство Польща та його поча-

¹ Шматов В. Ф. Искусство книги Франциска Скорины. — М., 1990. — С. 166.

² Hartmanni Schedelii de Sarmatia Commentariolus, nihil novi, quod non latius alii jam tradidere, habent, et ob brevitatem parum erudiunt // Corpus Historicorum Polonicorum. — Basileae, 1582. — S. 163-167.

³ De scriptorum Poloniae et Prussiae Historicorum, Politicorum et Ictorum typis impressorum ac Manuscriptorum in Bibliotheca Brauniana Collectorum, virtutibus et vitiis, Catalogus, et Judicium. — Coloniae, 1723. — P. 46;

⁴ De Sarmatia Commentariolus Hartmanni Schedel, artis medicae doctoris // Historiarum



Хрещення Христа Іоанном Предтечею

ток”, “Про святого Станіслава, краківського єпископа, патрона Сарматії” та “Про королівське місто Сарматії Краків” (“Любек” та “Ниса” залишилися не опублікованими).

З сучасних видань якісно вирізняється лондонське видання 1973 р., яке містить фототипічне відтворення тексту з екземпляру, що зберігається в Спеціальних зібраннях бібліотеки Каліфорнійського університету м. Санта Барбара. В ній є також невелика вступна стаття (с. 9–15), переклад польською та англійською мовами, коментарі, виконані працівником відділу рідкісних книг бібліотеки Каліфорнійського університету Богданом Дерешевичем, та передмова Олександра Янта¹. Останній, зокрема, відзначив, що фрагменти з “Хроніки” літографічним способом були видані Теофілом Жебравським

Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Scriptorum... scriptorum... collectio magna — Varsaviae, 1761. — P. 227–232.

¹ Sarmacja Hartmann Schedel o Europejskiej Sarmacji Fragment dzieła Liber chronicarum wydrukowanego w Norymberdze przez Antoniego Kobergera w 1493 z drzeworytami Michała Wolgemuta i Wilhelma Pleydenwurffa / Komentarze, przypisy, tłumaczenia i przygotowanie do druku Bogdana Deresiewicza. — Londyn, 1973.

(*Teofil Żebrawski*) у Кракові наприкінці XIX ст.¹ Богдан Дерешевич досить детально зупинився на описі екземпляру та *curriculum vitae* екземпляру хроніки, що зберігається в бібліотеці Каліфорнійського університету. А в 1992 р. працю, виконану Богданом Дерешевичем, було перевидано в Торуні².

* * *

Хронологічні рамки Шеделевої “Хроніки” — “від створення світу” до 1493 р. Йдучи за середньовічною традицією, автор розповідає про створення світу за Біблією. Хроніст залишився вірний старій структурі “всесвітніх” хронік із їх розподілом на шість “віків” (із яких шостий, останній, почався з приходом Христа і закінчиться появою Антихриста, Страшним судом і загибеллю землі) та обов’язковим переказом біблійних легенд. Поступово від біблійних міфів він переходить до викладу історії людства, покладаючись на традиційну середньовічну концепцію “чотирьох монархій”: Ассіро-Вавілонської, Мідіо-Перської, Греко-Македонської та Римської. За спостереженням Н. Борисовської, структуру книги, її поділи на частини, Шедель запозичив у надрукованій в 1486 р. у Венеції праці монаха-августинця Філіппо де Фореста “*Supplementum chronicarum*”; своєю чергою, Себастьян Мюнстер використав працю Шеделя у своїй відомій “Космографії”³.

Намагаючись надати своїй хроніці енциклопедичного характеру, Шедель розповів про всі відомі на той час країни світу, а також про багато важливих подій політичної та церковної історії тогочасної Європи. Так, у хроніці докладно розповідається про виникнення Османської імперії, її агресивну політику, завоювання турками Константинополя у 1453 р. (f. CCXLIX). Шедель одним з перших висунув ідею, що згодом стане популярною у європейській публіцистиці XV-XVII ст.: про необхідність об’єднаних дій європейських країн проти турецької навали.

Як зазначено вище, цінна інформація до вивчення історії України міститься в розділі “Сарматія”. В хроніці вона виступає як ніби інтерполяція (на

**Ptholomeus
astronomus**



Зображення Птолемея

¹ Більш детально див.: Ibidem. — С. 7.

² Sarmacja / komentarze, przypisy, tł. i przygot. do dr. Bogdana Deresiewicza; przedśł. Aleksandra Janty; Odę saficką przetł. [z łac.] na pol. Edwin Jędrkiewicz, na ang. Kenneth Mackenzie. — Toruń, 1992.

³ Борисовская Н. Старинные гравированные карты... — С. 9.

користь такого припущення, слугує те, що сторінки його неперенумеровані). Текст оповіді про Сарматію починається словами: “Оскільки про Болеслава (який був третім королем Сарматії) буде згадано трохи пізніше, я задумав стисло розповісти і про Сарматію, і про те, у який спосіб вона отримала королівське берло”. Отож, хроніка у цій частині написана від першої особи однини.

Згідно з уявою Шеделя, Сарматія — це область, яка на сході сягала рік Москви та Дону. Щодо західних кордонів, то їх географічно важко визначити, оскільки він їх обмежує не ріками, а народами. Хроніст пише, що на заході Сарматія межує з богемцями, моравами, сілезцями і тевтонами (“Ab occidente Bohemos, Moravos Schlesitas et Theutones”). Південні кордони Сарматії межували “з даками і паннонами” (“A meridie Dacos et Pannonas”), а на півночі її кордонами були “Німецьке море і затока Кодан” (“A Septentrione mare Germanicum et sinum Codanum”).



Зображення Страбона

Взагалі, виклад в розділі “Сарматія” не схожий на жанр хроніки, в якій однією з головних умов є дотримання чіткої хронологічної послідовності описуваних подій. Зазначений розділ, швидше за все, за своєю будовою нагадує есе, яке складається з невеличких оповідань. Він містить такі “підрозділи”: “Про королівство Польща та його початок”, “Про святого Станіслава, краківського єпископа, патрона Сарматії”, “Про королівське місто Сарматії Краків”. Є ще два підрозділи, які не надписані, однак, виходячи зі змісту, їх умовно можна назвати “Любек” та “Ниса”. Таким чином, “Сарматія” нараховує п’ять підрозділів.

Джерельну основу “Сарматії” можна умовно поділити на такі групи: твори античних авторів, середньовічні хроніки, праці астрономів, письмові повідомлення сучасників.

Твори античних авторів. Історичну канву найдавніших подій Шедель запозичив у античних істориків та географів. Хроніст знайомий з працями Птолемея, якого називає “кращим і розсудливим” (див. примітку 93). Як відомо, найвищим здобутком античної географії вважаються праці давньогрецького вченого Клавдія Птолемея, картографічна методика якого пов’язана з градусною сіткою. “Я вважав, — пише Шедель, — що було б доречно, долучити [повідомлення] про королівське місто Краків до цієї значної праці. Адже [Краків], за

свідченням кращого і розсудливого космографа Птолемея, який називає його Коррдонум, є знаменитим містом Німеччини” (див. примітки 92, 93, 94).

Ведучи далі оповідь про Краків, Шедель підкріплює свої думки працями давньогрецького географа та історика Страбона. Зокрема, він пише, що останній окреслює Німеччину межиріччям Рейна і Ельби (див. примітки 95, 96, 97). А оскільки Краків колись входив до складу Німеччини, то саме тому (так вважав Шедель) він став центральним містом Сарматії.

При написанні “Сарматії” використано праці й інших античних письменників. Такий висновок напрошується, коли ми читаємо про “прославлений грецькими і латинськими письменниками” Герцинський ліс. Можна припустити, що деякі відомості Шедель почерпнув, зокрема, у Гая Юлія Цезаря (див. примітку 45).

Середньовічні хроніки. У розділі “Сарматія” Шедель посилається лише на одного середньовічного автора, хроніку якого він досить добре опрацював. Це німецький священик та місіонер із Гольштайна — Гельмольд (1125-1177) (про нього див. примітку 170). Праця Гельмольда йому знадобилась при описі місцезнаходження та давньої історії Любека. Зазначимо, що він не лише використав роботу цього хроніста, а й “по-своєму” її виклав. Описуючи Любек, хроніст пише: “Як повідомляє вчений Гельмольд, його перше розташування було поблизу Свартау, а після — біля Гернеборга”. Гельмольд, однак, не називає таких топонімів, а місцерозташування Любека подав дещо по-іншому (див. примітку 169). Більше Шедель не вказує, якими він користувався хроніками, однак це не означає, що він не був обізнаний з іншими творами середньовічних хроністів. Можливо, Гартман Шедель, навіть, використовував працю свого сучасника — Яна Длугоша, від якого він був молодший на 25 років. Але напевно відповісти на це питання важко.

Праці астрономів. Поряд з хроніками, Шедель використовував дослідження астрономів, але згадує про них дуже загально (не вказуючи імен). Так, змальовуючи німецьке місто Любек¹, він зазначав, що “дуже освічені астрономи пишуть, що це знатне місто започатковане під знаком Терезів”. Звичайно, Шедель спілкувався зі своїми колегами по корпорації — астрологами. Зокрема, як ми вже вказували, він підтримував зв’язки з Юрієм з Дрогобича. Більш того, відомо, що в бібліотеці Шеделя був “*Judicium pronosticon*” (*sic!*), виконаний Юрієм з Дрогобича на 1483 р.

Письмові повідомлення сучасників. Можна припустити, що про Краків Г. Шедель дістав інформацію, зокрема, від Конрада Цельтіса, який, наскільки нам відомо, проживав в цьому місті в 1489-1491 рр.² Окрім того, читаючи “Сарматію”, не важко помітити, що Шеделем, очевидно, була розроблена “анкета” для збирання інформації. Це припущення впливає з однієї ремар-

¹ Любек — німецьке місто. Оскільки воно, за висловом самого Шеделя, “гідне історії і спогадів”, з одного боку, а з другого — відомості надійшли до нього дуже пізно, то Шедель включив його у розділ “Сарматія”.

² История немецкой литературы: в 5-ти т. — М., 1962. — Т. 1. — С. 207.

ки, яку він кинув наприкінці своєї праці: “Щоб відомі міста й області (звістки про які до нас надійшли занадто пізно) не були позбавлені своєї похвали, мені захотілося їх додати наприкінці цієї праці”. При описах Кракова, Любека та Ниси можна побачити так званий “план” розповіді, який можна звести до наступних позицій:

* *Найдавніші відомості про місто*. Оповідаючи про Краків, Шедель зазначає, що в давнину (за часів Птолемея), це місце називалося Корродунум.

* *Географічне розташування міста*. Хроніст, як правило вказує, на якій річці знаходиться місто або біля яких гір. Зокрема, Краків був заснований на Віслі, частина Любека омивається двома ріками Багуїзор і Траво, Ниса розташована на однойменній річці.

* *Топографічний опис міста*. На відміну від інших хроністів (зокрема Яна Длугоша) Шедель зазначає, як розміщені вулиці в місті, скільки місто має воріт; які є церкви, монастирі, базари та багато інших “дрібниць”. Для прикладу наведемо опис Любека: “дві довгих та широких вулиці пробігають через місто, вздовж яких прямо здіймаються будинки, побудовані з цегли й оздоблені дуже гарними і різноманітними прикрасами. Їх перетинають інші вулиці”. Як стверджує “*Słownik geograficzny*”, місцезнаходження багатьох краківських монастирів і костелів, яких нині не має, можна визначити лише завдяки цій хроніці¹.

* *Економічний потенціал міста чи регіону*. Цікаво, що Шедель, розповідаючи про Сарматію, дає досить точну характеристику економічному потенціалу одного з регіонів України — Поділля. Він пише, що воно “все пустельне і спустошене”. Дійсно, на 1493 р. це правдива інформація (див. примітки 42, 43). Далі Шедель продовжує, що земля ця “дуже родюча ... пахне медом”. У даному випадку Шедель один з найперших (не враховуючи польських) хроністів подав високу оцінку регіону. Оповідаючи про Любек, Шедель вказує, що той “... обдарований вольностями так, що незабаром став головним серед приозерних міст; він також мав різні привілеї в іноземців, особливо в англійському місті Лондоні, у Норвегії, у князівстві великого князя московського, у великому місті Новгороді, на Русі”. Таким чином, Шедель прекрасно ілюструє торгові контакти Любека з іншими містами чи країнами². Розповідаючи про жителів Сілезії, він зазначає, що “вони вживають вино, привезене з Моравії й Угорщини, і виготовлене в Сілезії під Кросно, але воно здебільшого вивозиться з провінції Одером у Пруссію й інші області”, а також вказує, що “окрім вовняних тканин за низькою ціною, які ввозяться в Угорщину, і риби, що [експортується] в Моравію, ніякі інші товари не вивозяться за межі Сілезії”. Про високий рівень ювелірного мистецтва Сілезії можна отримати уявлення з наступного вислову Шеделя: “Область також не мало послабляють

¹ Macieszewski. Kraków// SG. — Т. 4. — S. 588.

² Див., зокрема: Никулина Т. С. Социально-политическая борьба в ганзейском городе в XIV-XVI вв. По материалам Любека. — Куйбышев, 1988.

надмірні золоті прикраси і культ дорогоцінного каміння та одягу в дівчат та жінок”.

* *Oscima*. На увагу заслуговує опису Шеделем Краківської академії. У Кракові, пише він, є “величезний славнозвісний гімназіум, відомий достойними і багатьма вченими мужами, де процвітає багато вільних мистецтв. [Містить-ся] школа красномовства, поетики, філософії і фізики. Дуже добре поставлене вивчення астрономії. У всій Німеччині (як мені досить добре відомо з повідомлення багатьох) не знайдеться більш славетної школи. Там в найбільшій пошані Феб, який їхню неотесаність очищує і надає їм освіченості і вишуканості”.

Інформація в “Сарматії” не позбавлена дрібних помилок. Зокрема, Шедель повідомляє, що під “1131 р. пани Нижньої Вандалії зруйнували Любек, його граф Альф із Гольштайна знову відновив там місто разом з фортецею”. Як відомо, у вказаному році не було жодних нападів на Любек (див. примітку 194). А оповідаючи про Краків, Шедель, очевидно, заплутався в Болеславах, а тому в нього вийшла наступна нісенітниця: “Це не той [Болеслав], про якого ми будемо говорити, [розповідаючи] про життя святого Станіслава, а той, що був його онуком і був народжений від його сина Болеслава, ченця”. В даному випадку Шедель, очевидно, хотів сказати наступне: “це не Болеслав II Щедрий (той, хто вбив св. Станіслава), а Болеслав I Хоробрий, коронований в 1025 р.”).

Незважаючи на відзначене, необхідно визнати, що інформація, наведена в розділі “Сарматія”, є певною підмогою до вивчення історичної географії Північної та Східної Європи. Цікаво, що західноєвропейські топоніми, на відміну від східноєвропейських, він дає переважно у прийнятій вченими латинській формі. Так, Мекленбурзьке герцогство записано як “Magnopolensiu[m] ... ducatus”, а Гольштинське герцогство — “Holstadensiu[m]... ducatus”. Цінною є інформація, яку дає Шедель, порівнюючи місцеву назву з загальноприйнятою латинською: “Частина його [Любека] прибережної землі ... омивається двома ріками Багуїзор і Траво. Місцевою мовою ці прозорі ріки називаються Ваґніс і Траб” (“Ea porcio terre littoralis e[st] inter... duobus fluminibus Baguisor et Travo irrigua. Que limpida flumina vernacula lingua Wagniss et Trab appellantur”). Необхідно відзначити також, що деякі топоніми Шедель іноді дає не в латинській і не в польській традиції, а в німецькій. Так, ріку Ольза (пол. *Olza*) він пише як *Olsa* (порівн. нім. *Olsa*), місто Ополе (пол. *Opole*) — як *Oppel* (порівн. нім. *Opelln*), місто Свідніцу (пол. *Świdnica*) — як *Swedenitz* (порівн. нім. *Schweidnitz*), місто Цешин (пол. *Cieszyn*) — як *Testhen* (порівн. нім. *Teschen*).

Містяться в “Сарматії” і метеорологічні спостереження. Так, описуючи Любек, Шедель занотував, що “у Любеку часті дощі”. Нарешті, варто відзначити, що Шедель піклувався про свого читача: речення будував невеликі, легкі за конструкцією, іноді з поясненнями, чому саме він викладає ту чи іншу інформацію. Незважаючи на те, що сучасники вважали Шеделя “науковим

сухарем”¹, сторінки “Сарматії” прекрасно ілюструють, що він таким не був: так, він не був байдужим до жінок. Описуючи польок, він з прикрістю констатував: “жіноча стать дійсно чарівна і привітна, але сором’язлива”. Любив Шедель, очевидно, і випити келих пива, бо інакше не записав би: “Їжа їхня чи не найкраща від їжі інших сарматів. З усіх вишуканих видів харчування найбільш поширений один напій. [Його готують з] води, ячменя і хмелю”. Він навіть пояснює, що “його [пиво] можна пити стільки, скільки необхідно, і якщо він у міру вжитий, то важко знайти що-небудь більш потрібне для людської природи і для відновлення тілесних сил”. Цими словами Шедель ніби нагадує читачеві: “*Homo sum...*”.

Цікаво також спостерігати за його ставленням (як німця) до слов’ян (зокрема, поляків). Ось як Шедель пише про мешканців Кракова: “Там живуть [також] найкращі міщани, наділені чеснотами, розсудливістю, поштивістю, які пропонують гуманність, вільну і приятельську гостинність будь-якому мандрівникові”.

Отож, можна погодитись з думкою Н. Борисовської про те, що праця Г. Шеделя за своїм змістом є “першою історичною та географічною енциклопедією”². Дійсно, починаючи з XVI ст., хроніку Шеделя розглядали як один з головних творів полоніки³. Але, як бачимо з вищевикладеного, в ній міститься інформація і про Україну, а тому, її можна вважати одним з ранніх творів і україніки.

* * *

Згідно з правилами класичної латинської мови, написання літери “v” у відповідних словах замінено буквою “u”. Географічні назви та назви народів, які надруковані у хроніці з маленької літери, подаються з великої літери. Скорочення та лігатури розшифровуються у квадратних дужках.

¹ Див.: *Зарницкий С. Дюрер*. — С. 35.

² *Борисовская Н. Старинные гравированные карты...* — С. 9.

³ Див., зокрема, с. 19, даного видання.

Додаток 1

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС КНИГИ

Schedel, Hartmann (1440-1514). *Liber Chronicarum*. — Nürnberg: Anton Koberger, 12 VII 1493. — [20], CCXCIX, [1], [6] f.: ill.; 2°. — Тит. арк. грав. Карти грав. Шрифт готичний.

НС* 14508; Kawecka-Gryczowa 4941; Максименко Додаток. 40; Александрович 16; Зданевич 425-429; Луцик 33, 34.

Помилки фоліації: XIX: XXIX; CCXXXI:CCXXIX. Арк. CCLIX, CCLX, CCLXI, а також останній нумерований арк. пусті.

Частина ілюстрацій в тексті розфарбована від руки. Ініціали від руки чорним чорнилом. Покрайні записи (XVI — XVII ст.?) чорним чорнилом. Записи олівцем бібліотекарів.

Прим. деф.: відсутні арк. CCLIX, CCLX, CCXCIX, [300].

Оправа XVIII ст. (?); картон, коричнева шкіра; корінець з золотим тисненням і написом “Cronicarum libri 1493”; обріз мармуровий. Сліди реставрації, проведеної під час оправи.

Провенієнції: екслібрис грав., зворот арк. [1]: “Ex Bibliotheca, Illustrissimi Principis, Domini Dci Petri Vok, Ursini, Domini Domus a Rosenberg, Ultimi & Senioris, & i Primatibus Bohemorum celsissimi, et antiquis: Anno Christi MDCIX (S. C. M^{is} Sculptor Aeg. Sadeler* Fecit)”; екслібрис грав., на звороті верхньої кришки оправи: “Ex Bibliotheca C. F. ab Eckleff”.

Штамп: “Держуніверситет Історичний кабінет”, “Одеський державний університет. Фундам. біб-ка”. Інвентарний номер 4184; 340958 (перекреслений).

Шифр 55/448.

* Відомий гравер Егідій Заделер (Egidius Sadeler; 1570-1629).

De
Sarmatia
regione Europe

Про
європейську область
Сарматію

Quoniam de Boleslao (qui tercius Sarmacie¹ rex existit)² paulo post me[n]tio fiet, quare [et] de terra Sarmacie et quo pacto illa regium sceptrum meruerit breviter absolvere proposui. Est igitur Sarmatia nimis ampla [et] vasta regio, [sed] inculta [et] solitudi[n]e posita, [et] sub rigidissimo ethere iacet. Hec ex ortu Mosthos³ et Thanaim⁴ fluvium habet. A meridie Dacos⁵ [et] Pannonas⁶. Ab occidente Bohemos⁷, Moravos⁸ chlesitas⁹ [et] Theutones¹⁰. A Septentrione mare Germanicum¹¹ [et] sinu[m] Codanu[m]¹². Id vero quod regni nomen tantu[m] partit[er] Poloniam¹³ vocant. Hec duo nomina sortit[ur]. Nam ea pars terre ubi Cracovia¹⁴ situata est Minorem Poloniam¹⁵ vocant. Ac ubi Posnania¹⁶ [et] Gnesna¹⁷ surgit Majorem¹⁸ nuncupant. A Craco aut[em] primo duce¹⁹ usq[ue] ad etate[m] primi Boleslai²⁰ no[n] nisi duces illic impetrabant. Temporibus aut[em] primi Ottonis Cesaris²¹ Boleslaus clarissimus dux fuerat. Non is de quo in vita divi Stanislai dicemus²². Na[m] ille nepos eius fuit, qui ex monacho hui[us] Boleslai filio natus fuerat²³. Iste igit[ur] Bolesla[us] rege[m] Francie et Germanas gentes victrici manu infestabat²⁴. Tandem ob Ottonis Cesaris p[er]ces tali bello fine[m] dedit ac foedus cu[m] Germanis et Gallis contraxit²⁵. Otto aut[em] Cesar videns tanti principis animi magnitudine[m], qua[m] toti Germanie et Sarmacie nota[m] fecerat, se cu[m] Boleslao duce in Sarmacia[m] contulit, ut et imperium, et potestatem eius planius perspiceret. Que[m] illustris dux summis honoribus in Posna[nia] suscepit²⁶. Nam tribus ante urbem milibus passuum, aut longius, sericas lanas, muriceasque vestes, auro argentoq[ue] decoratas, p[er] via[m], qua Cesar iturus fuerat, prosterni iussit²⁷. Et post ingressionem Cesaris in urbem Posna[m] cuicumq[ue] licitum fuerat illa deferre et deportare. Illic magnificis splendidissimisque convivij ac thetris ceterisq[ue] cerimonij Cesarem venerabatur ut nulla quam aurea illic forent suppellectilia, que post quoslibet cibos in pruteos, quorum fundi nemo certus fuerat, deijci ac deperdi iubebat²⁸. Multas alias pompas ac munificencias Cesari Ottoni instaurabat, que satis ample vetusta Sarmatica historia²⁹ enarrat. Jamque videns Cesar tanti principis liberalitatem et mentis sublimitatem, diviciarumq[ue] abundantia[m] non ab re animo duxit, tantu[m] clarissimu[m] ducem corona regia dignus fore. Eu[m] itaq[ue] regali sceptro ac dyademate exornavit³⁰, ac ceteris dignitatibus, sede[m] regia[m] requirentib[us] celebravit. Ne aut[em] Boleslaus, ia[m] illustris rex, tanti erga Cesarem beneficij ingratus videretur, brachium divi Adalberti³¹ antistitis que[m] Pruteni³² nefanda morte trucidarunt, p[ro] munere Cesari obtulit. Jamque aucto regni imperio usque ad annos salutis nostre MCCCC aut paulo antea, rex Polonie, du[m] absq[ue] prole discessisset³³.

Оскільки про Болеслава² (який був третім королем Сарматії¹) буде згадано трохи пізніше, я задумав стисло розповісти і про Сарматію, і про те, у який спосіб вона отримала королівське берло. Отже, Сарматія, область надзвичайно велика і пустельна, необроблена, безлюдна і має суворий клімат. У ній знаходяться витoki рік Москва³ і Танаїс⁴. На півдні [межує] із даками⁵ і паннонами⁶. На заході — з богемцями⁷, моравами⁸, сілезцями⁹ і тевтонцями¹⁰; на півночі [її кордонами є] Німецьке море¹¹ і затока Кодан¹². Польщею¹³ називають тільки ту частину [Сарматії], яка стала королівством. Дві її [Польщі] частини мають свої найменування. Дійсно, ту частину землі, де розташований Краків¹⁴, називають Малою Польщею¹⁵. А ту, де [знаходиться] Познань¹⁶ і піднімається Гнєзно¹⁷, йменують Великою [Польщею]¹⁸. Від першого князя Крака¹⁹ аж до часу Болеслава І²⁰ її правителі мали лише княжу гідність. У часи ж Оттона І Цезаря²¹ Болеслав став найяснішим князем. Це не той [Болеслав], про якого ми будемо говорити, [розповідаючи] про життя святого Станіслава²², а той, що був його онуком і був народжений від його сина Болеслава, ченця²³. Отже, цей Болеслав тривожив переможною рукою [межі] короля Франції і германських народів²⁴. Зрештою, завдяки Оттону Цезарю цій війні було покладено кінець, і [Болеслав] уклав мир з германцями та галлами²⁵. Оттон же Цезар, зважаючи на таку великодушність князя, що зробило [його] відомим у всій Німеччині і Сарматії, вирушив до князя Болеслава в Сарматію, щоб краще оцінити його владу і могутність. Знаменитий князь [Болеслав] прийняв його в Познані з вищими почестями²⁶. Дійсно, за три тисячі кроків до міста або [навіть] більше він наказав вистелити шлях, яким повинен був іти Цезар, шовковими, вовняними тканинами і пурпуровим одягом, шитим золотом і сріблом²⁷. А після того, як Цезар вступив у місто Познань, кожному було дозволено віднести і відвезти це. Тут [у Познані], Цезаря вшановували чудовими і блискучими бенкетами, а також діями різними і церемоніями; і [страви] подавалися лише на золотому посуді, які після кожної трапези наказано було викидати в бездонні ями і знищувати²⁸. Багатьма іншими святкуваннями, а також підношеннями вшанував [Болеслав] Цезаря Оттона, про що досить докладно розповідає стара Сарматська історія²⁹. А Цезар, бачачи такі щедрість і величність задумів, а також великі багатства цього князя, визнав за доцільне, що такий видатний правитель повинен бути гідним корони. Тому він нагородив його королівським берлом і поклав на нього діадему³⁰, а також надав йому інших почестей, що личать королівському санові. Зі свого ж боку, найясніший король Болеслав, щоб не здатися Цезарю не вдячним, за благодіяння подарував йому плече святого Адальберта³¹, священника, якого прусси³² піддали жакливій смерті. Перед 1400 роком від нашого спасіння або трохи раніше король Польщі, значно розширивши межі своєї влади, помер, не залишивши спадкоємця³³.

Tande[m] dux, qui Lituani ac Russie presidebat, in rege[m] electus fuit, [qui] ydola antea coluit³⁴. Sed eo tempore, quo illi regiu[m] sceptrum deferebat[ur] et Christianam religionem cum omni terra, cui preerat, suscepit. Itaq[ue] Lituanos ac Russitas ad regnu[m] Sarmaciae sic adiunxit, ut non nisi absq[ue] certa conditione, dissolvi possint³⁵. Is ergo illustrissim[us] princeps Prutenos, maritimas Germanie gentes, seivissimo bello sub iugu[m] duxit, ac imperiu[m] amplius exte[n]dit³⁶. Ubi insignes urbes extant Dantiscum³⁷ et Thuronia³⁸. Est et clarissima arx Marieburgum³⁹, cui similis nemo mortalium vidisse fertur, multis varijs structuris, menibus, turrib[us] ac fossis munita, ut nulli inimic[orum] tutus sit ad arce[m] accessus. Amplius imperiu[m] ante aliquot annos fuerat, infestante tamen Tartarorum et Turcho[rum] perfidissima gente, magnu[m] toti Sarmacie damnu[m] illatu[m] est⁴⁰. Nam terra, que post Russiam⁴¹ vadit, quam gens Podolia[m]⁴² vocat, tota exusta et in solitudine posita e[st]⁴³; ut et necessitatem peregrinantib[us] ferre non possit, qu[amvis] fertilissima sit. Ita ut gramina in altitudine[m] unius celsi viri excrescant; et apibus, et melle tota redolens⁴⁴, ut non satis illis locus sit, ubi mella deferant. Sub arboribus namque aut virgultis et silvis favos sic educunt. Herciniu[m] aut[em] celebratissimu[m] nemus⁴⁵, quo in tota Europa nihil prestantius, Sarmacia[m] tota[m] percurrit, et circa Cracovia[m] saltus suos extendit: p[er] quos iturus potest unusquisq[ue] usq[ue] in Lituania[m]⁴⁶ et Scithia[m]⁴⁷. Ta[n]tis brachijs regione[m] illam totam divagatur fera[rum] maximos educes greges⁴⁸. In ea vero silve parte qua[e] septentrionalior est, bissones fert: que ferox ac immanis bellua est humanum genus maxime odiens, ad vescendum quide[m] maxime conveniens⁴⁹. Forma[m] aut[em] gerit citrini coloris. Fro[n]tem lata[m] et cornua fert, ut nec venationi satis aptu[m] sit, nisi maximis, varijsq[ue] laboribus. Metallu[m] vero nullum, qu[am] plumbu[m]⁵⁰, Sarmacia fert: no[n] alia, qu[am] Saturni causa: qui tera[m] rigido infestat frigore⁵¹. Salis aut[em] maxima copia e[st], qua ceterae longinque gentes utun[tur]. Quod maximu[m] p[ro]stat toti regioni emolumentum: qua nulla regi ip[s]i maior in toto regno gaza extat. Na[m] sub terra excidunt[ur] inge[n]tia salis saxa⁵². Extra terra[m] aut[em] aliud sal ex aqua decoquitur⁵³. Est et Sarmacia ferax et uberrima tellus omni genere fructuu[m] et quicquid ad pascendu[m] humanu[m] corpus expetit. Nunc addendu[m] est clarissima[m] prole[m] illustrissimi principis Vladislai⁵⁴, de quo antea dixim[us]. Is tres (ut quidam ferunt) uxores habuit⁵⁵, ex quibus duos susceperat filios, quorum unus natu maior Vladislaus⁵⁵ vocabat[ur], alter Casimirus⁵⁶. Vladislaus aut[em] post mortem patris regio insignitus fuerat imperio. Itaque Hungarie et Bohemie et Polonie regnis presidebat⁵⁸, ubi clarissima gesta militari manu faciebat, ac imperiu[m] et Christianam religionem ampliabat. Nam regi Turchorum⁵⁹ tantu[m] terra[rum] depopulatum fuerat ut et ante Constantinopolim⁶⁰ castra metaretur: ubi dum seivissima bella erga Turchos gereret⁶¹, ac utraque pars crudelissimo conflictu decertaret, Pan[n]ones, versis tergis, fuga[m] dabant⁶² ac rege[m] cu[m] paucis Sarmacie copijs in tanta hostiu[m] multitudine reliquerunt. Cassimir[us] vero dux, Lituani et Russie preerat.

Нарешті князь, який управляв Литвою і Руссю, та перед тим поклонявся ідолам, був обраний королем [Польщі]³⁴. Але він прийняв християнську релігію разом із усією землею, якою раніше управляв, у той час як йому було надано королівське берло. Тож він приєднав литовців і русинів до королівства Сарматії, з тим, щоб вони не могли відірватись, за винятком певних умов³⁵. Цей славнозвісний князь [внаслідок] найжорстокішої війни нав'язав своє панування пруссам, германським морським племенам, [таким чином] розширивши свою владу³⁶. Там є чудові міста Данціг³⁷ і Туронія³⁸. А також найвідоміша фортеця Марієнбург³⁹, як говорять, настільки гарна, що жодна людина не бачила нічого подібного; вона укріплена багатьма різними будівлями, спорудами, фортецями, вежами, а також ровами, щоб ніякий ворог не міг приступитися до неї. Декількома роками раніше королівство було більш ширшим, але війни з найвіроломнішим плем'ям татар і турків нанесли шкоду усій Сарматії⁴⁰. Дійсно, земля, що лежить за Руссю⁴¹, і яку народ називає Поділлям⁴², вся пустельна і спустошена⁴³ так, що не може забезпечити мандрівників необхідним, хоча й дуже родюча. Трава на цій землі перевищує зріст високої людини, [земля] пахне медом⁴⁴, а бджолам обмаль місця, куди його нести. І справді, бджолині стільники розташовані під деревами або кущами і у лісах. Уславлений же Герцинський ліс⁴⁵, кращого від якого немає у всій Європі, проходить крізь усю Сарматію, простирається навколо Кракова, ним будь-хто може пройти аж до самої Литви⁴⁶ і до Скіфії⁴⁷. У цій області, що має велику кількість відгалужень [ліса], водяться великі табуни диких тварин⁴⁸. В північній частині лісу водяться бізони — люті і величезні звірі, що ненавидять людський рід; м'ясо їх дуже смачне⁴⁹. На вигляд вони лимонного кольору. [У них] лоб широкий і увінчаний рогами, так що полювання на них вимагає великих і усіляких зусиль. Металу ж, крім свинця, Сарматія не має ніякого⁵⁰, не інакше як через Сатурн, що турбує землю суворим холодом⁵¹. У великому достатку є сіль, так що нею користуються інші віддалені народи. Тому область має найбільшу вигоду: у самого короля немає більшого скарбу у всьому королівстві. Дійсно, під землею є величезні родовища кам'яної солі⁵². На поверхні ж землі добувають також іншу сіль⁵³, випаровуючи її з води. Сарматія — також родюча і багата земля, щедра різними плодами і всім, що необхідно для харчування людини. Тепер варто зазначити додатково про найславніших нащадків найяснішого князя Владислава⁵⁴, про якого ми згадували раніше. У нього (як дехто повідомляє) було три дружини⁵⁵, від яких він мав двох синів; [із них] старшого звали Владиславом⁵⁶, а молодшого — Казимиром⁵⁷. Владислав же після смерті батька успадкував королівську владу. Він управляв Богемським, Угорським, і Польським [королівствами]⁵⁸; здійснив багато славнозвісних військових діянь, зміцнив королівську владу і християнську релігію. Дійсно, він спустошив велику кількість земель короля турків⁵⁹ і розмістив табір перед Константинополем⁶⁰. Коли він вів найжорстокіший бій з турками⁶¹, в якому обидві сторони несли великі втрати, паннонці, відступивши, вдалися до втечі⁶² і залишили його з невеликою частиною сарматських військ в оточенні полчищ ворогів. Князь же Казимир панував у Литві і на Русі.

Inde, dum casus regius genti notus fuerat⁶³ Cassimirus per Sarmatas in rege[m] declarat[ur] q[ui] filia[m] ducis Austrie⁶⁴, sorore[m] Ladislai, q[ui] regno Bohemie et Hu[n]garie p[re]sidebat, in uxore[m] duxit⁶⁵. Ex ea sex suscepit filios et q[ui]nq[ue] filias⁶⁶. Primogenitus vero Vladislaus vocat[ur]⁶⁷. Hic adhuc iuvenis existens in imperium regni Bohemie⁶⁸ electus fuit, mira quada[m] animi magnitudine ac optimis consiliis pollens. Ob quod, dux Mathias rex Hungarie⁶⁹ descensisset et regnu[m] Pannonie adeptus est⁷⁰. Huic erat proximus frater, cui Cassimirus, nomen paternu[m] datu[m] fuerat⁷¹, qui summo ingenio ac prudentia claruit, tandem morbo invalescente periit. At huic successit illustrissimus princeps Johan[n]es Albertus⁷², ia[m] futurum toti orbi spectaculu[m]. Is plurima illustria gesta militari bello apud Tartaros ac ceteras gentes edidit. Post patris autem obitu[m] regno successit, ubi, favente illi prospera fortuna, regnu[m] virtute sua et optimo[rum] doctissimorumque viro[rum] consillijs, gubernat. Inclit[us] vero dux Alexander⁷³ quartus natus regius est, cui fortitudine et mentis sublimitate parem tota Sarmacia vix tulit. Hunc ob eius constanciam Lithuani post mortem patris in ducem susceperunt, qui et maximu[m] toti Sarmacie decus esse existimatur. Post hunc sequit[ur] Sigismundus⁷⁴ celebris princeps, qui paterna sequi[tur] vestigia. Is multis egregijs gestis clareret, si illi aliq[ui]d felix fatu[m] aspiraret. Celeberrim[us] aut[em] Frideric[us] princeps ultimu[m] natoru[m] locu[m] obtinuit, qui innata animi ingenua virtute, relinquens vanos principum tumultus et inquietam vita[m], ad sede[m] tranquillio[re]m sese contulit. Unde episcopus Cracoviensis electus ad archiepiscopatum Gneznenensem postea devenit⁷⁵. Hii omnes, quinque clarissimi principes, hanc usque in etatem magnifice ac celeberrime vitam ducunt. Inter filias vero quinq[ue], prima⁷⁶ nupsit Georgio duci Bavarie⁷⁷. Secunda⁷⁸ Friderico marchioni Brandenburgensi⁷⁹. Tercia⁸⁰ duci Pomeranie⁸¹. Ac due relique innupte apud matrem vitam ducunt⁸².

De sancto Stanislao episcopo Cracobiensi patrono Sarmacie

Divus Stanislaus⁸³, vir magne apud deue[m] auctoritatis, tocius Sarmacie⁸⁴ patronus et signifer Natus anno salutis nostre MVIII, in rure quod Sczeppanovo⁸⁵ vocant, nobilibus ac claris parentibus, quo[rum] cura fuit in templis divino servicio incumbere, et Deu[m] pijs placare precibus. Is du[m] in iuventutem devenisset, patris monitu in celebre gymnasium Parisius⁸⁶ devenit ubi optimarum litterarum studijs summa[m] opera[m] dabat; unde multis virtutibus floruit, sacro aut[em], divinoq[ue] iuri precipue insistebat: non ea, qua[e] huius etatis iurisperiti questus causa sole[n]t, ut maiorum dignitatu[m] honore[m] adipisceret[ur], sed ut, si quando locus, statusve, aut co[n]ditio sua ferre posset, ut tantu[m] miseris, quantum potentibus, orphano, pupillove iusticiam administraret, et unicuique equo pondere, quod suum esset, iubente idem lege, redderet.

Після того, як народ був сповіщений про смерть короля⁶³, Казимир був проголошений сарматами королем; він узяв у дружину доньку австрійського герцога⁶⁴, сестру Владислава, який управляв Богемським і Угорським королівствами⁶⁵. В нього від неї було шість синів і п'ять доньок⁶⁶. Першородного ж [сина] звали Владиславом⁶⁷. Він, за часів своєї молодості, був обраний королем Богемії⁶⁸ і відзначався рідкісною широтою душі і розсудливістю. Тому, коли помер король Угорщини князь Матяш⁶⁹, він заволодів також королівством Паннонією⁷⁰. До нього був близький брат Казимир, названий по батькові⁷¹, і який уславився блискучим розумом і розважливістю, але помер врешті від важкої хвороби. Його спадкоємцем став славний князь Ян Ольбрахт⁷², у майбутньому найбільш значний правитель. Він здійснив велику кількість блискучих битв з татарами, а також з іншими народами. Після смерті батька він успадкував королівство й успішно управляє ним завдяки своїй відвазі і порадам найкращих і найвченіших мужів. З прославленням же князем Олександром⁷³, четвертим королівським сином, навряд чи хто-небудь у всій Сарматії порівняється силою і глибиною розуму. Після смерті батька литовці за твердість духу поставили його князем; у всій Сарматії він користувався найбільшою повагою. Після нього йшов відомий князь Сигізмунд⁷⁴, який пішов батьківським шляхом. Він прославився б багатьма діяннями, якби доля хоч трохи була до нього прихильна. Славнозвісний же князь Фридерик, останній із [королівських] синів, маючи уроджену піднесеність душі і зневажаючи суєту та неспокійне життя, присвятив себе безтурботному служінню [Богові]. Тому він був обраний краківським єпископом, а потім став гнєзненським архієпископом⁷⁵. Всі вони, п'ять найясніших князів, дотепер ведуть величне і славне життя. Із п'яти дочок [Казимира] перша⁷⁶ вийшла заміж за Георгія, герцога Баварії⁷⁷. Друга⁷⁸ — за бранденбурзького маркграфа Фрідріха⁷⁹. Третя⁸⁰ — за князя Померанії⁸¹. Дві останні не вийшли заміж і живуть при матері⁸².

Про святого Станіслава, краківського єпископа, патрона Сарматії

Святий Станіслав⁸³, людина великої поваги перед Богом, був покровителем і настоятелем усієї Сарматії⁸⁴. Він був народжений у рік від нашого спасіння 1008 в селі, що називається Щепаново⁸⁵, у знатних і славних батьків, [головна] турбота яких полягала в тому, щоб відправляти Божу службу в храмах і умило-стивлювати Бога благочестивими молитвами. Ставши юнаком, він за порадою батька відправився в найкращий гімназіум Паризія⁸⁶, де з великою наполегливістю віддавав себе вивченню кращої літератури. Внаслідок чого вже в той час він мав велику кількість чеснот, завзято вивчаючи святе право, але не так, як це мають звичай робити сучасні знавці права, щоб досягти високих посад і почестей. Тож робив він це для того, щоб у разі визначення його місця, статусу або стану, він зміг чинити правосуддя як бідним, так і багатим, сироті, дитині, оцінюючи проступки кожного розважливо, приймати рішення і чинити спра-

Tandem paternas sedes rediens, Cracoviam inclita[m] Sarmacie urbem, devenit. Illic ob virtutem et scientia[m] sua[m] canonicali dignitate fungitur.

Mortuoque antistite, c[o]elestis numinis providentia in presulis sedem declaratus fuit. Hu[n]c du[m] semper optimo ordine statum deferret curabat sacra[m] religione[m] ac divinum cultum ampli[fi]care. Empto tandem rure a quodam milite, eoq[ue] mortuo amici illius villam eande[m] iure hereditario⁸⁷ a divo presule repetere conabant[ur]. At ille testimoni[u]m huius stipulationis, emptionisq[ue] proferre non potuit. Nam hi, qui huius rei satis edocti fuerant, p[ro]pter, illo[rum] impotentia[m] latebant. Vir ergo sanctus oratiob[us] ac ieiunijs incubuit, consisusque summi Dei potentia, qua se iam diu munitu[m] cognoverat, accedens ad tumulum defuncti militis, a quo rus illud emerat, et evoluto lapide et arena, pia et devota oratione Deu[m] obtestabatur, et mortuu[m] illu[m] per quatuor annos in vita[m] reduxit. Eumq[ue] coram tyranno Boleslao⁸⁸, apud que[m] tale ius agebatur, constituit. A[d]stantibus illic fuis adversarijs, ceterisque regni optimatibus: quo se emisse villam aperte demonstravit. Jamque sevus Boleslav[us] foedo turpiq[ue] luxu insistebat, ac omne[m] in suas gentes p[er]fidiam et tyrannidem exercebat. ac illustres viros, egregiosque cives nefandis, dirisque supplicijs excruciabat. Stanislaus vero Christi vates haud longius id serendum existimabat. Itaque regem intrepidus adiens, ut talib[us] c[o]leptis defineret, illum objurgabat. At ille magis in dies facinus exercebat. Tandem a presule in sententiam exco[m]municationis ponit[ur], quare tyrannus Boleslaus ignarus pre furore, quid ageret dimisit satellites suos, ut p[re]sulem, quocunque esset loco, trucidarent. Eo tempore divus Stanislaus in sacellu[m] divi Michaelis⁸⁹, quod super rupellam in Casimiri urbe[m] conditu[m] est⁹⁰, devenerat gratissimu[m] illic Deo offerens sacrificiu[m]; hunc in locum du[m] ministri regij devenissent, iamque ter ingredi templu[m] conarentur, ter iterum puls, divina potentia in tergum cadebant. Id postq[ue] ad regias aures deventum fuisset, magno fremitu rex Boleslaus in facellum p[ro]perat, ubi sanctum presulem iam sacrificia offerentem immani verbere ac sevimis ictibus trucidat. Tandem per ministros in frustra partitus, extra urbe[m] deijcit, ut volucres illud uncis, rostris divellerent: sed, divina sic agente providencia, aquile illic aderant, que preciosum corpus in unum collegerunt, summaque diligentia id servabant, quousque cives ip[s]um maximo, venerandoq[ue] ritu in rupellam honorifice sepelirent. Tande[m] in numeru[m] sancto[rum] relatus, ut premissum est, in arce[m] regia[m] ad templu[m] divi Wentzeslai deduct[us]⁹¹, in aurea tumba, multis miraculis coruscat, quem populus multo thure ac precibus in dies veneratur.

De Cracovia urbe regia Sarmacie

Cracoviam urbem regiam insigni huic operi inferendam haud absurdum esse duxi. Nam celebris Germanie⁹² civitas e[st], teste Ptolomeo optimo, lucidiori[que] Cosmographo⁹³, q[ui] ea[m] Corrdonu[m]⁹⁴ appellat. Strabo⁹⁵ aut[em] Germania[m] difinit, q[uan]tu[m] Rhenus⁹⁶ et Albis⁹⁷ in se clausierint.

ведливість. Згодом, повернувшись у рідні краї, Станіслав досяг славного міста Сарматії Кракова. Тут завдяки своїм чеснотам і знанням права він займав посаду каноніка. А по смерті єпископа, за Божим провидінням, отримав цю посаду. Її завжди якнайкраще відправляв, а також турбувався про святу релігію і підносив Божу службу. Колись святий єпископ купив в одного лицаря село. А після смерті його друзі, посилаючись на ділчне право⁸⁷, спробували відібрати в нього [єпископа] це село. Але він не зміг надати свідчення укладення цієї угоди про продаж. А ті, хто був достатньо обізнаний у цій справі, ховалися через свою слабкість. Тоді святий чоловік почав молитися і поститися, віддавши себе Божій волі, що, як він знав, давно його оберігала. [Одного разу] він, прийшовши до могили мертвого рицаря, у якого купив це село, відсунув [надгробний] камінь та пісок і з благочестивою та гарячою молитвою звернувся до Бога, і повернув до життя рицаря, який помер чотири роки тому. І привів його перед лице тирана Болеслава⁸⁸, перед яким розглядалися такі справи. У присутності своїх супротивників та інших знатних людей королівства він переконливо довів, як він купив село. Проте жорстокий Болеслав вдавався до ганебних і огидних надмірностей і всіляких підлостей та чинив сваволю і тиранію відносно своїх людей; а гідних мужів і шановних городян піддавав злочинним і страшним мукам. Станіслав же, єпископ Христа, вважав, що далі це терпіти неможливо. Отже, він сміливо прийшов до короля і вимагав від нього припинити започатковані ним подібні справи. Але він [король] з кожним днем усе більше вправлявся у злодіяннях. Зрештою єпископ відлучив його від церкви, через що тиран Болеслав розлютувався і розіслав своїх посіпак, щоб вони убили єпископа, де б він не був. У той час, коли святий Станіслав складав Богові найзичливіші дари у капличці св. Михайла⁸⁹, заснованій в скелі міста Казімежа⁹⁰. Сюди з'явилися королівські слуги і тричі намагалися ввійти в храм, і тричі Божою силою були відкинуті і падали на спину. Після того як король Болеслав про це почув, він із голосною лайкою вдерся до каплички, де лютими побоями і батогами забив святого настоятеля, що приносив дари. Потім слуги розчленували його на шматки і розкидали за стінами міста, щоб його склювали птахи, але за Божим провидінням туди прилетіли орли, які дорогоцінне тіло склали до купи і з найбільшою старанністю його оберігали доти, доки городяни, які високо його шанували, не поховали в скелі за обрядом і з почестями. Врешті-решт [Станіслав] був, як викладено вище, захищений до числа святих, а тіло його було перенесено до королівського замку у храм св. Вацлава⁹¹ і поховане в золотій могилі, знаменитій багатьма чудесами; її народ щодня вшановує благовонням і молитвами.

Про королівське місто Сарматії Краків

Я вважав, що було б доречно, долучити [повідомлення] про королівське місто Краків до цієї значної праці. Адже [Краків], за свідченням кращого і розсудливого космографа Птолемея⁹³, який називає його Коррдонум⁹⁴, є знаменитим містом Німеччини⁹². Страбон⁹⁵ же окреслює Німеччину [межіріччям] Рейна⁹⁶ і Ельби⁹⁷.

Nos ea causa sane non in digna urbem Sarmacie foro censemus. Hanc a prima eius origine repetendam satis digna[m] esse putavi. Sed ne prolixiori, ambiguae oratione narrando fabulari videar, breviter de eius situ quippiam narrare constitui.

Cracovia igitur illustris urbs Sarmacie qua[m] Poloniam vocant ad rippam Istule⁹⁸ no[n] longe ab eius fontibus sita. Hec a Cracco primo duce Sarmacie⁹⁹ condita fuisse et eam suo nomine celebra multi retulere. Hec altis primu[m] m[o]enibus cingit[ur] p[ro]pugnaculis et celsis turribus, post parvo muro et ob vetustatem ruituro similis. Tandem valles ac fosse ut imminentibus hostibus facilior aditus prohibeatur. Hac quedam piscinarijs aquis replete quedam virgultis frutice ac graminibus virent. Post aggerem vero qui valli imminet amnis non late fluens Rudys dictus, totam civitatem circumluit¹⁰⁰. Hic rotarum orbis agitat qui Cererem saxis conterunt et emolunt. Deductus tandem per subterraneos cuniculos et cannas toti urbi satis undarum prebet. Porte urbis septem¹⁰¹. In ea vero plurime pulcherrime ac egregie civium domus. Ac plurima ingentia templa. Precipu[u]m dive virginis Marie¹⁰² in medio urbis extat cum duabus arduis celsisque turribus. Su[n]t et illic multa monasteria, ubi multus devotorum religiosorumve patru[m] cetus fulget. Ad edem namque gloriosissime Trinitatis¹⁰³ sic vocatam est celebris Ordo predicatoru[m]¹⁰⁴. In ea vero sacra ede multe sanctitatis vir beatus Jacinctus¹⁰⁵ non du[m] in numeru[m] sanctorum relatus magnis miraculis redolet. Divi Dominici comes¹⁰⁶, qui adhuc vivens tres mortuos in vitam reduxit. Ad templu[m] vero sancti Francisci¹⁰⁷ est ordo fratrum minor non reformatus¹⁰⁸. Ac cetera multa monasteria. Est et templu[m] non longe a porta Istule¹⁰⁹, quod sanctam Annam¹¹⁰ vocant[ur] ubi beatus Cantus¹¹¹ celebris huius urbis gymnasij doctor, multis miraculis et prodigijs fulget, q[uam]vis no[n]du[m] in cathalogum sanctoru[m] adscriptus sit. Hanc juxta sacra[m] edem situatu[m] est ingens celebre gymnasiu[m]¹¹², multis clarissimis doctissimisque viris pollens, ubi plurime ingenue artes recitantur. Studiu[m] eloquentie, poetices philozophie ac phisicas¹¹³. Astronomice tamen studiu[m] maxime viret. Nec in tota Germania (ut ex multoru[m] relatione satis mihi cognitum est) illo clarior reperitur. Illic iam maxime Phebus¹¹⁴ colitur, qui eoru[m] cruda elimat ingenia ac polita reddit. Has edes divus Vladislao¹¹⁵ illustris Sarmacie rex du[m] ex Prutenos littorali Sarmacie gente sevisimo conflictu victoria[m] duxisset¹¹⁶. (Cuius quidem belli plurima clarissima monumenta hanc usque etatem in arce regia de qua paulo post dicemus supestant) magnis opulentijs extruxit. libertatibus et stipendijs summus celebravit. Nec incole urbis Sarmatico more vivunt, quos crudeles et ignavos Sarmatas prisce dixerunt. Sunt nanque illic clarissimi cives, virtutibus prudentia et comitate insignes, humanitate[m] et hospitalitatem liberaliter et familiariter erga quosque peregrinos offerentes. Victus illis splendidior q[ue] ceteris Sarmatis. Ex omni delicato genere cibi potus illis frequen[tior] est.

З цієї цілком важливої причини ми вважаємо його [Краків] центральним містом Сарматії. Я подумав, що воно [місто] заслуговує на те, щоб пригадати [історію] від самого його походження. Але, щоб мене не вважали простомовним і туманним оповідачем, я вирішив стисло повідомити про його місце розташування.

Отже, Краків славне місто Сарматії, яка називається Польщею, [знаходиться] на березі Вісли⁹⁸, недалеко від її витоків. Він був заснований, як багато хто про це повідомляє, Краком, першим князем Сарматії⁹⁹, що дав йому своє ім'я. Насамперед він оточений високими міськими стінами, укріпленнями і високими вежами, що розташовуються за маленькими стінами, майже зруйнованими від давнини. Нарешті [він також оточений] долинами і ровами, що перешкоджають підступові грізних ворогів. Деякі [із долин і ровів] заповнені рибою, водами, інші заросли чагарниками, кущами, травами. За насипом же, що є валами, тече неширока ріка на ім'я Рудис, яка омиває все місто¹⁰⁰. Вона обертає колеса [млина], каміння якого розтирає і меле пшеницю. Нарешті, вона через проведений підземний хід і труби по всьому місту дає достатньо води. У місті сім брам¹⁰¹. У ньому є багато гарних і чудових будинків громадян, а також чимало чудових храмів. Найголовніший — костел діви Марії¹⁰², що височить посеред міста з двома високими й величними вежами. Там же процвітає багато монастирів з великими громадами ревних і побожних отців. При костелі ж Найславнішої Трійці¹⁰³ знаходиться відомий орден домініканців¹⁰⁴. У цьому ж святішому храмі блаженний Яцинкт¹⁰⁵, чоловік великої святості, поки що не зарахований до числа святих, творить великі чудеса. Сподвижник святого Домініка¹⁰⁶, який трьох мертвих до життя воскресив, ще дотепер живий. При храмі ж святого Франциска¹⁰⁷ знаходиться не реформований орден братів міноритів¹⁰⁸. Також є ще багато інших монастирів. Неподалік від Віслянської брами¹⁰⁹, є костел св. Анни¹¹⁰, де блаженний Кант¹¹¹, видатний доктор гімназіума цього міста, творить багато чудес і див, хоча поки ще не записаний до числа святих. Біля цього святого храму розташований величезний славнозвісний гімназіум¹¹², відомий достойними і багатьма ученими мужами, де процвітає багато вільних мистецтв. [Міститься] школа красномовства, поетики, філософії і фізики¹¹³. Дуже добре поставлене вивчення астрономії. У всій Німеччині (як мені досить добре відомо з повідомлення багатьох) не знайдеться більш славетної школи. Там в найбільшій пошані Феб¹¹⁴, який їхню неотесаність очищує і надає їм освіченості і вишуканості. Ці храми святий Владислав¹¹⁵, славний король Сарматії, після того, як з перемогою вивів із жорстокого бою сарматських людей з берега пруссів¹¹⁶. (Від цієї війни аж до нашого часу збереглися в королівській фортеці багато чудових пам'ятників, про що дещо пізніше ми скажемо), прикрасив багатьма коштовностями, наділив привілеями і значними виплатами. Жителі міста живуть не лише за сарматським звичаєм, за що їх здавна називали грубими і безглуздими сарматами. Там живуть [також] найкращі городяни, наділені чеснотами, розсудливістю, поштивістю, які пропонують гуманність, вільну і приятельську гостинність будь-якому мандрівникові. Їжа їхня чи не найкраща від їжі інших сарматів. З усіх вишуканих видів харчування найбільш поширений один напій.

Aqua ordeo et humulo decocta¹¹⁷. Is qua[n]tu[m] necessitas ferre potest si sumit[er] profecto nihil nature humane et corpus ip[su]m alendu[m] convenientius quicq[ue] reperiri potest. Sub arce vero intra civitatem extat et aliud insigne collegiu[m], ubi Academia iuris ac legu[m]¹¹⁸ pollet.

Ad urbis vero septentrionale latus adiacet paruum oppidu[m] nullis quidem menibus cinctu[m] quod Clepardium vocant¹¹⁹, nihil dignu[m] scriptu in ea que egregia sacra sedes divi Floriani¹²⁰ strennui christiane fidei militis. Qua[m] divus Vladislaus¹²¹ de quo ante meminibus canonicatu¹²² ceterisq[ue] dignitatibus ac muneribus refecit, et doctorib[us] gymnasiu[m] artiu[m]¹²³ regentib[us] cole[n]da[m] reddidit. Rupes aut[em] ac crepidines nimia altitudine erecte, sic ut iam celu[m] sustentare videant[ur]. Tandem arenis congestaq[ue] terra ob ducte ingente[m] collem efficiunt, qui ea parte q[ue] in Borea[m] tendit urbi imminet. et ex alio latere nivolum Carpathu[m]¹²⁴ alte tumentium respicit, qua[m] collis partem insignis Europe fluvius Istula quonda[m] Germanie terminus alluit, qui ex Carpathi radice parvo quide[m] fonte profiliens longius magis magisq[ue] tumet. ita ut iam undarum auctus mole que ex Pannonicis montibus¹²⁵ sese in eum precipitant, trabes et ingentia robora variasq[ue] lingnorum structuras defert. Tandem ubi imbriu[m] ac ceteris fluminibus magis tumuerit rates ac honerarias naves secu[m] ad Germanicu[m] oceanu[m]¹²⁶ in sinu[m] Codanu[m]¹²⁷ deducit ubi trino vasto ore stumusus sese evoluens nomina deperdit. In eo aut[em] colle primu[m] est inge[n]s templum in decus divi Wenzteslai ducis Bohemie conditu[m]¹²⁸, ubi omniu[m] illustrissimorum virorum monumenta ac sepulture extant, multis opibus variisque artibus extracta marmoreo allabastoq[ue] lapide exculpta, quos maximo ritu ac pompa celebrari consuetu[m] est. In medio aut[em] templi extat celebre monumentu[m] in quo clarissimus Christi miles divus Florianus requiescit¹²⁹. Sunt et in eodem colle due sacrae edes divi Michaelis¹³⁰ et sancti Georgii¹³¹. Post egregie nobiliu[m] curie ac edes sacerdotu[m], qui noctu dieq[ue] templa venerant[ur]. Post primu[m] ingens regia sedes maximis ac variis structuris condita. que totius regni Capitoliu[m]¹³² est ubi tota regni gaza congeritur. Hic principibus declaratur imperium. nam regalis corona hic maximis custodibus observat[ur]. Extra colle[m] aute[m] est monasterium fratriu[m] minoru[m]¹³³ religiosius ordinem seruans. Nec longe ab eo monasterio extat cenobium sacrarum virginu[m]¹³⁴. Huic ex opposito ad ponte[m] ips[su]m e[x]insigne hospitale et sacra edes sancte Hedwigis¹³⁵. Ad aliam vero Istule ripam extat clara civitas quam Casimirum vocant a rege sic vocanto condita¹³⁶, qua[m] Istula ubi sub arce regia se diviserit totam circumliit ac pene insulam reddit. Est in ea insigne phanu[m] dive virginis Katherine¹³⁷ ubi ordo Augustinensium¹³⁸ floret. Tum et templum quod ad sacrosan[ctum] corpus Christi¹³⁹ vocant, ubi canonici regulares inhabitant. Ac cetera alie sacre edes. Extant et clarissima monumenta vetusti collegij iam insolita, quos illustris regina Hedewigis construxerant¹⁴⁰. Plurima preclara preterea in his urbibus a vetustissimis temporib[us] gesta sunt per illustrissimos reges ac principes. Sed brevitatem inutati fine[m] bis imposuisse dignum statuimus.

[Його готують з] води, ячменя і хмелю¹¹⁷. Його можна пити стільки, скільки необхідно, і якщо він у міру вжитий, то важко знайти що-небудь більш потрібне для людської природи і для відновлення тілесних сил. Усередині міста під замком існує й інший славний колегіум, де процвітає академія права і законів¹¹⁸.

До міста з півночі прилягає маленьке місто, не оточене стінами, яке зветься Клепардіум¹¹⁹; у ньому немає нічого гідного опису, за винятком чудової резиденції святого Флоріана¹²⁰, ревного поборника християнської віри. Її [резиденцію] святий Владислав¹²¹, про якого ми раніше згадували, забезпечив канонікатом¹²² й іншими прерогативами, і додав їй докторів, що керують гімназіумом мистецтв¹²³. Скелі ж і набережні досягають такої висоти, що здається, ніби вони підпирають небеса. Тоді вони насипали величезний пагорб з наведеної землі і піску, який з одного боку височить над північною частиною міста, а з іншого боку [місто захищають] засніжені високі Карпати¹²⁴. Цей бік пагорба омиває знаменита ріка Європи Вісла, яка колись вважалася межею Німеччини. Її початком є маленький струмок у Карпатах, що, все збільшуючись у своєму бігу, перетворюється в потужний потік, який несе з Паннонських гір¹²⁵ колоди і величезні стовбури дуба, а також інші лісові будівельні матеріали. Нарешті, там, значно поповнившись дощовими водами та водами інших рік, вона несе плоти і вантажні судна в Німецький океан¹²⁶, у затоку Кодан¹²⁷, де, розгалузившись на три широких русла, з піною зникає в морі. Насамперед на цьому пагорбі є величезний храм, споруджений на честь святого князя Богемії Вацлава¹²⁸, де знаходяться пам'ятники, а також поховання усіх видатних мужів, багатьма витратами і мистецтвами споруджені, прикрашені мармуровими й алебастровими скульптурами, які з найбільшим благоговінням і урочистістю прийнято шанувати. Посеред храму стоїть відомий пам'ятник, під яким спочиває славетний рицар Христа св. Флоріан¹²⁹. На тому ж пагорбі є два храми — св. Михайла¹³⁰ і св. Георгія¹³¹. Потім є чудові двори знатних мужів, а також храми, у яких ведеться служба і вдень, і вночі. Далі [на пагорбі стоїть] величезна королівська резиденція, оточена великими і різноманітними будівлями; тут знаходиться Капітолій¹³² усього королівства, і осідають його скарби. Тут проголошуються князями розпорядження; а королівська корона тут охороняється найбільшою вартою. За пагорбом є також монастир братів міноритів¹³³, які дотримуються орденського статуту. Недалеко від цього монастиря існує обитель Благочестивих Дівич¹³⁴. На протилежному березі біля самого мосту є чудовий шпиталь і храм св. Ядвіги¹³⁵. На іншому ж березі Вісли є відоме місто, зване Казімеж, засноване королем і назване його ім'ям¹³⁶. Там Вісла тече під королівською фортецею, роздвоюється й омиває все [місто], майже перетворюючи його в острів. Є в ньому чудовий костел св. Діви Катерини¹³⁷, де процвітає орден августинців¹³⁸. Ще далі — храм найсвятішого Божого тіла¹³⁹, де мешкають регулярні каноніки. Там є й інші священні будинки. Також є відомі і надзвичайні пам'ятки старого Колегіума, які спорудила ясніша королева Ядвіга¹⁴⁰. До того ж у цих містах від найдавніших часів видатні королі і князі здійснювали багато чудових діянь. Але ми, зважаючи на стислість, постановили гідно завершити [оповідь].

[Lubeca]

Lubeca seu ut alij scribunt Lubecum¹⁴¹ Saxonie¹⁴² urbs illustris ac cesarea civitas nedu[m] Germania verum et apud externas gentes nominatissima a Vikbodo Vitigo¹⁴³ Cimbo[rum] duce¹⁴⁴ ad Cimbricam Chersonesus¹⁴⁵ quondam edificata in eo loco quem Venedes¹⁴⁶ qui et Vandal¹⁴⁷ ad huc Saxonie partem tenentes Buccoviam¹⁴⁸ dixerunt. Aucta p[er] sevisimu[m] principes qui Kitto dicebat, que[m] et Trutone[m] appellabant¹⁴⁹ Anno Ch[ris]ti MCIII. Ea porcio terre littoralis e[st] inter Magnopolensiu[m]¹⁵⁰ Holstadensiu[m]que ducatus¹⁵¹ duobus fluminibus Baguisor¹⁵² et Travo¹⁵³ irrigua. Que limpida flumina vernacula lingua Wagniss et Trab appellantur. Is Kitto ex nobili progenie Marc[o]manno[ris]¹⁵⁴ et Martinopolensiu[m]¹⁵⁵ ortu[m] habuit potens ac gravissimus [christ]iano[ris] p[ro]secutor, qui d[ig]nos de Vagern[um]¹⁵⁶ qui de Stargardia¹⁵⁷ seu de Oldenburg¹⁵⁸ vocabant[ur] in Fernern[um]¹⁵⁹ et Peldte¹⁶⁰ interfecit. Un[us] ex bis ingenuus evadens in Daniam¹⁶¹ secessit Heinricus¹⁶² nomine Gotstaldi comitis¹⁶³ filius. Is p[rius] aliqua tempora rediens Kittoni caput securi abscidit inde sua[m] ducens uxore[m]¹⁶⁴. Quo t[em]p[or]e Heinricus quartus¹⁶⁵ Imperio Romano¹⁶⁶ presuit. In ea p[ro]vincia omnes basilice sacerdotibus private devastate erant fidesq[ue] [chris]tiana sopita. Urbs quoq[ue] lubice[n]sis trina vice ob principu[m] bella papue ducis Heinrici de Leone¹⁶⁷ devastata fuit et comitis Alfesis de Holchstein¹⁶⁸, qui p[rius] sedata discordia urbem duci Heinrico permisit in eo loco ubi nunc sita e[st]. Cu[m] eius situs prius p[ro]pe Swoartau, postea p[ro]pe Herneborg¹⁶⁹ fuit ut doctus Helmoldus¹⁷⁰ refert. Exin ob negotiationes ex Germania Alta et Bassa¹⁷¹ et ex variis regionibus miruimodu[m] aucta¹⁷² e[st] ut nu[n]c ultramare Baltheu[m] seu Germanicu[m] q[ue] Stagnu[m] vocant¹⁷³ in Norvegiam¹⁷⁴ Sveciam¹⁷⁵ Livoniam¹⁷⁶, in Russiam¹⁷⁷ Littuania[m]¹⁷⁸ Prussia[m]¹⁷⁹ Polonia[m]¹⁸⁰ et Pomerania[m]¹⁸¹ in ducatu[m] Magnopolensiu[m]¹⁸² in Daniam¹⁸³ Anglia[m]¹⁸⁴ Flandria[m]¹⁸⁵ Scotia[m]¹⁸⁶ et regnu[m] Francie¹⁸⁷ omnes mercaturas p[er] Stagnu[m] p[er] terra[m] in Saxonia[m]¹⁸⁸ Westuliam¹⁸⁹ et Marchia[m]¹⁹⁰ frequentant. Peritissimi astronomi scribunt hanc nobile urbe[m] initu[m] suu[m] habuisse sub signo Libre¹⁹¹ et fundata[m] in singulari Dei gratia. Cu[m] incole urbis p[er] ceteris finitimis devotiones ad modu[m] divinas exerceant Se[n]tit t[ame]n dulce[m] nulu[m] in amara testa. Deinde anno primo et tricesimo supra undecies centenu[m] domini Inferioris Vandalie¹⁹² Lubeca[m] devastaru[n]t q[ue] comes Alff de Holchtein¹⁹³ iterato instauravit cu[m] arce¹⁹⁴ ubi nunc predicatorum¹⁹⁵ habitant. In septentrione ac fine civitatis. Anno MCLIX lubisenses memores damni illati copias in p[ro]vincia[m] Rugen¹⁹⁶ educentes clades p[er] effusione[m] sanguis p[ri]ncipi et pote[st]atui ei[us] intuleru[n]t¹⁹⁷. Episcopatu[m] lubice[n]siu[m] anno salutis MCLXI antistes duodecimus de Oldenburg¹⁹⁸ seu Stargardia¹⁹⁹ in Vagern[um]²⁰⁰ Geraldus²⁰¹ auxilio ducis Heinrici de Leone primo obtulit. qui tredecim p[re]bendas p[er] o[mn]ia necessaria in decimis villis ac possessionibus dotavit. Crevit igit[ur] Lubecu[m] in potetissima[m] civitate[m] Oldenburg aut[em] defecit²⁰². Cu[m] aut[em] Frideric[us] huius no[m]inis prim[us]²⁰³ hanc urbe[m] ingenti exercitu obsedisset Heinric[us] lubice[n]sis ep[iscop]i²⁰⁴ pace[m] a Cesare impetravit ea [con]ditione ut favore ducis Heinrici Cesari obedientia[m] p[er]stare[n]t.

[Любек]

Любека, або, як інші пишуть, Любекум¹⁴¹, — відоме саксонське¹⁴² місто. Це імперське місто, [знане] не лише в Німеччині, а й серед інших народів, колись засноване Вікбодом Вітігом¹⁴³, який був герцогом кімврів¹⁴⁴ у Кімврійському Херсонесі¹⁴⁵, у тому місці, котре венеди¹⁴⁶, як і вандали¹⁴⁷, що досі володіють частиною Саксонії, назвали Буковією¹⁴⁸. У 1104 р. [Любек] був розширений найжорстокішим Кіттоном, якого герцоги називали й Трутоном¹⁴⁹. Частина його прибережної землі, що розташована між Магнополенським¹⁵⁰ і Гольштинським герцогствами¹⁵¹, омивається двома ріками Багуізор¹⁵² і Травус¹⁵³. Місцевою мовою ці прозорі ріки називаються Вагніс і Траб. Цей Кіттон, походженням із знатного роду маркоманнів¹⁵⁴ і мартінополенів¹⁵⁵, був зятим і лютим переслідувачем християн. Деяких щиро віруючих він викликав із Вагерна¹⁵⁶, деяких із Старгардії¹⁵⁷ або з Ольденбурга¹⁵⁸ у Фернерен¹⁵⁹ і Пельдте¹⁶⁰ та убивав. Один із них, знатний, на ім'я Генріх¹⁶², син коміта Готшалька¹⁶³, втік у Данію¹⁶¹. Через деякий час цей набожний [Генріх] повернувся, відітнув сокирою голову Кіттонові і одружився з його вдовою¹⁶⁴. Тим часом Генріх IV¹⁶⁵ очолив Римську імперію¹⁶⁶. В цій області всі приватні храми були жерцями спустошені і віра християнська приспана. Місто Любек було також тричі зруйноване через герцогську війну, яка велася між папським герцогом Генріхом із Леона¹⁶⁶ і графом Альфесом із Гольштайна¹⁶⁸. Останній благочестивий по заспокоєнню розбрату дозволив князю Генріхові відновити місто в тому місці, в якому воно зараз розташоване. Як повідомляє вчений Гельмольд¹⁷⁰, його перше розташування було поблизу Свартау, а після — біля Гернеборга¹⁶⁹. Потім [Любек] завдяки торгівлі з Верхньою та Нижньою Німеччиною¹⁷¹ і з різними регіонами був надзвичайно розширений¹⁷² так, що тепер будь-які товари часто відправляють через Балтійське або Німецьке море, яке називають Озером¹⁷³, у Норвегію¹⁷⁴, Швецію¹⁷⁵, Лівонію¹⁷⁶, Русь¹⁷⁷, Литву¹⁷⁸, Пруссію¹⁷⁹, Польщу¹⁸⁰ і Померанію¹⁸¹, у Магнополенське герцогство¹⁸², у Данію¹⁸³, Англію¹⁸⁴, Фландрію¹⁸⁵, Шотландію¹⁸⁶ і королівство Франції¹⁸⁷, по суходолу до Саксонії¹⁸⁸, Вестфалії¹⁸⁹ та в Марку¹⁹⁰. Дуже освічені астрономи пишуть, що це знатне місто започатковане під знаком Терезів¹⁹¹ і засноване із виняткової Божої милості. Хоча жителі міста більше ніж їхні сусіди благочестиві, солодке ядро відчувається в гіркій шкаралупі. Після того як у 1131 р. пани Нижньої Вандалії¹⁹² зруйнували Любек, його граф Альф із Гольштайна¹⁹³ знову відновив там місто разом з фортецею¹⁹⁴; тут, нині у північній частині, в кінці міста, розташований орден домініканців¹⁹⁵. У 1159 р. мешканці Любека, пам'ятаючи нанесені їм збитки, спорядили війська в область Руген¹⁹⁶ і, проливши кров, завдали поразки герцогові та [удару по] його могутності¹⁹⁷. У 1161 р. Герольд²⁰¹ отримав вперше за допомогою Генріха із Леона єпископство у Любеку; він був 12-м із роду єпископів Ольденбурга¹⁹⁸ або Старгардії¹⁹⁹ у Вагерн²⁰⁰. Той забезпечив 13 парафій усім необхідним в десятичних селах і володіннях. Отже, Любек [став] могутнім містом, а Ольденбург занепав²⁰². Коли ж Фрідріх, перший під цим ім'ям²⁰³, оточив це місто величезними військами, Генріх, єпископ Любека²⁰⁴, вимолвив мир від імператора за тієї

Is antistes summa[m] ec[cle]cias dicavit et monasteriu[m] ad sanctu[m] Iohanne[m]²⁰⁵ in urbe extruxit ubi nunc sacrosancte virgines²⁰⁶ inhabita[n]t, q[ue]quis monachi ordi[ni]s divi Benedicti²⁰⁷ hu[n]c locu[m] primo possederun[t], qui nu[n]c apud Cismer p[ro]vincie de Holstein²⁰⁸ p[ro]pe mare mora[m] faciu[n]t.

Histe[m]porib[us] Lubecu[m] augustal[is] ac libera civitas effecta ab imp[era]tore Friderico²⁰⁹ libertatibus donata ut caput o[l]im urbiu[m] Stagnaliu[m] deinceps foret et in variis privilegiis etia[m] apud exteros p[rae]cipue in Londen civitatem Anglie²¹⁰. In Norvegia²¹¹ i[n] Ducatu[m] magni ducis Moschavie²¹², in ampla urbe Nogardia²¹³. In Russia²¹⁴ (ubi basilica[m] et curia[m] [christ]iano more habent)²¹⁵. Ac i[n] plerisq[ue] locis ac regionib[us] magnis exemptionib[us] decorata fuit atq[ue] dotata. In Flandria²¹⁶ q[ue] et regno Dacie²¹⁷ et Suecie²¹⁸ immunitatibus gaudet. Ide[m] cesar Fridericus privilegia a duce Heinricho p[ro]habita eis confirmans p[er] bulla[m] aurea[m] ultro donavit ut [con]sules viginti quatuor²¹⁹ habere possent (q[ue]q[ue] numerus iste p[er] raro complet[us] sit). Eosq[ue] nobiles effecit ut auru[m] more equitu[m]²²⁰ deauratorus (exceptis calcarib[us]) deferre possint. Hec inclita urbs munda ac nitida existit in vertice ab utraq[ue] parte declivi posita ut aque et immundicies libere descendant et ob frequentes imbres vie purgantur. Ecclesia cathedralis²²¹ qua[m] summa[m] voca[n]t in meridie ac fine civitatis sita admodu[m] longa et decora existit. Ornatur hec urbs p[rae]ter ista[m] quatuor prochianis basilicis que septe[m] turre celsas p[er]acutas ac pulcherimas habent cupro ac plu[m]bo tectas ac in summitate auro decoratas. Turre in ede sancti Petri corona deaurata cu[m] armis cesaris et urbis insignita e[st]. Omni quoq[ue] decore edes sacre ornatę extant. Inter has q[ui]nq[ue] ec[cle]cias basilica gloriosissime virginis Marie eminentia[m] obtinet. Habet quoq[ue] duo monasteria unu[m] ordinis p[re]dicato[r]is²²² alteru[m] sancti Francisci²²³, ac hospitale ad sanctu[m] Spiritu[m]²²⁴. Civitas vero aquis et turribus muro ac fossis admodu[m] munita e[st]. Plateę due longe et ample p[er] urbe[m] posite sunt ubi edes recto ordine site sunt extructę de lateribus ornatissime ac varie decorate existunt. Ceterę vie has cruciatim secant. Foru[m] in dies onustum piscib[us] et carnibus videtur ac aliis necessariis. Dilabiturqu[e] primo fluvius Baguiso²²⁵ a septentrione in meridie[m] inde in occidente[m]. Ante civitate[m] flumen Travus²²⁶ contrarie ex meridie in septentrione[m] fluit impetu mare petens. In eo flumine navigia minora a mari ad Lubecu[m] accedunt usq[ue] ad muru[m] cu[m] maiores naves (onera plaustro[r]is) CCL duce[n]tes in littore maris p[ro]stant et ob profunditatem ab duo miliaria civitati a p[ro]pinquare no[n] possunt. Nonissime anno MCCCCXCII episcopus Theodoricus natus de Hamburg²²⁷ cu[m] Rome confirmationem accepisset Lubecam ingressus vigesimusquintus lubicensium ep[iscop]i Divina gratia nunc gloriose p[re]sidet. Cetera ornamenta urbis ob longitudinem scripturarum et varietatem silentio preter eunda fore dignum duxi.

умови, що городяни виявлять імператорові покірність за прихильності князя Генріха Цезаря. Той самий єпископ також посвятив великий собор і спорудив монастир св. Іоанна²⁰⁵ у місті, там, де зараз живуть святі діви²⁰⁶, хоча спершу цим місцем володіли ченці ордена св. Бенедикта²⁰⁷, що тепер улаштувалися під Цісмером в області Гольштайна²⁰⁸, поблизу моря.

У ті часи Любек був імператором Фрідріхом²⁰⁹ проголошений августійшим та вільним містом і обдарований вольностями так, що незабаром став головним серед приозерних міст; він також мав різні привілеї в іноземців, особливо в англійському місті Лондоні²¹⁰, у Норвегії²¹¹, у князя великого князівства московського²¹², у великому місті Новгороді²¹³, на Русі²¹⁴ (де вони [купці Любека] мають храм і подвір'я відповідно до християнського звичаю)²¹⁵. У більшості місць і великих регіонах, [Любек] був прославлений і забезпечений великими привілеями. У Фландрії²¹⁶, як і в королівстві Данії²¹⁷ і Швеції²¹⁸, насолоджується імунітетами. Той самий імператор Фрідріх, підтверджуючи золотою буллою для них привілеї, котрі городяни виклопотали від князя Генріха, ще й сам подарував їм [привілеї], аби вони могли мати 24 міських райця²¹⁹ (хоча ця кількість рідко коли була заповнена). І ввів їх [райців] у стан знатних, щоб вони, за рицарським звичаєм²²⁰, могли носити золоті [прикраси] (за винятком шпор). Це славне, чисте і вишукане місто розташоване на пагорбі, яке має по обидва боки схили, так що вода і нечистоти вільно стікають, і вулиці змиваються частими дощами. Кафедральний костел²²¹, так називається найвищий [собор], розташований на південному краю міста, є довгим та гарним. Крім того, це місто прикрашають чотири парафіяльних костели, що мають сім високих і гострих веж, а також мають гарні дахи, покриті міддю і свинцем, а на верху прикрашені золотом. Вежа костелу святого Петра увінчана позолоченою короною з імператорським та міським гербами. Також святі місця вирізняються всіляким оздобленням та прикрасами. Між цими п'ятьма костелами базиліка преславнішої діви Марії є найвеличнішою. [Любек] має також два монастиря, один — ордена домініканців²²², інший — св. Франциска²²³, а також шпиталь Святого Духа²²⁴. Місто сильно укріплене вежами, стінами і ровами з водою. Дві довгих та широких вулиці пробігають через місто, вздовж яких прямо здіймаються будинки, побудовані з цегли і оздоблені дуже гарними і різноманітними прикрасами. Їх перетинають інші вулиці. [Тут] можна побачити базар, день у день наповнений рибою і м'ясом й іншим необхідним. Ріка Багуїзор²²⁵ спочатку тече з півночі на південь, а потім на захід. Перед містом тече в протилежному напрямку - з півдня на північ — ріка Травус²²⁶ і сильною течією впадає в море. Цією рікою малі кораблі з моря підходять до Любека, упритул до стін; але великі кораблі (що вміщують вантаж у 250 возів) стоять на морському березі і через глибину не можуть на дві милі наблизитися до міста. У минулому 1492 році єпископ Теодорик, родом із Гамбурга²²⁷, коли отримав в Римі підтвердження, став 25-м єпископом Любека і тепер за Божою милістю славно його займає. Я вирішив опускати інші визначні місця міста, за винятком цих переваг, через розлогість письмових свідчень і їхню розмаїтість.

[Nissa]

Nissa²²⁸ Slesie insignis urbs²²⁹, episcopalis sedes ad Nissam fluvium²³⁰ sita a quo denominationem accepit, variis edificijs ornata e[st]. Slesia aut[em] a principio vaste silve Hircinie²³¹ (apud grecos et latinos scriptores celebrata²³²) porcio, ut tota plana ita et nemorosa fuit, sed temporibus processu sparsim villis habitari cepta. Ubi aut[em] fide[m] [christ]ianam incole amplexi sunt constitutis oppidis ad mitiorem e[st] cultum redacta. Qua[m] Odera fluvi[us]²³³ celebratissimus per medium totam perlabit[ur], et Olsa²³⁴ Nissa²³⁵ Ola²³⁶ Lissa²³⁷ Barusio²³⁸ Latto[ris]²³⁹ rivo Bobro²⁴⁰ et aliis fluminibus auctus, Marchia[m] Brandenburgensem²⁴¹ permeans in mare Germanicu[m]²⁴² apud Stetinu[m]²⁴³ undosus exonerat[ur]. Latitudo eius triu[m] quide[m], sed longitudo novem die[is] itinere a limitibus Hungarie usque in Marchiam Brandenburgensem extendit. Primus eius episcopatus sedes Sinogrovie²⁴⁴ Wartenbergen[is] districtus²⁴⁵ fuit. Et inde Ritzinum territorij Bregen[tur] e[pisco]palis kathedra e[st] delecta²⁴⁶ Kazimirus aut[em] illius nominis primus rex Polonie ubi regia stirps masculina defecit a monasterio Gallie Cluaniacen[is]²⁴⁷, ubi monachus fuit papa dispensante ad regnum Polonie assumptus denariam sancti Petri viritim sive per capita in regno suo idcirco exigendum et Romam mittendum instituit²⁴⁸. Et sedem e[pisco]palem Vratislaviam²⁴⁹ transferri curavit, que nunc e[st] (uti p[er]misimus) omniu[m] Slesie civitatum non minus ampla et opulenta q[ue] populosa et edibus et templis ornavissima. Eius antistes nunc e[st] doctor Johannes Rott de Wending²⁵⁰ Eisten²⁵¹ diocesis olim imperialis prothonotarius et in cu[m] statu[m] brevi multa industria reduxisse fertur ut centum annis preteritis non fuerit mensa episcopalis fructuosior et structuris ornatio. Provincia i[p]sa frumenti ferax et piscosa, carnibus ferinis et volucris habunda[n]s. Preter Vratislavias insignia loca sunt. Hec urbs Nissa episcopalis sedes, Glogovia Maior²⁵² Legnitz²⁵³ Oppel²⁵⁴ Swedenitz²⁵⁵ Testhen²⁵⁶ Olsna²⁵⁷ Franckenstein²⁵⁸ Monsterberg²⁵⁹ Saganum²⁶⁰ Brega²⁶¹. Monasteria complura in signis structure. Provi[n]cia ip[s]a regi Bohemie subiecta qua[m] ab imp[er]io i[n] feudu[m] recognoscit²⁶², multi antea duces et p[ri]ncipes hereditarij ip[s]as no[n] tota possideru[n]t q[ue] vastaru[n]t et impacata[m] reddideru[n]t q[ue] p[ro]pter ce[n]suu[m] exiguitate[m] ducalem statum ducere nequiveru[n]t, rapacitati iccirco dediti. Nunc vero e[st] ad paucos redacta alijs stirpibus morte sublatis. Qui non parum opibus et munitis oppidis florent. Cultus divinus per Slesia[m] longe plurim[us]. Te[m]plaq[ue] totius orbis sacerdotalibus et aliis ornamentis et structuris honorificentissima. Status ecclesiasticus et seculariu[m] et religioso[ris] utriusq[ue] sexus numerosus [et] disciplinat[us], populus facundus et humanus, [et] devotioni sup[ra] omnes germanie incolas deditissimus. Nobilitas e[st] plurima ad arma aspira[n]s [et] Martis amatrix²⁶³.

[Нуса]

Ниса²²⁸ — чудове місто Сілезії²²⁹, єпископська садиба, розташоване на р. Ниса²³⁰, від якої отримало свою назву; прикрашене різноманітними будівлями. Сілезія ж, яка від самого початку була частиною пустельного Герцинського лісу²³¹ (прославленого грецькими і латинськими письменниками)²³², була як рівнинною, так і лісною, але з часом заповнилась розкиданими селами. Коли ж жителі прийняли християнську віру і побудували міста, [Сілезія] поступово стала цивілізованою. Після того, як найвідоміша ріка Одер²³³ пробігає через центр всієї [області], і наповнюється [водами] рік Ольза²³⁴, Ниса²³⁵, Ола²³⁶, Лісса²³⁷, Барузій²³⁸, Латор²³⁹, Бобр²⁴⁰, і перетинає Бранденбурзьку Марку²⁴¹, вона хвилясто вливається біля Штетіня²⁴³ у Німецьке море²⁴². Широта її [Сілезії] дорівнює трьом дням дороги, а довжина дев'ятьом — вона простягається від кордонів Угорщини аж до Бранденбурзької Марки. Перша її [Сілезії] єпископська резиденція була в Сіногровії²⁴⁴ Вартенберзької округи²⁴⁵. А потім єпископська кафедра стала в Брегентурській окрузі в Ричині²⁴⁶; Казимир же, перший цього імені король Польщі, після того, як королівство втратило нащадків по чоловічій лінії, був відкликаний папою з Ключійського монастиря²⁴⁷ Галлії, де він був монахом, до Польського королівства. Спонуканий [цим], Казимир постановив брати у своєму королівстві з кожного чоловіка або з голови денарій св. Петра і відправляти до Риму²⁴⁸. І він потурбувався перенести єпископську резиденцію у Вроцлав²⁴⁹, який тепер (як ми вже згадували) зі всіх міст Сілезії є не менш великим, багатим та густонаселеним та надзвичайно прикрашений великими та малими храмами. Тепер його єпископом є доктор Ян Ротт із Вендінга²⁵⁰, який колись був імперським протонотаріусом діоцезії в Айштені²⁵¹; як передають, завдяки великому старанні він у короткий час довів його до такого стану, що навіть за сто минулих років єпископський престол не був настільки прибутковий і прикрашений будинками. Сама область родюча зерном і багата на рибні місця, на м'ясо диких тварин та птахів. Крім Вроцлава є інші відомі місця. Це місто Ниса — єпископська резиденція, Глоговія Велика²⁵², Легніца²⁵³, Опель²⁵⁴, Сведеніц²⁵⁵, Тестен²⁵⁶, Ольсна²⁵⁷, Франкенштайн²⁵⁸, Монстерберг²⁵⁹, Заганум²⁶⁰, Брега²⁶¹. Багато монастирів [мають] чудову архітектуру. Сама область підпорядкована королю Богемії, яку він одержав як феода від [Римської] імперії²⁶²; у минулому багато князів і дідичних володарів не стільки володіли Сілезією, скільки її спустошували, поширювали в ній неспокій і піддавали її здирствам, оскільки через недостатні прибутки вони не могли тримати її на рівні своєї княжої гідності. Зараз же є невелика кількість [князівських родів], оскільки через смерть кількість нащадків зменшилась. Немало процвітають вони в заможних і захищених містах. Вірування в Сілезії є досить велике. І храми всієї землі прикрашені сакральними й іншими прикрасами та скульптурою, і дуже вшановуються. Чернече і мирське духівництво обох статей численне і дисципліноване, жителі, красномовні й освічені, перевершують побожністю всіх жителів Німеччини. Знать численна рветься до зброї і закохана в Марса²⁶³.

Sexus mulieris venustus quide[m] [et] affabilis sed pudicus. Plebs rustica Polonici ydeomatis agrestibus laboribus dedidiose incumbens potationi e[st] plus dedita. Inde [et] domus [et] agri eoru[m] paru[m] culti sed neglecti, viles casas habitant. Agricole vero Alemanni²⁶⁴ rus melius exercent et urbanius domos pro suo captu construnt. Sumptus multo leviori precio q[uam] finitimis provincijs co[n]parantur. Sed quod Slesie immensum aliquando detrimentu[m] afferet e[st] q[uo]d census d[omi]ni et possessores²⁶⁵ percepta pro loci et possessoris qualitate, nonnulla pecunia[ris] summa annuente superioritate et confirmante venditori annuu[m] censum in bonis suis inscribunt, que[m] ubi aliquot annis soluerint postea dare recusant. Inde rustici (ut inter contrahentes pactum fuit) aut censuris irretiunt[ur] ecclesiasticis aut pignora adimuntur, quod gravamen ipsi rustici ferre nequentes domos [et] agros deferentes aliorum fugiunt, que loca sepe deserta relinquuntur. Ex hoc potissimu[m] capite Slesie maius indies nisi provideat[ur] suscipit detrimentu[m]. Provincia alioquin laude prosequenda. De[inde] ei potus cervisia. Vino ex Moravia aut Hungaria advecto utuntur, q[ui]s q[ue] non nihil vini in Slesia apud Crosnam²⁶⁶ habetur quod pro maiori parte extra provincia[m] per Odera[m] in Prussiam²⁶⁷ et aliorum deportatur. Preter pannos laneos exigui precii qui in Hungaria[m] deferunt[ur] et pisces in Moravia[m] delatos nihil extra Slesia[m] suis ex mercibus deportatur. Nimi[us] etia[m] et virginu[m] [et] mulieru[m] ornatus auri et gemmaru[m] et vestiu[m] cultus provincia[m] non paru[m] extenuant. Ne hec urbes inclite ac provincie (quaru[m] noticia tardius ad nos devenit) laude sua priventur eas in hoc opere in fine addicere libuit. Profecto libere urbes precipue lubicensis, si divitias, ordine[m] senatus, humanitate[m] moresq[ue] populi, maris portu[m] situ[m] et edificia perspicere velimus. Digne igit[ur] historia ac com[m]emoratione. Postremo si urbes plures q[ui]s adiu[n]gere velit dat[ur] eis equa potestas.

Жіноча стаття дійсно чарівна і привітна, але сором'язлива. Сільські жителі розмовляють польською говіркою, ліниві до польових робіт, в основному надають перевагу пиятиці. Ось чому і будинки, і поля їх доглянуті мало і недбало; у злиднених халупах живуть. Алеманські ж селяни²⁶⁴ краще поле обробляють і міські будинки для себе будують. Порівняно з сусідніми областями ціни на витрати тут нижчі. Але щодо Сілезії, то невимірних збитків завдають їй пани і посесори²⁶⁵, які, беручи чинш залежно від місця й особи посесора, після отримання певної суми грошей за згодою і підтвердженням більш високої влади, відраховують у своїх маєтках щорічний чинш від прибутку продавця; після цього [продавці] декілька років сплячують, а потім відмовляються його давати. Згодом селяни (як був договір між контрагентами) потрапили в тенета церковного осуду і були позбавлені застави; оскільки селяни не можуть терпіти утиски, вони тікають будь-куди від своїх будинків і полів, і ці місця часто залишаються пустельними. Головним чином з цієї причини Сілезія щодня буде зазнавати збитків, якщо не вживе заходів. В іншому — ця область гідна похвали. Далі їй [Сілезії] напій — це пиво. Вони вживають вино, привезене з Моравії й Угорщини, і трохи вино, виготовлене в Сілезії під Кросно²⁶⁶, але воно здебільшого вивозиться з провінції Одером у Пруссію²⁶⁷ й інші області. Окрім вовняних тканин за низькою ціною, які ввозяться в Угорщину, і риби, що [експортується] в Моравію, ніякі інші товари не вивозяться за межі Сілезії. Область також не мало послаблюють надмірні золоті прикраси і культ дорогоцінного каміння та одягу дівчат і жінок. Щоб відомі міста й області (звістки про які до нас надійшли занадто пізно) не були позбавлені своєї похвали, мені захотілося їх додати наприкінці цієї праці. Дійсно, міста [ці] вільні, особливо Любек, якби ми захотіли уважно роздивитися його багатство, порядок, управління, освіту і звичаї людей, морський порт, розташування і будівлі. Отже, варті історії, а також згадки. Нарешті, якщо хтось захотів би додати й інших багато міст, йому надають рівні можливості.

Коментарі

Про королівство Польща та його початок

1... *Sarmacie...* —... *Сарматія...* Сарматія (лат. *Sarmatia*, пол. *Sarmacja*, нім. *Sauromatia*) — загальна назва для окреслення території Східної Європи. Згідно з уявою античних авторів (Помпоній Мела, Птолемей), займала територію між Віслою та Волгою (*Mela Pomponius. De chorographia libri tres / Ad librorum manu scriptorum fidem edidit notisque criticis instruxit Gustavus Parthey. — Berolini, 1867. — P. 69; Łowmiański H. Sarmacja // SSS. — T. 5. — S. 62–70; Ulewicz T. Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV–XVI w. — Kraków, 1950*). Гартман Шедель мав щодо визначення меж Сарматії своє уявлення. Див. вступну статтю до хроніки Шеделя. Необхідно також зауважити, що у даному випадку під словом “Сарматія” Шедель має на увазі Польське королівство.

2... *de Boleslao (qui tercius Sarmacie rex existit)...* —... *про Болеслава, (який був третім королем Сарматії)...* мається на увазі Болеслав Сміливий, Щедрий (пол. *Bolesław Śmiały albo Szczodry*). Народився в 1039 (за іншими даними в 1043) р., син польського князя Казимира I Відновителя (Монаха) (пол. *Kazimierz I Odnowiciel*) (роки життя — 1016–1058, правління — 1039–1058) і Доброгнєви (пол. *Dobroniega*). Польський правитель від 1058 р., король від 1076 р. Відняв угорський престол у короля Андрія і віддав його братові останнього Белі, воював з чеським королем Вратиславом II через брата його Яромира, в 1072 р. повернув київський престол великому князеві Ізяславові, вигнаному киянами, захопив на зворотньому шляху Галич. Своїм розпутним життям і жорстокою поведінкою щодо вищої знаті, які об’єдналися проти нього з духовенством, викликав до себе загальну ненависть і після вбивства за його наказом краківського єпископа Станіслава був вигнаний з країни. Помер в 1082 р. у Каринтії. (“*Великая хроника*”. — С. 74–75; *Długossius I. — Liber III. — P. 247; Zakrzewski S. Bolesław Śmiały // Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego. — Lwów, 1901; Wojciechowski T. Szkice historyczne jedenastego wieku. — Kraków, 1904; Головка А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. — К., 1988. — С. 48–50, 60–62, 126; Древняя Русь в свете зарубежных источников / Под ред. Е. А. Мельниковой. — М., 2000. — С. 358–378*).

3... *Mosthos...* —... *Москва...* Очевидно, тут друкарська помилка; повинно бути Moschos, тобто р. Москва. (*Deresiewicz B. Przypisy. — S. 51*). До речі, в іншому випадку Г. Шедель також згадує похідну назву від топоніма Москва — “Moschavie” (“i[n] Ducatu[m] magni ducis Moschavie”), коли розповідає про торгівлю Любека (див. примітку 212, а також: *Тихомиров М. Н. Древняя Москва (XII–XV вв.) // Вестник Академии наук СССР. — 1947. — №8. — С. 105–109*).

4... *Thanaim...* —... *Танаіс...* Танаіс (лат. *Tanais*) — нині р. Дон, яка впадає в Азовське море (Дворецкий И. Х. — С. 759; Артамонов М. И. Средневековые поселения на нижнем Дону. — М. —Л., 1935).

5... *Dacos...* —... *даками...* Даки (лат. *Daci*) — група північно—фракійських племен, яка займала територію на північ від Дунаю до Карпатських гір. На заході кордоном була р. Тиса, на сході — р. Прут. У 106 р. імператором Траяном була утворена провінція Дакия, яка у II—III ст. входила до складу Римської імперії. Нині це головним чином Румунія (Кругликова И. Т. Дакия в эпоху римской оккупации. — М., 1955. — С. 3—5). Г. Шедель під “*Dacos*”, очевидно, розуміє румунських волохів.

6 ... *Pannonos* ... — ...*паннонами* ... Паннони (лат. *Pannonii*) — у давні часи група іллірійських племен, південною межею розташування яких були течії рік Драви та Сави, а північною — Дунай. Згодом вони утворили римську провінцію Іллірік, яка у VIII ст. розділилася надвоє: Верхній Іллірік став називатися Далмацією, а Нижній Іллірік, який займав західну частину сучасної Угорщини, східну частину Австрії і північну частину Сербії та Хорватії — Паннонією (Колосовская Ю. К. Паннония в I—III веках. — М., 1973). Г. Шедель під “*Pannonos*” міг розуміти угорців, сербів, хорватів та австрійців водночас (*Pannonia Chorwacka* //SSS. — Т. 4. — Cz. 1. — S. 27; Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. — М., 1978. — С. 42; примітка 62, 70).

7... *Bohemos...* —...*богемцями...* Богемці (лат. *Bohemi*, *Boemi*) — племена чехів. (*Cosmae Chronica Boemorum*// Monumenta Germanica Historica. Scriptores. — Hannoverae, 1851. — Т. IX (або у виданні “*Fontes rerum Bohemicarum*” (Praha, 1874. — Т. 2); Козьма Пражский. Чешская хроника/ Вступ. ст., пер. и комм. Т. Э. Санчука. — М., 1962; *Dubravius Iohannes*. Historia Boemica / A... Thoma Jordano Medico novis Genealogiarum, Episcoporum, Regum, Ducum, Catalogis, necessariis quinetiam Annotationibus sic ornate et illustrata, ut nunc demum edita dici possit. — Basileae: Apud Petrum Pernam, 1575; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*/ Ed. C. J. Erben. — Praegae, 1855; *Codex juris Bohemici* / Ed. H. Jireček. — Praegae, 1867. — Т. 1; Флоровский А. В. Чехи и восточные славяне. — Прага, 1935. — Т. 1. — С. 4).

8... *Moravos...* —... *моравами...* Морави (лат. *Moravi*, *Marahenses*, *Margi*, *Marahi*, *Maravi*, *Marvani*) — племена, які проживали на території вздовж р. Морава (*Šafařík P. Slovanské starožitnosti*. — Praha, 1837. — S. 833; *Державин Н. С.* Славяне в древности. — М., 1946. — С. 43; *Poullík J.* Staroslovanská Morava. — Brno, 1948; *Poullík J.* Jižni Morava, zem давніх Slovanů. — Brno, 1948—1950; *Wasilewski T.* Morawiane // SSS. — Т. 3. — Cz. 1. — S. 289—290; *Нидерле Л.* Славянские древности / Пер. с чеш. Т. Ковалевой и М. Хазанова. — М., 2000. — С. 129).

9... *Schlesitas...* —... *сілезцями...* Сілезці (лат. *Slesitae*) — племена, що населяли історичну слов'янську область в верхній та середній течії р. Одра — Сілезію. Див. також примітку 229.

10... *Theutones*... —... *тевтонцями*... Тевтони (лат. *Teutoni*, *Teutones*) — німецькі племена, що спочатку жили на схід від нижньої Ельби і на датських островах. В останній чверті другого сторіччя до н. е. вони вирушили з Ютландського півострова на південь, з'єдналися з кимврами і зробили спробу оселитися на римській території, тобто в Північній Італії. У 102 р. до н. е. були розбиті військами римського полководця Гая Марія при Аквах Секстієвих. Після цього згадка про тевтонців як племенах зникає (*Jahn M. Der Wanderweg der Kimbern, Teutonen und Wandalen.* — Mannus, 1932. — S. 150–157; *Vries J. de. Kimbern und Teutonen* // Festgabe K. Helm zum 80 Geburtstag. — Tübingen, 1951. — S. 7–24; *Шаскольский И. П.* Борьба Руси против крестовоносной агрессии на берегах Балтики в XII–XIII вв. — Л., 1978; *Матузова В.* Тевтонский орден и Северная Европа // Середньовічна Європа: погляд з кінці XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 104–108). Тут Г. Шеделем вжито для позначення німців.

11... *Germanicum mare*... —... *Німецьке море*... Назва “Німецьке море” (лат. *Germanicum mare*, пол. *Morze Północne*, нім. *Nordsee*) звичайно відноситься для Північного (Німецького) моря. (*Дворецкий И. X.* — С. 347). Г. Шедель, як і М. Кузанський, Німецьким морем називає сучасне Балтійське море. Див., зокрема, карту М. Кузанського в обробці Б. Ваповського (1508 р.): *Alexandrowicz S. Rozwój kartografii Wielkiego księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII w.* // *Prace wydziału filozoficzno-historycznego. Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Seria historia.* — Poznań, 1971. — S. 24–25. До речі, нижче Шедель пише: “*mare Baltheu[m] Germanicu[m] seu q[ue] Stagnu[m] vocant*” (“Балтійське або Німецьке море, яке називають озером”). Див. також примітку 173.

12... *sinum Codanum*... —... *затока Кодан*... Кодан (лат. *Sinus Codanus*, пол. *Kodan*, *Bałtyk*, нім. *Ostsee*) — сучасне Балтійське море. Зображення Балтійського моря з надписом “*Sinus Codanus*” є на одній з карт (“*Regni Daniae in quo sunt Ducatus Holsatia et Slesvicum Insulae, Daniae, Provinciae Jutia...*”) атласа Й. Б. Гомана (*Homann J. B. Grosser Atlas.* — Nürnberg, 1737). Однак, Г. Шедель називає так Гданську затоку (*Deresiewicz B. Przypisy.* — S. 39, 45; *Codanus Sinus* // SSS. — Т. 1. — Cz. 2. — S. 274.).

13... *Poloniam*... —... *Польщею*... Польща (лат. *Polonia*, пол. *Polska*, нім. *Polen*) — держава у Східній Європі, яка виникла в IX ст. (*История Польши:* В 3-х т. — М., 1956. — Т. 1 / Под ред. В. Д. Королюка; *Historia Polski.* — Warszawa, 1957. — Т. 1 — Cz. 1. Do połowy XV w. / Pod red. H. Łowmiańskiego; *Заушкільняк Л. О., Крикун М. Г.* Історія Польщі. — Львів, 2004).

14... *Cracovia*... —... *Краків*... Краків (лат. *Cracovia*, пол. *Kraków*, нім. *Krakau*) у XI–XVI ст. столиця Польської держави. Розташоване на півдні країни, у верхній течії Вісли (*Grabowski A. Kraków i jego okolice.* — Kraków, 1830; *Macieszewski. Kraków* // SG. — Т. 4. — S. 587–604; *Urbanczyk S., Zaki A., Bochnak A. Kraków* // SSS. — Т. 2. — Cz. 2. — S. 507–513).

15... *Minorem Poloniam*... —... *Малою Польщею*... Мала Польща, інакше Малопольща (лат. *Polonia Minor*, пол. *Małopolska*) — історична область в басей-

ні верхньої і середньої Вісли. Історичний центр — Краків (*Swieżawski E. S. Małopolska // SG. — Т. 6. — С. 38–76; Gloger Z. Geografia historyczna dawnej Polski. — Kraków, 1900. — С. 170–171*).

16... *Posnania...* —... *Познань...* Познань (лат. *Posnania*, пол. *Poznań*) — місто в Польщі, на р. Варта. В X–XI ст. Познань — одне з резиденцій польських князів. (*Poznań we wczesnym średniowieczu / Pod red. W. Hencel. — Wrocław–Warszawa, 1959–1961. — Т. 1–3*).

17... *Gnesna...* —... *Гнєзно...* Гнєзно (лат. *Gnesna*, пол. *Gniezno, Hnieszno*) — місто в Польщі. Виникло біля VIII ст., в IX ст. — першій третині X ст. — столиця Давньопольської держави, з 1000 р. — столиця архієпископства, до XIII ст. місце коронації польських королів (*Balzer O. Stolica Polski 963 — 1138. — Lwów, 1916; Hensel W. Najdawniejsze stolice Polski. — Warszawa, 1960*).

18... *Majorem...* —... *Великою* [Польщею] ... Велика Польща, інакше Великопольща (лат. *Polonia Maior*, пол. *Wielkopolska*) — історична назва однієї з областей Польщі. Початково (IX–XI ст.) під Великою Польщею розумілася територія в басейнах рр. Варти та Нотець. Пізніше Великою Польщею називалася територія, яка межувала на заході з Сілезією і Любушською землею, на півночі з Помор'ям, на сході з Куявією і Мазовією, на півдні з Малою Польщею. Політичним центром було Гнєзно (*Chlebowski B. Wielkopolska // SG. — Т. 13. — С. 348–356; Gloger Z. Geografia historyczna dawnej Polski. — Kraków, 1900. — С. 81–118*).

19 *A Craco aut[em] primo duce...* — *Від першого князя Крака...* Крак — перший легендарний князь, засновник міста. Вперше про нього написав Вінцентій Кадлубко. (*Res gestae principum regum Poloniae per Vincentium (Kadlubkonem) saeculo XII et XIII enarratae; quibus accedit Cronicon polonorum per Dzierzswam saeculi XIII scriptorem, composuitum. — Varsoviae, 1824. — Т. 1. — Р. 16–17; Potkański K. Kraków przed Piastami // Rozprawy Akademii Umiejętności. — Wydział Historyczno-Filozoficzny. — Kraków, 1898. — Т. 35. — С. 101–225; Samsonowicz A. Krak // SSS. — Т. 1. — Cz. 2. — С. 506*). На користь історичного існування Крака висловлюється К. Шляський (*Ślaski K. Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski. — Poznań, 1968. — С. 24*).

20... *usq[ue]... primi Boleslai...* —... *аж до Болеслава I...* Болеслав I Хоробрий, Великий (*Bolesław I Chrobry (Wielki)* (966 або 967–1025) — польський князь від 992 р., син князя Мешка I (лат. *Miecslaus*, пол. *Mieszko I*) (біля 960–992) та Дубровки (пол. *Dambrowka*), доньки чеського князя Болеслава I Грозного (929–972). За його правління, кордони держави займали територію від Лаби до Балтійського моря, до Карпат і Угорщини і від Чехії до Угорщини. Приєднав Помор'я, Малопольщу, Сілезію, Моравію. Згодом покликаний своїм зятем Ярополком Окаянним на допомогу до Києва, рушив на Волинь, розбив Ярослава на берегах Буга, оволодів Києвом і, замість того, щоб передати владу Ярополкові, сам засів в ньому разом з поляками. Проте кияни, обурені поведінкою його дружини, почали бити їх, і Болеслав змушений був утекти. Йому при цьому вдалося утримати за собою червенські міста. В 1000 р.

він урочисто приймав імператора Оттона III в Гнезні (*Zakrzewski S. Bolesław Chrobry — Wielki. — Warszawa — Kraków — Lwów, 1925; Grabski A. F. Bolesław Chrobry. — Warszawa, 1966*).

21... *primi Ottonis Cesaris...* — ... *Оттона I Цезаря...* Оттон Цезар, інакше Оттон I Великий (912–973), німецький король від 936 р, герцог Саксонії як Оттон II від 936 до 961 р., король Італії від 952 р., імператор Священної Римської імперії від 962 р. Указаний Г. Шеделем час Оттон I Великий вже не міг правити, оскільки помер в 973 р. Швидше за все, Шедель сплутав правителів. Очевидно, мова йде про Оттона III — короля Італії та імператора Священної Римської імперії від 983 до 1002 рр. Цей був сином Оттона II Рудого (973–983) та візантійської принцеси Феофани. В 983–991 рр. знаходився під регентством мати, а в 991–994 рр. — під регентством бабки Адельгейди (*Галл Аноним. — С. 33; Лот Ф. Последние Каролинги. — СПб., 2001. — С. 107–228*).

22 *Non is de quo in vita divi Stanislai dicemus.* — *Це не той* [Болеслав], *про якого ми будемо говорити*, [розповідаючи] *про святого Станіслава*. Мова йде про Болеслава I Сміливого, Щедрого. Про нього див. примітку 2.

23 *Na[m] ille nepos eius fuit, qui ex monacho, hui[us] Boleslai filio natus fuerat.* — ... *а той, що був його онуком і був народжений від його сина Болеслава, ченця*. Тут, очевидно, помилка Г. Шеделя. Напевно, він хотів сказати наступне: “це не Болеслав II Щедрий (той, хто вбив св. Станіслава), а Болеслав I Хоробрий, коронований в 1025 р.”

24... *Iste igit[ur] Bolesla[us] rege[m] Francie et Germanas gentes victrici manu infestabat.* — *Отже, цей Болеслав тривожив переможною рукою* [межі] *короля Франції і германських народів*. За часів правління Болеслава I (992–1025) у Франції правив Роберт II Благочестивий (996–1031). Болеслав з французьким королем не воював (*Lot F. Études sur le règne de Hugues Capet et la fin du X^e siècle. — Paris, 1903.; Lot F. La fin du Monde Antique et le début du Moyen âge. — Paris, 1938*).

25... *foedus cu[m] Germanis et Gallis contraxit.* — ... *уклав мир з германцями та галлами...* У січні 1018 р. у місті Будішині (район Лужиць) відбулися переговори між Болеславом Хоробрим та імператором Генріхом II (1014–1024). За підписаним 30 січня 1018 р. договором Генріх погодився передати Польщі Лужиці і виділив Болеславу допоміжну шеренгу з 300 воїнів для участі в кампанії на Сході. Він же, мабуть, допоміг польському королеві залучити до походу на Русь 500 угорських лицарів. Будішинський договір поклав кінець кровопролитній 15–річній війні Польщі і Німеччини. Цією же угодою фактично був розірваний русько–німецький союз проти Польщі, що відкривало перед Болеславом Хоробрим і його оточенням широкі можливості для втручання в справи східнослов'янської держави (*Головка А. Б. — С. 26*). Під галлами тут маються на увазі французи.

26 *Que[m] illustris dux summis honoribus in Posna[nia] suscepit.* — *Відомий князь* [Болеслав] *прийняв його в Познані з вищими почестями*. Тут Г. Шедель помиляється. Насправді, Болеслав I Хоробрий прийняв Оттона III (983–1002) не

в Познані, а у Гнезно, куди Оттон III прибув у березні 1000 р. під видом паломника, щоб вклонитися останкам св. Адальберта (по-польськи *Wojciecha*). Оттон III, виявляючи особливу повагу до Болеслава I, подарував йому цвях з хреста, на якому нібито був розіп'ятий Христос, та спис св. Маврикія. Зі свого боку, князь подарував Оттонові III рам'я св. Адальберта (*Галл Аноним*. — С. 34; див. примітку 31). Гнезненський з'їзд був актом величезного політичного й церковного значення. Він зміцнив міжнародні позиції Польської держави. Під час зустрічі сторони домовилися про те, що Польща увійде до складу “універсальної християнської імперії”. Подібне включення західнослов'янської країни в більш значне державне утворення, як це не парадоксально, було вигідне польському дворові, тому що, за задумом Оттона III і його найближчого соратника римського папи Сільвестра II (999–1003), Польща повинна була стати рівноправною з Італією, Німеччиною і Францією в складі нового державного утворення (*Ludat H. An Elbe und Oder um das Jahr 1000*. — Köln — Wien, 1971; *Kossman O. Deutschland und Polen um das Jahr 1000*// *Zeitschrift für Ostforschung*. — 1972. — №21. *Королюк В. Д.* О последнем периоде правления Болеслава Храброго // *Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья*. — М., 1985. — С. 115).

27... *sericas lanas, muriceasque vestes, auro argentoq[ue] decoratas, p[er] via[m], qua Cesar iturus fuerat, prosterni iussit*. —... він наказав вистелити шлях, яким повинен був йти Цезар, шовковими, вовняними тканинами і пурпуровим одягом, шитим золотом і сріблом. Трохи дивним виглядає це повідомлення Г. Шеделя. За Галлом Анонімом, дії відбувались дещо іншим чином. Він пише: “Великі дива приготував він [Болеслав] з нагоди прибуття імператора: насамперед він вишукував різноманітні (за озброєнням) полки рицарів, потім — на великій рівнині — князів, що стояли ніби у вигляді хору; окремі полки відрізнялися один від одного одягом різноманітного кольору. І весь цей строкатий одяг коштував зовсім не дешево, бо там було зібрано все найбільш коштовне, що тільки можна було знайти в якого-небудь народу. Адже за часів Болеслава всі рицарі і всі придворні дами носили плащі, а не вовняний і лляний одяг. І весь хутрянний одяг, навіть дорогий, і якщо він був зовсім новий, не носили при його дворі без підкладки з дорогої тканини і без парчі” (*Галл Аноним*. — С. 33–34).

28 *Illic magnificis splendidissimisque convivij ac the[atr]is ceterisq[ue] cerimonij Cesarē venerabatur ut nulla quam aurea illic forent suppellectilia, que post quoslibet cibos in pruteos, quorum fundi nemo certus fuerat, deijci ac deperdi iubebat*. — Тут [у Познані], Цезаря вшановували чудовими і блискучими бенкетами, а також діями і церемоніями; і [страви] подавалися лише на золотому посуді, які після кожної трапези наказано було викидати в бездонні ями і знищувати. З метою порівняння наведемо цитату з Галла Аноніма: “По закінченню бенкета він наказав виночерпіям і стільникам зібрати срібний і золотий посуд (дерев'яного посуду там не було), як-от чаші, куби, чашки, полумиски і роги з усіх столів триденного бенкету і подарував усе це імператору в знак своєї шани, але не в якості княжого подарунка” (*Галл Аноним*. — С. 33–34).

29... *vetusta Sarmatica historia...* —... *стара Сарматська історія...* — джерело не з'ясоване.

30 *Eu[m]... regali sceptro ac dyademate exornavit...* —... *він нагородив його королівським берлом і поклав на нього діадему...* Однак намагання Болеслава I стати королем закінчилися невдачею: папа начебто не дав згоду на надання йому королівської корони. За пізнішою традицією, папа згоду дав, але виготовлену для Болеслава в Римі корону в силу політичних обставин він 1001 р. віддав угорському князеві Іштванові (Стефанові) I, який був королем до 1038 р. Ця корона разом з пізнішим додатком до неї візантійського походження експонується в Національному музеї в Будапешті. Цікаво, що, на відміну від Г. Шеделя, мерзебурзький єпископ Тітмар, описуючи гнєзненську зустріч Оттона III і Болеслава I Хороброго, з прикрістю писав про її результати: “Нехай бог простить імператорові те, що він зробив слугу [Болеслава] паном” (*Thietmari Chronicon* // *Monumenta Poloniae Historica*. — Lwów, 1864. — Т. 2. — Liber 8. — Р. 311–312; *Головко А. Б.* — С. 16).

31... *divi Adalberti...* —... *святого Адальберта...* Адальберт (лат. *Adalberust*, чес. *Vojtěch*, пол. *Wojciech*) (біля 955–997) — канонічне ім'я празького єпископа Войтеха. Він походив з династії Славниковичів, яка правила в другій половині X ст. у Злічанському князівстві у Чехії. Чеський князь Болеслав II винищив рід Славниковичів, вдалося врятуватися лише Войтехові та його брату Радімові (пол. *Radzim*), оскільки вони у той час перебували поза межами Злічанського і Празького князівств. Войтех потрапив до Рима у 982 р., після дворазового зайняття ним посади празького єпископа, яку залишив на знак своєї незгоди з церковною політикою чеського князя. У Римі Войтех зблизився з Оттоном III, а 989 р. звідти прибув до Польщі на запрошення Болеслава I Хороброго. Останній підтримав його намір охрестити язичників пруссів. 997 р., на самому початку цієї місії, в якій брав участь і Радім, він загинув на прусській землі. Болеслав I викупив у пруссів його тіло на вагу золота й урочисто поховав у гнєзненському соборі. Через два роки по цьому Войтех за наполяганням Болеслава I й польської церкви був канонізований. Польща таким чином отримала свого першого християнського мученика. Згодом він став вважатися патроном польської римо-католицької церкви і польського народу (*Галл Аноним*. — С. 33–35; *Козьма Пражский*. — С. 65, 75, 90 і *passim*; *Vita S. Adalberti* // *Monumenta Poloniae Historica*. — Kraków, 1864. — Т. 1. — Р. 3–110; *Karwasińska S. Wojciech–Adalbert* // *Hagiografia Polska. Słownik bio–bibliograficzny*. — Poznań, 1973. — Т. 2. — S. 572–589)

32 ...*Pruteni...* — ...*прусси...* Прусси (лат. *Pruteni*, пол. *Prusowie*, нім. *Preußen*) — група племен, які населяли південне узбережжя Балтійського моря між нижньою течією рік Вісла та Неман. Найменування прусси згадується з IX ст. В XIII ст. були завойовані Тевтонським орденом (*Vojgt J. Geschichte Preussens*. — Königsberg, 1827–1839. — Т. 1–9; *Ловмянський Г.* Роль рыцарских орденов в Прибалтике (XIII–XIV) // *Польша и Русь. Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII–XIV*

вв. — М., 1974. — С. 67–79. Масан О. Становище прусько–ятвязького населення в державі Німецького ордену в XII–XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінці XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 95–100).

33 *Jamque aucto regni imperio usque ad annos salutis nostre MCCCC aut paulo antea, rex Polonie, du[m] absq[ue] prole discessisset.* — *Перед 1400 роком від нашого спасіння або трохи раніше король Польщі, значно розширивши межі своєї влади, помер, не залишивши спадкоємця.* Г. Шедель, очевидно, має на увазі польського короля Людовіка (пол. *Ludwik Węgierski*) (1370–1382), який був водночас угорським королем Лайошем I Анжуйським (1342–1382). Народився в 1326 р., був сином угорського короля Карла–Роберта (пол. *Karola Roberta*) та Єлизавети (пол. *Elżbiety*), сестри польського короля Казимира Великого. Після смерті останнього, як син сестри “бездітного” короля, отримав польську корону. Цей правитель не залишив після себе сина. Тому по його смерті польський трон обійняла його донька Ядвіґа (1384 — 1399) (*Dąbrowski J. Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382.* — Warszawa, 1918).

34... *dux, qui Lituanis ac Russie presidebat, in rege[m] electus fuit, [qui] ydola antea coluit.* — ... князь, який управляв Литвою і Руссю, та перед тим поклонявся ідолам, був обраний королем [Польщі]. Мова йде про польського короля Владислава Ягайла (пол. *Władysław Jagiełło*) (роки правління — 1386–1434), сина великого князя литовського Ольгерда (1345–1377) та Юліанни, доньки тверського князя Олександра. Виконуючи один із пунктів Кревської унії, Владислав Ягайло в 1386 р. охрестився сам і 1387 р. охрестив Велике князівство Литовське (*Gołębiowski Ł. Dzieje Polski za Władysławem Jagiełłą i Władysławem III.* — Warszawa, 1846. — Т. 1; *Смирнов М. П.* Ягайло–Яков–Владислав и первое соединение Литвы с Польшею. — Одесса, 1868. — Ч. 1.; *Prochaska A.* Długosz o Elżbiecie, trzeciej żonie Jagiełły. — Lwów, 1876; *Prochaska A.* Król Władysław Jagiełło. — Kraków, 1908. — Т. 1–2; *Kosman M.* Władysław Jagiełło. — Warszawa, 1968).

35 *Itaq[ue] Lituanos ac Russitas ad regnu[m] Sarmaciae sic adiunxit, ut non nisi abs[que] certa conditione, dissolvi possint.* — *Тож він приєднав литовців і русинів до королівства Сарматії, з тим, щоб вони не могли розірвати союз, за винятком певних умов.* Очевидно, Г. Шедель має на увазі умови Кревської унії 1385 р. (*Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia.* — Cracoviae, 1876. — Т. 2. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. — №3).

36 *Is ergo illustrissim[us] princeps Prutenos, maritimas Germanie gentes, sevissimo bello sub iugu[m] duxit, ac imperiu[m] amplius exte[n]dit.* — *Цей славнозвісний князь [в наслідок] найжорстокішої війни нав’язав своє панування пруссам, германським морським племенам, [таким чином] розширивши свою владу.* Польські королі вели війну з Тевтонським орденом. Тут йдеться про Велику війну 1409 — 1411 рр. і Тринадцятирічну (1454 — 1466) війну (*Górski K. Pokój toruński 1466 roku i jego znaczenie dla Polski.* — Warszawa, 1966).

37 ...*Dantiscum...* — ... *Данціґ...* Сучасне місто і порт в Польщі Гданськ (лат.

Dantiscum, пол. *Gnańsk*, нім. *Danzig*) знаходиться біля впадіння Вісли в Балтійське море, на березі Гданської затоки. В писемних джерелах Гданськ вперше згадується від 997 р. В X–XIII ст. він — центр Східно–Поморського князівства, разом з яким в 1308 р. був захоплений Тевтонським орденом. В 1454 р. в результаті повстання городян був звільнений від влади Ордену і приєднаний (за Торуньським миром 1466 р.) до Польщі. В XV–XVII ст. Гданськ — значний центр польської зовнішньої торгівлі. В середньовічних документах записаний як *Gdanceh*, *Gdancek*, *Gdansk*, *Gydanyzc*, *Danzk*, *Dancek*, *Danzik*, *Gedanum*, *Dantiscum* (*Książ Fankidejski*. Gdańsk // SG. — Т. 2. — С. 513–532; *Simson P.* Geschichte der Stadt Danzig. — Danzig, 1913–1918. — Т. 1–4; *Stankiewicz J., Szermer B.* Gdańsk. — Warszawa, 1965).

38 ... *Thuronia*... —... *Туронія* ... Сучасне місто Торунь (лат. *Torunium*, пол. *Toruń*, нім. *Thorn*) на р. Вісла. Збереглися руїни замку хрестоносців (XIII–XIV ст.; зруйнований городянами в 1454 р.), фрагменти міських укріплень (XIV–XV ст.), готична ратуша (XIII–XVII ст.), костели св. Яна (XIII–XV ст.) та св. Якуба (поч. XIV–XV ст.). Батьківщина Миколая Коперника. В середньовічних документах названий *Thorun*, *Thoton*, *Torun*, *Torunium* (*Kś. R. Frydrychowicz*. Toruń // SG. — Т. 12. — С. 411–429; *Gąsiorowsky M.* I. Toruń. — Warszawa, 1963).

39 ... *arx Marieburgum*... — ... *фортеця Марієнбург*... Сучасне польське місто Мальборк (лат. *Marieburgum*, пол. *Malbork*, нім. *Marienbourg*) в дельті Вісли. Заснований під назвою Марієнбург біля замку, закладеного Тевтонським орденом в 1274 р. на східному березі р. Ногат. В 1276 р. отримав міське право. Від 1309 р. резиденція великого магістра Тевтонського ордена. За Торуньським миром 1466 р. перейшов до Польщі. Зберігся старий замок магістрів Тевтонського ордена. В середньовічних документах — *castrum S. Mariae*, *Margenborg*, *Marynburgh*, *Merginburg*, *Marienborch*, *Mergenbourg*, *Marienbourgk*, *Mergenborch*, *Mariaeburgum* (*Frydrychowicz K.* Malbork // SG. — Т. 5. — С. 943–958; *Guerquin B.* Zamek w Malborku. — Warszawa, 1960).

40 ... *infestante tamen Tartarorum et Turcho[rum] perfidissima gente, magnu[m] toti Sarmacie damnu[m] illatu[m] est*. — ...*війни з найвіроломнішим плем'ям татар і турків нанесли шкоду всій Сарматії*. Очевидно, маються на увазі, татарські напади на землі Польського королівства, зокрема на українські (*Дзира Я. І.* Татаро–турецькі напади на Україну XIV–XVI ст. за хроніками Бельських та Стрийковського // Український історико–географічний збірник. — К., 1971. — Вип. 8. — С. 83–102; *Хорошкевич А. Л.* Русь и Крым. От союза к противостоянию: конец XV — начало XVI в. — М., 2001).

41... *post Russiam* — за *Руссю*... Русь (лат. *Rusia*, *Russia*, *Ruscia*, *Ruzia*, *Ruthenia*, пол. *Ruś*, нім. *Rußland*) — історична земля, яка на момент написання хроніки Шеделем в XV ст. являла собою Руське воєводство і складалася із Львівської з повітом, Галицької, Перемишльської і Сяноцької земель. Від кінця XV ст. до початку XVI ст. до нього належала і Холмська земля (*Крикун М.* Земські уряди на українських землях у XV–XVIII століттях // Записки наукового товариства

ім. Шевченка. — Львів, 1994. — Т. ССХХVIII. Праці історично—філософської секції. — С. 88—93).

42... *Podolia[m]...* —... *Поділлям...* Поділля (лат. *Podolia*, пол. *Podole*) — історична область, яка в першій половині XV ст. займала межиріччя Стрипи, Дністра, Південного Бугу, Росі та Дніпра. Від 1434 р. Подільська земля була розділена на дві частини (кордон проходив по р. Мурафа). Західна частина становила Подільське воєводство і охоплювала Кам'янецький, Скальський, Смотрицький, Чевонгородський, Бакотський, Летичевський, а згодом Хмельницький та Рівський повіти. Східна частина — Браславський, Вінницький і Соколецький повіти — входила до складу Волинської землі Великого князівства Литовського (*Білецька О. В.* Поділля на зламі XIV—XV с.: до витоків формування історичної області. — Одеса, 2004).

43 ... *terra... tota exusta et in solitudine posita e[st]...* —... *земля... вся пуста і спустошена...* Це дійсно правдива інформація на 1492 р. Як свідчить польський люстратор, який здійснював опис подільських замків Кам'янця, Смотрича та Скали у 1494 р., на Поділлі біля Летичева були татари і він навіть не наважився туди їхати “через страх від татар” (“*propter thartarorum timorem*”) (*Опис подільських замків, 1494 р. / Упор. М. Грушевський // Записки наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1895. — Т. VII. — С. 1—18.*)

44... *terra ... qu[am]vis fertilissima sit ... et melle tota redolens...* —... *земля... дуже родюча... і пахне медом ...* Про те, що Поділля родюча земля та багата медом, повідомляв, наприклад, польський хроніст XVI ст. Мацей Меховський: “це є найродючіша земля, багатюща хлібом та медом” (*Меховський М.* Трактат о двух Сарматиях/ Введ., пер. и коммен. С. А. Аннинского. — М. —Л., 1936. — С. 173). Ян Длугош писав, що Поділля багате молоком, медом та худобою (*D ługossius I.* — Р. 247). Італійський гуманіст XVI ст. Джованні Ботеро повідомляв: “Поділля має досить солі, яку беруть в одному озері, також домашніх та диких коней, меду, воску, волів та всіляких достатків у харчуванні” (*Мицик Ю. А.* Історико—географічний опис України у творі італійського гуманіста XVI ст. Джованні Ботеро // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. — Вип. 8. — К., 1982. — С. 32).

45... *Herciniu[m] ... nemus...* —... *Герцинський... ліс...* Герцинський ліс (лат. *Hercynia silva*, *Hercynia nemus*, пол. *Las hercyński*) — загальна середньовічна назва лісів, які тягнулися від витоків Дуная до Карпат, тобто від Шварцвальда до Карпат. Назва *Hercynia silva* була відома ще в давні часи, зокрема її згадує Г. Ю. Цезар) (*Цезарь Г. Ю.* Галльская война// Записки Юлия Цезаря/ Пер. с коммент. М. М. Покровского. — М., 1999. — Кн. VI, 24. 25. — С. 120—121; *Kromer M.* Polska czyli o położeniu, obyczajach, urządach I Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego ... / Przełożył z łacińskiego W. Syrokomla. — Wilno, 1853. — S. 1). Ліс зображено також на середньовічних картах. Див., зокрема, карту М. Кузанського “Польша, Угорщина, Чехія” (1460 р.) (*Кордт В.* Материалы по истории русской картографии. — К., 1899. — Вып. 1. — Карта 2). Про Герцинський ліс див. також: *Hercynia* // SG. — Т. 3. — S. 60; див. примітку 232.

46 ... *in Lituania[m]*... — ... *до... Литви...* Нині Литва (лат. *Lituania*, лит. *Lietuva*, пол. *Litwa*) розташована в басейні рік Німан і Двіна (Даугава). В XV ст. включала в себе землі Латвії, Естонії, Білорусі та України (Любавський М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания первого литовского статута. — М., 1882; Паушто В. Т. Образование Литовско-русского государства. — М., 1959).

47 ... *in Scythia(m)*... — *до...Скіфії...* Скіфія (лат. *Scythia*, пол. *Scytia*) — територія, яку населяли скіфи, що проживали в степовій і частково лісостеповій зоні сучасної України — між Доном і Дунаєм, включаючи степовий Крим в VII—III ст. до н. е. Належали до північно-східних іраномовних народів. Вони створили велике політичне об'єднання — Скіфську державу — яка, очолювана царем, існувала від V ст. до н. е. до III ст. н. е. (Геродот. История в девяти книгах / Пер. и примеч. Г. А. Стратановского; под общ. ред. С. Л. Утченко. — Л., 1972; Геродота, турійця з Галікарнаса “Історій” книг деять, що їх називають музами / Пер., передм. та прим. А. О. Білецького. — К., 1993; Петрук В. Велика Скіфія — Оукраїна. — К., 2001).

48 *Ta[n]tis brachijs regione[m] illam totam divagatur fera[rum] maximos educe[n]s greges.* — *У цій області, що має велику кількість відгалужень [ліса], водяться великі табуни диких тварин.* Це дійсно правдива інформація. Як повідомляє літопис, на території сучасного Кам'янця—Подільського в середині XIV ст. водились олені: “И ловячи в ловех пригодилося имъ, каако оугонили много олениии в тот остров, где ныне Каменецьское место лежит” (Летопись Великих князей Литовских / Изд. А. Н. Попов. Оттиск из I книги Учёных записок, издаваемых Вторым Отделением Императорской Академии наук. — СПб., 1854. — С. 18). Про оленів, зубрів, диких коней і оленів що водились тут XVI ст., видно з праці Михалона Литвина та з повідомлення Яна Замойського (Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и московитов// Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси/ Под ред. В. Антоновича. — К., 1890. — Вып. 1. (XVI). — С. 6; *Archiwum* Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana Wielkiego Koronnego. — Warszawa, 1904. — Т. 1. 1553–1579. — S. 14). Про диких зубрів (“*dzikich żubrów*”) писав також барський староста Бернард Претвич (Український степовий кордон в сер. XVI ст. (спогади барського старости Бернарда Претвича)/ Упор. О. Є. Мальченко. — Запоріжжя—Київ, 1997. — С. 24). Через сто років пізніше про різноманітну і велику кількість дичини згадував Г. Л. де Боплан (Боплан Г. Л. де Опис України... — К., 1990. — С. 84–93). Дмитро Катнемир, перу якого належить “Опис Молдови” (“*Descrierea Moldovei*”) в першій чверті XVIII ст. писав: “на обох берегах Дністра іноді зустрічаються дикі буйволи—тури, але, здається, вони не тутешні, а приходять із Поділля та з Татарської землі через Дністер” (Быряя П. Сельские поселения Молдавии XV—XVII ст. — Кишенев, 1969. — С. 176).

49 *In ea vero silve parte qua[e] septentrionalio[r] est, bissantes fert: que ferox ac immanis bellua est humanum genus maxime odiens, ad vescendum quide[m] maxime conveniens.* — *У північній частині лісу водяться бізони — люті і величезні звірі,*

що ненавидять людський рід; м'ясо їх дуже смачне. Це повідомлення Г. Шеделя цілком слушне. До речі, про бізонів Герцинського лісу писав ще Г. Ю. Цезар (Цезарь Г. Ю. Галльская война. — С. 121–122). У XVI ст. про бізонів, інакше про зубрів, писав Блез де Віженер (*Blaise de Vigenère*), який у своїй книзі “Опис королівської Польщі” зробив не тільки опис, але й замалював зубра (*La description du Royaume de Poloigne, et pays adjacens: avec les statuts, constitutions, moeurs, et façons de faire d’iceux. Par Blaise de Vigenere, Secretaire de feu Monseigneur le Duc de Nivernois.* — A Paris, 1573. — Р. 25). Переклад фрагменту про бізонів праці Блеза де Віженера подав у своїй праці В. Січинський: “Зубр чи бізон — звірина дика і сердита. Зверху шерсть зубра нагадує льва, але в одміну від нього він має на підборіддю велику довгу бороду; голова його невелика, очі великі, вогнисті, погляд косий і дикий, лоб широкий, величезні роги так розведені, що поміж їх кінцями могли би уміститися три грубі чоловіки. На спині — високий горб, як у верблюда, покритий довгою хвилястою шерстю” (Січинський В. Чужинці про Україну. — К., 1992. — С. 54). Сигізмунд де Герберштейн також в “Записках про Московію” в розділі “Про диких тварин” описав бізонів та турів (*Rerum Moscoviticarum commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neuperge et Guettenntag.* — Basileae, 1571. — Р. 109–110). Переклад міститься в: *Герберштейн С. Записки про Московію* / Пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко — М., 1988. — С. 193–200. Окрім того, Герберштейн наводить малюнки цих звірів з таким написом: “Я — дикий бик, якого поляки звуть туром, німці — аврокс, а незнаючі — бізоном” (“*Vrvs svm, polonis tvr, germanis avrox ignari bisomtis nomem dederant*”). Марцін Кроммер свідчить, що в половині XVI ст. зубри водилися на Поділлі. Він оповідає про полювання на зубрів, що в значній кількості знаходяться на подільських землях; на них полюють розташовані колом і озброєні луком зі стрілками вершники. Мисливці, підбігаючи один за одним, стріляють у звіря й утікають, бо підстрілений зубр переслідує того, хто в нього вистрелив (*Kromer M. Polska.* — С. 30).

50 *Metallu[m] vero nullum, qu[am] plumbu[m], Sarmacia fert.* — *Металу ж, крім свинця, Сарматія не родить ніякого.* Свинцеві копальні, як повідомляє С. Герберштейн, були в Олькуші (*Герберштейн С. Записки про Московію.* — С. 257).

51 ... *no[n] alia, q[uam] Saturni causa: qui tera[m] rigido infestat frigore.* — ... *не інакше як через Сатурн, що турбує землю суворим холодом.* Сатурн (лат. *Saturnus*) — давньоіталійський бог посівів та землеробства, бог часу. Згідно з легендою, Сатурн навчив своїх підданих землеробству, виноградарству і цивілізованому життю, звідки вся країна стала називатися “землею Сатурна”. Пізніше в храмі Сатурна зберігалася державна скарбниця. В астрології планета Сатурна вважалась холодною, похмурою планетою, яка наділяла відповідними якостями людей (*Штаерман Е. М. Сатурн // Мифы народов мира.* — М., 1988. — Т. 2. — С. 417).

52 ... *sub terra excidunt[ur] inge[n]tia salis saxa.* — ...*нід землею є величезні родовища кам'яної солі.* Соляні копії (пол. *Żupy solne*) були в Карпатах, біля Ко-

ломії. “Біла” сіль — топчаста, “в головажнях”, галицька (*Kromer M. Polska.* — S. 16–18; *Грушевський М. С.* Історія України—Руси. — К., 1993. — Т. 2. — С. 471; *його ж.* — Т. 6. — С. 18).

53 *Extra terra[m] aut[em] aliud sal ex aqua decoquitur.* — На поверхні ж землі добувають також іншу сіль, випаровуючи її з води. Сіль також добували і шляхом виварки. Михалон Литвин писав про “сіль з таврійських лиманів, які називають Качибеевими, де погрузка сілю цілого корабля коштує 10 стріл” (*Михалон Литвин.* О нравах татар, литовцев и московитов. — С. 49–50). У листі польського короля Сигізмунда до кримського хана Сагіп—Гірея від 10 січня 1540 р. читаємо, зокрема: “теж купцы панств его милости, коруны Польское и великого князства Литовского, мають добровольно в Качибиев соль брати и, мыта водлуг давного обычаю заплативши, до Киева и Луцка и до иных городов соль провадити за сторожею людей царевых; а если бы в Качибиев которая ся шкода подданным короля его милости от людей царевых стала: ино цар мает тые шкоды королю его милости поплатити” (*Акты, относящиеся к истории Западной России.* — СПб., 1848. — Т. 2. — С. 362–364). У 4 та 5 пунктах угоди польського корля Сигізмунда з царем Сагіп—Гіреем від 1540 р. є також інформація, що нас цікавить: “4. Теж купцы панств его милости, Коруны Польское и Князства Великого Литовского, мають добровольне в Качибиеве соль брати и, мыта водлуг давного обычаю заплативши, до Киева и до Лучка и до иных городов соль прибавляти за сторожею людей царевых. 5. А если бы в Качибиеве которая ся шкода подданным короля его милости от людей царевых [стала], ино цар мает тые шкоды корлю его милости поплатити” (*Русская историческая библиотека.* — СПб., 1914. — Т. 30. — С. 76–81). Про озера солоні (“*jeziora solne*”) писав М. Кромер: “tylko na pustyni Podola niedaleko od Dniepru leży jezioro, którego woda od słopecznego upału pokrywa się solną tak grubą skorupą, iż ludzie z trzodami i wozy jakby po lodzie przechodzićtu mogą, a owe bryły rąbią na swój użytek” (*Kromer M. Polska.* — S. 16). З новіших розвідок відомо, що “качибіївська” сіль добувалась біля Очакова (*Baladié R.* Le sel dans l’antiquité sur la côte Nord de la Mer Noire. À propos d’un passage des Histoires d’Hérodote et à la lumière des voyageurs de l’époque moderne // *Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia — Annales d’arcéologie et d’histoire — Jahrbuch für Archäologie und Geschichte — Journal of Archaeology and History — Anales de Arqueología e Historia.* — Roma—Paris. — 1994. — Т. 1. — P. 145–166).

54... *principis Vladislai...* — ... князя Владислава... Г. Шедель має на увазі польського короля Владислава Ягайла. Про нього див. примітку 34.

55 *Is tres (ut quidam ferunt) uxores habuit...* — У нього (як дехто повідомляє) було три дружини... Насправді Владислав Ягайло мав чотири дружини. З першою — Ядвігою (лат. *Hedwigis*, пол. *Jadwiga*) — прожив від 1386 до 1399 рр. (*Długossus I.* — P. 104–165; *Klubówna A.* Królowa Jadwiga: opowieść o czasach i ludziach. — Warszawa, 1986; *Halecki O.* Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej /Przeł. M. Borowska—Sobotka. — Kraków, 2000). Оскільки Владислав Ягайло не був поляком, то польським королем він міг

бути лише у випадку, якщо його дружина мала б повне право бути польською королевою. Така претендентка була знайдена. Нею стала Ганна Цілейська (*“Anna, comitis Ciliae Vilhelmi filia”*) — внучка польського короля Казимира Великого (1333 — 1370). Вона була донькою Ганни та Вільгельма, графа Цілейського. В 1402 р. відбувся шлюб. Ганна привезла з собою всі державні скарби, які були вивезені в Угорщину королем Лайошем I (1342–1382). В 1416 р. вона померла (*Długossus I.* — Р. 162, 172, 371). З третьою дружиною — Єлизаветою Грановською (*“Elisabeth de Pilcza Granowska”*) Владислав Ягайло взяв шлюб 1417 р. Вона була донькою Вінцентія з Гранова, наклєнського каштеляна (*“Vincentii de Granow Castellani Naklensis”*) (*Długossus I.* — Р. 378; *Шараневич И.* История Галицко–Володимирской Руси от найдавейших времен до року 1453 — Львов, 1863. — С. 330). Вчетверте Владислав Ягайло одружився в 1422 р. на Соньці Гольшанській. При переході в католицизм вона отримала ім'я Зофії (*“Wladislaus Rex Sonkam accipit in uxorem, quae in baptismo Sophiae nomen accepit”*) та народила трьох синів. Померла в 1461 р. (*Długossus I.* — Р. 446–447).

56 ... *ex quibus duos suscepit filios, quorum unus natu maior Vladislaus vocabat[ur]...* — ... *від яких він мав двох синів; [із них] старшого звали Владиславом...* Г. Шедель має на увазі Владислава Варненчика, який був першим сином Владислава Ягайла від четвертої дружини. Народився в 1424 р. В силу домовленості, яка була підписана між Владиславом Ягайлом та польськими феодалами, Владислав у 1434 р. отримав польську корону. Загинув 10 листопада 1444 р. біля Варни у битві з турками (*Dąbrowski J. Władysław III Jagiellończyk na Węgrzech.* — Warszawa, 1922).

57 ...*alter Casimirus.* — ... *а молодшого — Казимиром.* Казимир IV Ягеллончик був третім сином Владислава Ягайла та Зофії. Народився в 1427 р., проголошений у Вільні 1440 р. великим князем литовським. Після поразки польського і угорського короля під Варною і загибелі Владислава 1444 р., Казимир був обраний польським королем у 1447 р. У Великому князівстві Литовському провадив централістську політику щодо українських земель. Зокрема, скасував Волинське (1452) і Київське (1471) князівства, перетворивши їх у звичайні провінції. Помер в 1492 р. у Гродні, похований у Кракові в кафедрі на Вавелю (*Papée F. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich.* — Т. 1. Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka. — Kraków, 1904; *Papée F. Studya i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka.* — Warszawa, 1907; *Bogucka M. Kazimierz Jagiellończyk.* — Warszawa, 1981).

58 ... *Hungarie et Bohemie et Polonie regnis presidebat.* — *Він управляв Угорським, Богемськими і Польським* [королівствами]. Це не зовсім так. Від 1434 до 1444 р. Владислав Варненчик дійсно був королем Польщі, а 1440 р. він був обраний угорським королем на зборах баронів, прелатів і дворян у Секешфехерварі під ім'ям Уласло I Ягеллон. Проте відносини Польщі з Чеською державою (яка була гуситською), склалися не так просто. Після смерті у 1437 р. Сигізмунда Люксембурзького, який за рік до того таки домігся чеської корони, гуситський табір знову вирішив передати (вперше її було запро-

поновано Владиславу Ягайлу в 1419 р., але той відмовився) її Ягеллонській династії. Плану цьому у той час не суджено було збутися, оскільки в 1439 р. Збігнєв Олесніцький організував розгром гуситського табору, очолюваного можновладцем Спитком із Мельштина (*Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі.* — С. 99).

59 ... *regi Turchorum...* — ... *короля турків* ... “королем турків” у 1444 р. був султан Мурад II (1421–1451) (*Новичев А. Д. История Турции.* — Л., 1963. — Т. 1. — С. 40–42).

60 ... *Constantinopolim..* — ... *Константинополем...* йдеться про столицю Візантійської імперії Константинополь (грец. Κωνσταντινούπολις; давньорус. Царград). В 1453 р. місто було взяте турками і перейменоване у Стамбул (*История Византии:* в 3–х т. / Отв. ред. С. Д. Сказкин. — М., 1967. — Т. 1. — С. 184–198). До речі, у хроніці Шеделя є гравюра Константинополя (f. CXXIX verso).

61 ... *ante Constantinopolim castra metaretur: ubi dum seivissima bella erga Turchos gereret....* — ...*розмістив табір перед Константинополем. Коли він вів найжорстокіший бій з турками...* У 1444 р. Владислав здійснив вдалий похід проти турків і в липні того ж року в угорському м. Сегед підписав договір, який передбачав перемир’я на десять років. Проте втручання у справи папського легата Джуліано Цезаріні, який домагався продовження війни, змінило ситуацію. Під впливом легата Владислав порушив договір і знову виступив проти турків. 10 листопада 1444 р. під Варною відбувся бій, під час якого угорсько–чеські війська билися під командуванням Яноша Гуньяді та Владислава. Останній безвісти пропав з поля боя. У літописі Рачинського було: “лета божого нарoження 1434. Обрaли поляцы на королевство Польское сына его Владислава, которыи же Владислав был королем польским и угерским и фортунъне с турками вальчыл, многокrotь их побивал, а потом сам з воиском польским и угэрским под Варною от турков поражен и забит, лета божого нарoження 1444” (*Летопись Рачинского* // ПСРЛ. — М., 1980. — Т. 35. — С. 165). Г. Шедель у даному випадку сплутав: бій відбувся не перед Константинополем, а біля болгарського міста Варна.

62 ... *Pan[n]ones, versis tergis, fuga[m] dabant...* — ... *паннонці, відступивши, вдалися до втечі...* Під “паннонцями” Г. Шедель міг розуміти або сербів, або угорців. Відомо, що дипломатія турків зуміла внести розкол у стан супротивників і переманити на свій бік сербського деспота Георга Бранковича (1427–1456), який відмовився брати участь у поході. З поля бою (в 1444 р.) втік Янош Гуньяді (*История Византии.* — М., 1967. — Т. 1. — С. 182–183; *Новичев А. Д. История Турции.* — Л., 1963. — Т. 1. — С. 42).

63 *Inde, dum casus regius genti notus fuerat ...* — *Після того, як народ був сповіщений про смерть короля...* Насправді, що сталося з Владиславом Варненчиком під Варною, довгий час у Кракові нічого не знали і чекали на його повернення (*Грушевський М.* — Історія України–Руси. — К., 1993. — Т. 4. — С. 237).

64... *q[ui] filia[m] ducis Austrie...* — *він узяв у дружину доньку австрійського*

герцога... — Жінка Казимира — Єлизавета була донькою Ласло (Ладислава, Владислава) V Постума (Посмертного, Погробка) — герцога Люксембурзького (від 1440 р.), ерцгерцога Австрії, короля Угорщини і Богемії (від 1453 р.). Останній був сином герцога Люксембурзького Альбрехта V (1404–1439), який як чоловік доньки Сигізмунда Люксембурзького був оголошений королем Богемії під іменем Альбрехта I (від 1437 р.). Казимир Ягеллончик взяв шлюб з Єлизаветою 6 грудня 1454 р. (*Jöcher.* — Т. 1. — S. 582; *Правителі Європи.* — С. 143, 228, 238).

65 ... *sorore[m] Ladislai, q[ui] regno Bohemie et Hu[n]garie p[re]sidebat, in uxore[m] duxit.* — ... *сестру Владислава, який управляв Богемським і Угорським королівствами...* Жінка Казимира — Єлизавета — була не сестрою Владислава, який управляв Богемським та Угорським королівствами, а його донькою. Див. примітку 64.

66 *Ex ea sex suscepit filios et qu[oniam] filias.* — *В нього від неї було шість синів і п'ять доньок* Г. Шедель помиляється, коли пише, що Казимир Ягайлович мав п'ять доньок, насправді він мав їх сім. Див. примітки 76, 78, 80, 82.

67 *Primogenitus vero Vladislaus vocat[ur].* — *Першородного ж [сина] звали Владиславом.* Владислав II Ягеллончик (пол. *Władysław Jagiełłończyk*, чес. *Vladislav II Jagellonský*) народився 1 березня 1456 р. Від 1471 р. був королем Богемії, від 1490 — королем Угорщини. Так званий “Законник Владислава” (1500 р.) закріпив привілеї чеського дворянства за рахунок прав міст. Помер 13 березня 1516 р. (*Правителі Європи.* — С. 228, 238).

68 ... *Bohemia...* — ... *Богемія...* Богемія (лат. *Bohemia*) — латинська назва області Чехія, яка з Моравією, Лужицями та Сілезією складала Чеське королівство. Див. примітку 7.

69... *dux Mathias rex Hungarie...* — ... *король Угорщини князь Мат'яш ...* Мат'яш Гун'яді (угор. *Mátyás Hunyadi*) як король — Матвій (Мацей) I Коврін — народився 23 лютого 1443 р. в Колошварі. Син великого угорського магната, Яноша Хун'яді. За його правління (1458–1490) відбулося значне укріплення апарату центральної влади. Цьому сприяла проведена Мат'яшем реформа судових установ, перетворення скарбниці в особливе відомство, реорганізація великої королівської канцелярії. Мат'яш створив постійне королівське військо найманців, завдяки чому зміг проводити незалежну від магнатів політику. Вів військові дії проти Молдовського князівства, а також Чехії, Польської держави, Австрії, претендував на корону “Священної Римської імперії”. Підкорив Моравію, Лужицю і частину Сілезії. Надавав покровительство італійським гуманістам, які знаходились при його дворі. Помер 6 квітня 1490 р. (*История Венгрии.* — Т. 1. — С. 193–195).

70 ... *dux Mathias rex Hungarie descensusset et regnu[m] Pannonie adeptus est.* ... *коли помер король Угорщини князь Мат'яш, він [чесько–угорський король Владислав II Ягеллон] заволодів також королівством Паннонією.* В даному випадку Г. Шедель, очевидно, під назвою “королівство Паннонія”, має на увазі або Сербію, або Хорватію, або Австрію, або Угорщину. Див. примітку 62.

71 ... *Cassimirus, nomen paternu[m] datu[m] fuerat ...* — ... *Казимир, названий по батькові...* Казимир народився 30 жовтня 1458 р., помер від сухот в 25-річному віці (1483 р.) нежонатим (*Jöcher.* — Т. 1. — S. 582).

72... *princeps Johan[n]es Albertus ...*— ...*князь Ян Ольбрахт...* Ян I Ольбрахт був третім сином Казимира Ягеллончика і Єлизавети. Народився в 1459 р. Королем Польщі став у 1492 р., помер у 1501 р. (*Papée F.* Jan Olbracht. — Kraków, 1936).

73 ... *dux Alexander ...* — ...*князем Олександром...* Олександр, четвертий син Казимира Ягеллончика та Єлизавети, народився в 1462 р. У 1492 — 1506 рр. — великий князь литовський, у 1501 — 1506 рр. — польський король (*Papée F.* Alexander Jagiellończyk. — Kraków, 1949).

74 ... *Sigismundus ... princeps...* — ... *князь Сигізмунд...* Сигізмунд I — п'ятий син Казимира Ягеллончика та Єлизавети — народився в 1467 р. Був королем Польщі від 1506 до 1548 рр. Отримав прозвіско Старий (*Kolankowski L.* Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548 // Archivum naukowe. — Lwów, 1913. — Dz. I. — N. VII. — Zesz. I).

75...*Frideric[us] princeps... Unde episcopus Cracoviensis electus ad archiepiscopatum Gneznenensem postea devenit.* — ...*Фридерик... князь... був обраний краківським єпископом, а потім став гнєзненським архієпископом.* Шостий син Казимира Ягеллончика та Єлизавети — Фридерик народився в 1468 р. У 1488 р. став краківським єпископом, у 1493 р. — гнєзненським архієпископом і кардиналом. Помер у 1503 р. від венеричної хвороби — фрянки (*fratzosen*) (*Jöcher.* — Т. 1. — S. 582; *Papée F.* Kandydatura Fryderyka Jagiellończyka na biskupstwo warmińskie (1489–1492)// Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka. — Warszawa, 1907. — S. 171–220).

76 ... *prima...* — ...*перша...* Перша донька Казимира Ягеллончика та Єлизавети — Ядвіґа (пол. *Jadwiga*, нім. *Hedwige*) народилася у 1451(7) р., вийшла заміж за Георга, герцога Баварії. Померла в 1502 р. (*Papée F.* Królewskie córky // Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka. — Warszawa, 1907. — S. 283–299).

77 ...*Georgio duci Bavariae ...* — ...*за Георга, герцога Баварії...* — баварський герцог Георг Багатий (нім. *Georgius der reiche*) (1479–1503(5)) — син Людовіка IX Багатого (*Jöcher.* — Т. 1. — S. 582; *Правители Европы.* — С. 118).

78 *Secunda ...* — *Друга...* Друга донька Казимира — Зофія (нім. *Sophia*) народилася в 1463 р., вийшла заміж в 1471 р. за Фрідріха I, маркграфа Бранденбурґа (*Papée F.* Królewskie córky // Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka. — Warszawa, 1907. — S. 299–304).

79... *Fridérico marchioni Brandeburgensi...*— ... *за бранденбурзького маркграфа Фрідріха ...* Фрідріх I (нім. *Friederich Markgraf zu Brandenburg*) з династії Гогенцоллернів. Народився у 1463 р. Був сином курфюрста Альбрехта III Ахілле-са (1470–1486), який 24 лютого 1473 р. проголосив неподільність території Бранденбурґа і затвердив виключне право спадкування старшим сином (т. зв. *Dispositio Achillea*). Фрідріх був маркграфом бранденбурзьким в останній чвер-

ті XV ст. (*Jöcher*. — Ч. 2. — S. 173; *Правители Европы*. — С. 129; див. також примітку 241).

80 *Tercia duci Pomeranie*. — *Третя — за князя Померанії*. Тут Шедель помиляється. Третя донька, названа на честь матері Єлизаветою, народилась в 1465 р. і померла в 1467 р. Четверта донька, яка народилась 1472 р., також була названа Єлизаветою і померла в 1480 р. Очевидно, тут Шедель має на увазі п'яту доньку Ганну, яка народилась 1476 р. і вийшла заміж за князя Померанії Богуслава (*Papée F. Królewskie córny // Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*. — Warszawa, 1907. — S. 307–313).

81... *duci Pomeranie*... — *...за князя Померанії*... Богуслав (пол. *Bogusław*; нім. *Boguslaus X*) — князь Померанії кінця XV ст. Перша його жінка померла 1489 р. У 1490 р. він одружився вдруге з донькою польського короля Анною, яка померла 1503 р., однак встигла народити йому дітей (*Jöcher*. — Т. 1. — S. 393–394, 582).

82 *Ac due relique innupte apud matrem vitam ducunt*. — *Дві останні не вийшли заміж і живуть при матері*. Ця інформація не відповідає дійсності. Шоста донька Барбара народилась 1478 р., вийшла заміж за Георга, герцога Саксонії, померла в 1534 р. (*Papée F. Królewskie córny // Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*. — Warszawa, 1907. — S. 313 — 317). Сьома донька Єлизавета народилась близько 1483 р., була дружиною Фридерика II, князя легніцького, померла в 1517 р. (*Papée F. Królewskie córny // Studya i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*. — Warszawa, 1907. — S. 304– 307).

Про святого Станіслава, краківського єпископа, патрона Сарматії

83 *Divus Stanislaus*... — *Святий Станіслав*... Святий Станіслав (близько 1030–1079) — краківський єпископ від 1072 р., один з керівників опозиції Болеславові Сміливому. В 1254 р. був канонізований римським папою Інокентієм IV. Незадовго до канонізації краківський канонік Вінцентій з Кельц склав два житія св. Станіслава — Менше (*Vita Minor*) близько 1242 р. і Більше (*Vita Major*) близько 1260 р. (*Monumenta Poloniae Historica*. — Т. 4. — S. 238–438. Окрім того див.: “*Великая хроника*”. — С. 74–75; *Semkowicz W. Sprawa św. Stanisława w świetle nowego źródła ikonograficznego // Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*. — Lwów, 1925. — Т. 2. — S. 389–439; *Gębarowicz M. Początki kultu św. Stanisława i jego średniowieczny zabytek w Szwecji*. — Lwów, 1927; *Kürbis B. Jak czytać najstarsze teksty o św. Stanisławie // Znak*. — 1979. — R. 31. — S. 322–326; *Witkowska A. Wawel i Skałka // Znak*. — 1979. — R. 31. — S. 358–365; *Drzymala K. Św. Stanisław biskup krakowski († 1079) i Bolesław Śmiały Król Polski († 1089) // Studia Historyczne*. — 1981. — R. 24. — S. 657–667; *Gąsiorowski A. Stanisław // SSS*. — Т. 5. — S. 378–379).

84. ... *Sarmacie*... — *...Сарматії*... Див. примітку 1.

85 ... *in rure*... *Szczepanowo* ... — *... в селі... Щепаново* ... село Щепаново (пол. *Szczepanów*) знаходилось у Малопольщі, на схід від Кракова.

86 *...in celebre gymnasium Parisius...* — в найкращий гімназіум Паризія... цей учбовий заклад не ідентифіковано.

87 *...jure hereditario...* — *...ділчичне право...* Ділчичне право (лат. *jus haereditarium*) в Польщі було оформлене Кошицьким привілеєм в 1374 р. Ця форма надавала широкі можливості дарування, продажу, обміну, наслідування землі польськими феодалами. Останні були наділені судовим імунітетом стосовно селян. Однак як *“jus hereditarium”*, так і *“jus feodale”* мали умовний характер. Ділчичі — землевласники були зобов'язані виплачувати по два гроші з заселеного лану, брати участь в походах у межах держави і відновлювати замкові будівлі. Кошицький привілей опубліковано в: *Volumina legum.* — Petersburg, 1859. — Т. 1. — Р. 24-25. Див. також: *Грушевський М.* Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). — М., 1996. — С. 154–169.

88 *...tyranno Boleslao...* — *...тирана Болеслава...* Див. примітку 2.

89 *... in sacellu[m] divi Michaelis...* — у капличці св. Михайла... Ця капличка св. Михайла (пол. *kościół św. Michała*) згодом переросла у великий костел. Як вірно повідомляє Г. Шедель, у 1079 р. саме в ній був убитий єпископ Станіслав зі Щепанова. У 1474 р. її передали самітникам св. Павла, а в 1480 р. тут був похований видатний польський хроніст Ян Длугош. У XIX ст. цей костел мав ще й іншу назву — св. Станіслава (Скалка), оскільки був закладений у скелі (*Grabowski A.* *Kraków i jego okolice.* — Kraków, 1830. — S. 178–181). Автор “Великої хроніки” зазначає: “Так само гора, де тепер розташована краківська фортеця, називалася “Вавель”, а неподалік, з іншого боку Вісли, є невеличка гора, що носила зменшену назву “Вавельниця”, на якій споруджено костел св. Михайла на Скальці (*de Rupella*) (“Великая хроника”. — С. 57).

90 *Eo tempore divus Stanislaus in sacellu[m] divi Michaelis, quod super rupellam in Casimiri urbe[m] conditu[m] est...* — У той час, коли святий Станіслав складав Богові найзичливіші дари у капличці св. Михайла, заснований в скелі міста Казімежа... Місто Казімеж (пол. *Kazimierz*) було закладене Казимиром Великим в межириччі Старої Вісли та Вісли 1335 р. як протигага Кракову за бунт краківських міщан проти батька Казимира — Владислава Локетка, а св. Станіслав жив біля 1030–1079 рр. Отже, капличка, очевидно, була закладена раніше міста. В XIV ст. це місто було обведене мурами, в його центрі була базарна площа та ратуша (*Kazimierz* // SG. — Т. 3. — S. 928–930; див., зокрема, гравюру в хроніці Шеделя, де зображені міста Краків та Казімеж).

91 *... in arce[m] regia[m] ad templu[m] divi Wentzeslai deduct[us]...* — *... до королівського замку у храм св. Вацлава...* костел св. Вацлава (пол. *kościół św. Wacława*) — величний собор, закладений у 1000 р. Болеславом Великим на честь чеського князя св. Вацлава (921–935) та розширений у 1126 р. Болеславом Кривоустим. Цей храм, розташований на Вавелі, служив усипальницею польських королів і високопоставлених осіб. Як вірно повідомляє Шедель, саме тут похований св. Станіслав із Щепанова (*Wojciechowski T.* *Kościół katedralny w Krakowie.* — Kraków, 1900).

Про королівське місто Сарматії Краків

92... *Germanie...* — ... *Німеччини...* Німеччина (лат. *Germania*, пол. *Niemcy*, нім. *Deutschland*) — середньовічна держава в Центральній Європі. Її територія з давніх часів була заселена німецькими, кельтськими та слов'янськими племенами. У I ст. н. е. південна та західна область Німеччини (з межею по р. Рейн) стали володіннями Римської імперії. У VI–VIII ст. райони, населені племенами алеманів, тюрінгів, саксів, фризів, баварів, були включені у Франкську державу. За Верденським договором (843 р.) Франкська держава була розділена. Східно–Франкська держава, що з'явилася в результаті розподілу, у X ст. перетворилася в Німецьку державу. У 962 р. король Оттон I був коронований у Римі імператором “Священної Римської імперії німецької нації”.

93... *Ptolomeo optimo, lucidiori[que] cosmographo...* — ...*кращого і розсудливого космографа Птолемея...* Птолемей (*Ptolemáios*) Клавдій (II ст.) — давньогрецький вчений. Займався астрономією (розробив так звану геоцентричну систему світу, згідно з якою всі видимі рухи небесних світил об'єднувались їх рухом навколо непорушної землі) та географією. Великою популярністю користувалось “Керівництво з географії” (8 кн.). Відомо, що від 1475 до 1600 р. воно мало 42 видання. Птолемей подав координати біля 8000 пунктів, які переважно базувалися на повідомленнях купців та мандрівників. До трактату було прикладено одну загальну і 26 спеціальних карт земної поверхні (*Ptolemaei Claudii alexandrini geographicae enarrationis libri octo. Ex Bilibaldi Pirckeymheri tralatione, sed ad Graeca et prisca exemplaria a Michaelle Villanovano iam primum recogniti.* — Lugduni, 1535; *Бронштэн В. А.* Клавдий Птолемей II в. н. э. — М., 1988; *Постников А. В.* Развитие картографии и вопросы использования старых карт. — М., 1985).

94 ... *Corrdonu[m]...* — ... *Коррдонум...* Дійсно, на карті “Європейської Сарматії”, складеній за повідомленнями Птолемея, на місці Кракова позначено м. Карродун (*Карта Еврпейской Сарматии // Кулаковский Ю.* Описание Европейской Сарматии по Птолемею: Приветствие 11—му Ахеологическому съезду. — Киев, 1899. — Приложение).

95... *Strabo...* — ... *Страбон...* Страбон (*Strábōn*) (64/63 до н. е. — 23/24 н. е.) — давньогрецький географ та історик. Народився в Амасії (Мала Азія), багато мандрував Грецією, Малою Азією, Італією та Єгиптом. Автор “Історичних записок”, які не збереглися. Вони були задумані як продовження історії Полібія і містили опис подій від 146 р. до н. е. (зруйнування римлянами Корінфа та Карфагена) до 31 р. до н. е. (битви при Акції), та “Географії”, написанної близько 7 р. до н. е. (*Арский Ф. Н.* Страбон. — М., 1974).

96 ... *Rhenus* — *Рейна...* Рейн (лат. *Rhenus*, нім. *Rhein*) — ріка в Західній Європі, впадає в Північне море. Долина Рейну розтошована в межах Швейцарії, Ліхтенштейна, Австрії, Німеччини, Нідерландів.

97 ... *Albis* ... — ... *Ельби...* Ельба (лат. *Albis*, слов. *Laba*, нім. *Elbe*) — ріка в Чехії, Німеччині. Бере початок на південно–західних схилах гір Крконоше (система Судет).

98... *Istule...* —... *Вісла* ... Вісла (лат. *Istula, Vistula, Viscla*; пол. *Wisła*, нім. *Wiechsel*) — ріка в Польщі. Найбільш довга і друга за водністю (після Неви) ріка басейну Балтійського моря. Впадає в Гданську затоку на 15 км. східніше м. Гданська. (*Chlebowski B. Wisła // SG. — Т. 13. — S. 577–601*).

99 ... *a Cracco primo duce Sarmacie...* — ... *Краком, першим князем Сарматії...* Див. примітку 19.

100 ... *fluens Rudys dictus, totam civitatem circumluit.* — ... *ріка на ім'я Рудис, яка омиває все місто*. Нині ріка Рудава (*Rudawa*), доплив Вісли.

101 *Porte urbis septem.* — *У місті сім брам*. Так, дійсно, місто мало сім брам: Різнича (*Rzeźnicza*, 1289), Гродська (*Grodzka*, 1298), Флоріанська (*Floriańska*, 1307), Славковська (*Sławkowska*, 1311), Миколаївська (*Mikołajska*, 1312), Шевська (*Szewska*, 1313), Вісліщка (*Wiślna*, 1314), Нова (*Nowa*, 1328). Пізніше була побудована ще Побічна (*Poboczna*) брама під Вавелем.

102 ... *dive virginis Marie...* — *костел діви Марії...* Костел діви Марії, або Маріацький костел, або костел Божої Матері (*kościół panny Maryi (Mariacki) lub świątynia Matki Boskiej*) в центрі міста має вівтар, різблений в 1477–1489 рр. знаменитим польським та німецьким скульптором Вітом Ствошем (*Wit Stwosz*) (1438–1533) (*Grabowski A. Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830. — S. 125–134*).

103 *Ad edem namque gloriosissime Trinitatis...* — *При костелі ж Найславнішої Трійці* ... Костел св. Трійці (*kościół św. Trójcy*) ще на початку XIII ст. був відданий єпископом Яном Одровонжем домініканцям, які здійснили його реставрацію. Храм було заново освячено в 1226 р. (*Grabowski A. Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830. — S. 126*).

104 ... *ordo predicatoru[m]...* — *орден домініканців* ... Орден проповідників, інакше домініканців (лат. *Ordo fratrum praedicatorum alias Ordo dominicani*), заснований у 1215 р. іспанським ченцем Домініком (активним учасником придушення руху альбігойців) для боротьби з єретиками. Затверджений папою Гонорієм III у 1216 р. На першому генеральному капітулі в Болоньї, у 1220 р., домініканський орден був оголошений жебракуючим: його членам було запропоновано відмовитися від усякого майна, прибутків і жити милостинями. Ця постанова не цілком дотримувалася і в 1425 р. була скасована папою. Домініканці розгорнули широку місіонерську діяльність, заснували велику кількість монастирів, у тому числі й на території сучасної України. Одяг їх складався з білої рясї з білим каптуром; виходячи на вулицю, вони повинні були одягати поверх чорну мантию з чорним каптуром. Герб ордену зображував собаку, що несе в роті палаючий смолоскип (звідси й назва їх “пси господні”), щоб висловити подвійне призначення ордену: охороняти церкву від ересі і просвіщати світ проповіддю істини (*Okolskus S. Russia florida rosis et liliis. Hoc est sanguine, praedicatione, religione et vita antaea ff. Ordinis praedicatorum. Peregrinatione inchoata, nunc conventuum in Russia stabilitate fundata. — Leopoli, 1646; Chodykiewicz K. De rebus gestis in provincia Russiae ordinis Praedicatorum. — Berdyczów, 1780; Герье В. Западное монашество и папство. — М., 1913; Щавеле-*

ва Н. И. Киевская миссия польских доминиканцев// Древнейшие государства на территории СССР: Ежегодник, 1982. — М., 1984. — С. 139–146; Чорний М. Львівський домініканський монастир божого тіла в XIII — першій половині XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінці XX ст.: матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 91–95; Білецька О. В. Релігійна ситуація на Поділлі у другій половині XIV — першій половині XV ст. // Наука. Релігія. Суспільство. — Донецьк, 2004. — №2. — С. 174–180).

105 ... *beatus Jacinctus* ... — ... *блаженний Яцинкт* ... Мова йде про святого Яцека (лат. *Jacicus sive Jacentum*; пол. *św. Jacek*) (близько 1183–1257), який був домініканцем. Відомо, що в 1223 р. він проводив проповіді в костелі св. Войцеха (*św. Wojciecha*). Йому ж приписується заснування монастиря ордену проповідників у Києві. Був канонізований в 1594 р. (*De vita et miraculis sancti Jacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum praedicatorum auctore Stanislae lectore Cracoviensi eiusdem ordinis/ Wyd. L. Ćwikliński // Monumenta Poloniae Historica. — Т. 4. — Р. 818–903; Cromerus M. De originibus... — Р. 156 b; Grabowski A. Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830. — S. 159; Малышевский И. Доминиканец Яцек (Jakinf, Hyacinthus) Одровонж, мнимый апостол земли русской// Труды Киевской духовной академии. — 1867. — Т. 1. — С. 25–80, 421–481; Голубинский Е. Е. История русской церкви. — М., 1904. — Т. 1. С. 808; Рамм Б. Я. Папство и Русь. — М., 1950. — С. 141; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 350; Jacek // Hagiografia Polska. Słownik bio—bibliograficzny. — Poznań. — Warszawa — Lublin, 1971. — Т. 1. — S. 432–456; Kelar P. Początki zakonu dominikańskiego w Polsce // Nasza Przyszłość. — Kraków, 1979. — Т. 39. — S. 33–34).*

106 *Divi Dominici comes...* — *Сподвижник святого Домініка...* Див. примітку 104, а також: Щавелева Н. И. Киевская миссия польских доминиканцев// Древнейшие государства на территории СССР: Ежегодник, 1982. — М., 1984. — С. 139.

107 ...*sancti Francisci...* — ...*святого Франциска* ... Франциск Ассизський (лат. *Franciscus Assisiensis*, італ. *Francesco d'Assisi*; справжнє ім'я — Джованні Бернадоне (*Bernardone*; 1181(2) — 1226)) — італійський релігійний діяч. Походив з купецької сім'ї. Відмовився від багатства і з 1206 р. присвятив себе проповіді євангельської бідності. У 1228 р. канонізований (Пименова Э. К. Франциск Ассизский. — СПб., 1896; Цветочки св. Франциска Ассизского /Пер. с лат. А. П. Печковского. — М., 1990).

108 *Ordo fratrum minor...* — *Орден братів міноритів...* Мова йде про орден францисканців. У 1207–1209 рр. Франциск Ассизський заснував братство менших братів, інакше — міноритів, який згодом було перетворено в жебракуючий чернечий орден францисканців. В 1221 р. папа Гонорій III затвердив статут ордену. У 1223 р. він був замінений іншим, який і залишився основою його устрою. З францисканців обиралися римські папи, зокрема, Миколай IV. Францисканці одягалися в коричневу вовняну туніку та переперезувалися мотузкою (Котляревский С. Францисканский орден и римская

курия в XIII–XIV веках. — М., 1901; *Bullarii Franciscani Epitome sive Summa Bullarum ...* — Apud claras Aquas, 1908. — Т. 1–4).

109 ... *a porta Istule ...* — від Віслянської брами... Від цієї міської брами пролягала одна з основних доріг до Вісли. Неповдалік цієї брами були лазні. Див. також примітку 101.

110 ...*templum ...sanctam Annam...* — ... костел ... св. Анни... Костел св. Анни (*kościół św. Anny*) побудований в 1340 р. у готичному стилі згорів під час пожежі 1407 р. Другий костел, побудований за часів правління Владислава Ягайла, також в стилі готики, був подарований ним у 1418 р. Краківській академії. Права патронату (*jus patronatus*) мала в ньому ця Академія. Костел мав каплицю та гробницю св. Яна з Кента (див. примітку 111), розташований на вул. св. Анни (колишня Єврейська) (*Grabowski A. Kraków i jego okolice*. — Kraków, 1830. — S. 155–158).

111 ...*beatus Cantus...* — ...блаженний Кант... Мова йде про Яна з Кента (*Jan z Kęty*) (1390–1473) — теолога, професора Краківської академії. Його культ як святого розпочався невдовзі по смерті, про що свідчить розповідь Шеделя, однак канонізований він був лише в 1767 р.

112 *Hanc juxta sacra[m] edem situatu[m] est ingens celebre gymnasium[m] ...* — Біля цього святого храму розташований величезний славнозвісний гімназіум. У даному випадку слово “*gymnasium*” є синонімом Краківської академії. Заснована у 1364 р. польським королем Казимиром Великим в передмісті Кракова Баволь (*Bawol*), згодом перейменованому у місто Казімеж. Невдовзі після смерті Казимира, позбавлена державної підтримки, занепадала. Згодом її облагодіяли польська королева Ядвіґа та польський король Владислав Ягайло. Академія була розташована у трьох будинках на вул. св. Анни і вул. Гродській та складалась з трьох великих установ: Великого колеґіума (*Collegium Maius*), Колеґії Фізики (*Collegium Phisicum*) та школи права (*Collegium Iuridicum*). Академія мала 42 кафедри, з яких 22 — на філософському, 11 — на теологічному, 8 — на правничому, 1 — на медичному факультетах. У XV ст. студентом та професором Академії був Юрій з Дрогобича. Згодом Академія стала називатись Ягеллонським університетом (*Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*. 1364–1764. — Kraków, 1964; *Wielka historia Polski*. — Kraków, 1999. — Т. 3. *Dzieje Polski późnośredniowiecznej* (1370–1506) / Krzysztof Baczkowski. — S. 79–85).

113 *Studiu[m] eloquentie, poetices philosophie ac phisicas*. — [Міститься] школа красномовства, поетики, філософії і фізики. Під фізикою, очевидно, слід розуміти, медицину. Програма навчання в Краківській академії включала сім вільних мистецтв — тривіум (граматика, риторика та діалектика) та квадривіум (арифметика, геометрія, астрономія та музика) (Тимофеев М. А. “Семь свободных искусств” и содержание образования // Образовательные системы Востока и Запада в эпоху Древности и Средневековья (от глиняной таблички к университету). — М., 2003. — С. 469–498).

114 ...*Phebus...* — ...Феб... Феб — один з епітетів давньогрецького бога Аполлона — сина Зевса, покровителя мистецтв.

115 ... *divus Vladislao*... —... *святий Владислав*... мова йде про Владислава Ягайла. Про нього див. примітку 34.

116 ... *du[m] ex Prutenos littorali Sarmacie gente sevissimo conflictu victoria[m] duxisset* — як з перемогою вивів із жорстокого бою сарматських людей з берега пруссів... Тут Шедель, очевидно, має на увазі події Великої війни 1409–1411 рр. та Тринадцятирічної війни (1454–1466) Польського королівства з Тевтонським орденом (*Kuczyński S. M. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411. — Warszawa, 1966; Biskup M. Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466. — Warszawa, 1967. — S. 273*).

117 *Aqua ordeo et humulo decocta*... — [Його готують з] *води, ячменя і хмелю*... Мова йде про пиво.

118 ...*insigne collegiu[m], ubi Achademia iuris ac legu[m]*... — ... *славний колегіум, де проповідує Академія права і законів*... У XV ст. Краківська академія придбала будинок на вул. Гродській і розташувала там відділення права — *Collegium Iuridicum*. — Див. примітку 112.

119 ... *paruum oppidu[m] nullis quidem menibus cinctu[m] quod Clepardium vocant*... — ... *маленьке місто, не оточене стінами, яке називається Клепардіум*... Місто Клепардіум, інакше Клепаж (*Kleparz*) у XV ст. розташовувалося на півночі Кракова. Про нього Марцін Кромер пише: "*Clepariense oppidum, templum sacrum canonicorum collegium a quo conditum*" (*Cromerus M. De originibus*... — Р. 116b). Нині — складова частина Кракова.

120 ... *sedes divi Floriani*... — ...*резиденції святого Флоріана*... Костел св. Флоріана (*kościół św. Florianą*) було побудовано в 1185 р. у Клепажі в романському стилі. Посвятив його краківський єпископ Вінцентій Кадлубке (*Grabowski A. Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830. — S. 61–70*).

121 ... *divus Vladislaus*... —... *святий Владислав*... Див. примітку 115.

122 ...*canonicatu* ... — ... *канонікатом* ... Канонікат — частина капітула — ради при кафедральному або колегіатському соборі, яка (частина) складалася з каноніків.

123 ...*gymnasiu[m] artiu[m]*... — ... *гімназіумом мистецтв*... Факультет семи вільних мистецтв Краківської академії. Див. примітку 113.

124 ... *Carpathu[m]*... — ...*Карпати*... Карпати (лат. *Carpathum*, пол. *Karpaty*) — гірська система в Європі (у Моравії, Польщі, Словаччині, Україні, Румунії). Довжина близько 1500 км (*Gustawicz B. Karpaty// SG. — Т. 3. — S. 854–878*).

125 ...*ex Pannonicis montibus*... — ... з *Паннонських гір*... Можливо, під Паннонськими горами Г. Шедель розуміє Сілезькі Бескиди.

126 ...*ad Germanicu[m] osceanu[m]*... — ... в *Німецький океан*... Мається на увазі Балтійське море. Див. примітку 11.

127 ... *in sinu[m] Codanu[m]*... — ...у *затоку Кодан* ... Див. примітку 12.

128 ... *templum in decus divi Wenzeslai ducis Bohemie conditu[m]* ... — ... є *величезний храм, споруджений на честь святого князя Богемії Вацлава* ... Див. примітку 91.

129 ... *clarissimus Christi miles divus Florianus...* — ... *славетний рицар Христа св. Флоріан...* Див. примітку 120.

130 ... *due sacrae edes divi Michaelis* — ... *два костели — св. Михайла* ... Костел св. Михайла (*kościół św. Michała*) знаходився на Вавелі неподалік від храму св. Георгія. При ньому мешкали ченці ордену Босих Кармелітів (*Grabowski A. Kraków i jego okolice.* — Kraków, 1830. — S. 61–70).

131 ... *sancti Georgii...* — *св. Георгія* ... Йдеться про костел св. Георгія (*kościół św. Jerzego*). Був побудований з дерева, а потім з каменю. Див. примітку 130.

132 ... *Capitolium...* — ... *Канімолій...* Тут Капітолій подано в значенні столиці.

133 ... *monasterium fratru[m] minorum...* — ... *монастир братів міноритів...* Див. примітку 108.

134 ... *cenobium sacrarum virginu[m]...* — ... *монастир Благочестивих Дівичь...* установу не вдалося ідентифікувати.

135 ... *hospitale et sacra edes sancte Hedwigis...* — ... *шпиталь і храм св. Ядвіги...* про Ядвігу див. примітку 55.

136 ... *clara civitas quam Casimirum vocant a rege sic vacanto condita.* — ... *відоме місто, зване Казімеж, засноване королем і назване його ім'ям.* — Див. примітку 90.

137 ... *phanu[m] dive virginis Katherine* ... — ... *храм св. Діви Катерини...* костел святої Катерини (*kościół św. Katarzyny*) був побудований у 1338–1347 рр. у місті Казімежі польським королем Казимиром Великим. Останній віддав його ордену августинців. Згодом у цьому храмі був похований Марцін Баричка в 1349 р., якого Казимир Великий наказав утопити у Віслі за те, що той виступив проти його шлюбу з єврейкою Естер. Про Марціна Баричку див.: *Czarnkowo I. de Chronikon Polonorum // Monumenta Polonicae Historicae / Wyd. A. Bielowski.* — Lwów, 1872. — Т. 2. — Р. 630 (sub anno 1349). *Grabowski A. Kraków i jego okolice.* — Kraków, 1830. — S. 177–178.

138 ... *ordo Augustinensium...* — ... *орден августинців...* августинці (лат. *augustiniani*) — чернечий жебракуючий католицький орден, утворений в середині XIII ст. шляхом об'єднання низки італійських чернечих конгрегацій. Авторство його статуту помилково приписано християнському теологові, видатному представникові західної патристики Августинові Блаженному (354–430). Орден був затверджений папою Олександром IV у 1256 р. У середині XV ст. орден нараховував до 30 тисяч членів (2 тисячі чоловічих та жіночих монастирів). Певний час його членом був Мартін Лютер. Одяг августинців складається з білого вовняного підрясника з наплічником, чорної ряс з довгими широкими рукавами, каптуром та шкіряного пояса (*Герье В. Блаженный Августин.* — М., 1910; *Попов И. В. Личность и учение бл. Августина.* — Сергиев Посад, 1916. — Ч. 1–2).

139 ... *templum ... sacrosan[ctum] corpus Christi* ... — ... *костела... найсвятішого Божого тіла...* Костел Божого Тіла (*kościół Bożego Ciała*) був побудований Казимиром Великим в 1347 р. у готичному стилі для ченців, званих *Canonici*

regulares Lateranenses (Grabowski A. Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830. — S. 181–182).

140 ... *quos illustris regina Hedewigis construxerant* ... — ... які спорудила яснійша королева Ядвіґа... Див. примітку 112.

[Любек]

141 *Lubecca seu ut alij scridijnt Lubecum* ... — Любека, або як інші пишуть, Любекум... Любек (лат. *Lubecum*; пол. *Lubeka*, нім. *Lübeck*) — місто Німеччини, в гирлі р. Трава, біля її впадіння в Люксембурзьку бухту Балтійського моря, в землі Шлезвіґ–Гольштайн. Любек заснований у 1143 р. біля зруйнованого в 1138 р. слов'янського поселення Любека. У 1163 р. дістав права міста, з 1226 р. — вільне імперське місто. У XIII ст. Любек — вихідний пункт німецької колонізації балтійського узбережжя, у містах якого було введено т. зв. любекське міське право (давало купцям і ремісникам привілейоване становище, містило в собі деякі норми сімейного та майнового права). Швидкому росту Любека сприяли розташування на важливих сухопутних і морських торгових шляхах та привілеї, одержані від північно–німецьких князів, які були зацікавлені у розвитку торгівлі. Згодом Любек став на чолі Ганзи. Керування міста було зосереджено в руках патриціату, проти сваволі якого піднімалися кількаразові, але безрезультатні повстання (*Hensel W. Stara Lubeka w świetle wykopalisk*// *Przegląd Zachodni*. — 1946. — №3. — S. 271–274; *Jasnosz S., Leciejewicz L. Lubeka* // *SSS*. — Т. 3. — Cz. 1. — S. 94–95; *Leciejewicz L. Miasta Słowian północnopomorskich*. — Warszawa — Wrocław — Kraków, 1968. — S. 83; *Никулина Т. С. Социально–политическая борьба в ганзейском городе в XIV–XVI вв. По материалам Любека*. — Куйбышев, 1988).

142 ... *Saxonia urbs* ... — ...*саксонське місто* ... Саксонія (лат. *Saxonia*, пол. *Saksonia*, нім. *Sachsen*) — історична область у Німеччині. Частиною Саксонії була Мейссенська марка (утворилася з земель, захоплених німецькими феодалами в X ст. у сербо–лужичан). У 1089 р. вона перейшла до роду Веттінів, які придбали також у 1247 р. (фактично в 1264 р.) Тюрінґію й у 1423 р. Саксен–Віттенберг (частину колишнього Саксонського герцогства) разом із титулом курфюрства. За володіннями Веттінів поступово закріпилася назва Саксонія (початково — Верхня Саксонія, на відміну від Нижньої Саксонії, розташованної на півночі Німеччини). Більшу частину з 1235 р. Саксонії складало герцогство Брауншвайґ–Люнебург (пізніше курфюрство Ганновер). Згодом Саксонія перетворилася в одне із значних герцогств Німеччини. У 1485 р. вона була розділена між членами дома Веттінів: Саксен–Віттенберг і велику частину Тюрінґії разом із титулом курфюрства одержав Ернст Веттін (резиденція — Віттенберг), а область Мейссена, Лейпціґу, Північну Тюрінґію і герцогський титул — Альберт Веттін (резиденція — Дрезден) (*Strzelczyk J. Saksonia*// *SSS*. — Т. 5. — S. 20–21).

143 ...*a Vikbodo Vitigo*... — ...*Вікбодом Вітігом*... Вікбод Вітіґ особа не ідентифікована. За Г. Шеделем, саме він заснував Любек. Однак, Гельмольд,

хроніку якого використовував Г. Шедель, приписує це Адольфові з Гольштайна (див. примітку 168; *Helmolda kronika Słowian*. — Warszawa, 1974. — S. 259–261).

144... *Cimbo[rum] duce*... — *герцогом кимврів*... Кимври (лат. *Cimbri*) — німецькі племена, що заселяли спочатку північ Ютландського півострова. Наприкінці II ст. до н. е. кимври разом із тевтонами й амбронами рушили на південь. Здобувши у 113 р. до н. е. перемогу над римлянами при Нореї, пройшли потім на північ в Галлію, де завдали римлянам поразки у 109, 107, 105 pp. У 102 р. до н. е. рушили на Рим і зайняли всю Північну Італію, але 101 до н. е. були розгромлені при Верцеллах військами римського полководця Гая Марія (Третяков П. Н. Восточнославянские племена. — М., 1953. — С. 143).

145... *ad Cimbricam Chersonesus*... — ... у *Кимврійському Херсонесі*... Кимврійський Херсонес (лат. *Chersonesum Cymbricam*; пол. *Półwysep Jutlandzki*, дат. *Jylland*, нім. *Jütland*) — Ютландський півострів між Балтійським та Північними морями. Більша північна частина належить Данії, південна — Німеччині. Уздовж узбережжя Ютландії — смуга дюн, за якими розташовані лагуни. Про півострів писав М. Кроммер: “Est autem Dania sive Dacia (nam et ita appellatur) regio, quae Chersonesum Cymbricam, et adiacentes un sinu Baltheo sive Venedico insulas complectitur” (Cromerus M. De originibus... — Р. 86.)

146... *Venedes*... —... *венеди*... Венеди — найдавніше найменування слов'янських племен, яке відноситься до їхньої західної гілки. Жили вони по Віслі й узбережжю Балтійського моря. У наш час найменування венеди збереглося для позначення слов'ян у німців (*Wenden, Winden*) і фіннів (*venaja, vene, venea*). Повідомлення про венедів (наприклад, в Йордана) є першими звістками про слов'ян (Третяков П. Н. Восточнославянские племена. — М., 1953. — С. 99, 105–107, 131, 146, 177).

147... *Vandali*... —... *вандали*... Вандали (лат. *vandali*, пол. *wandalowie*, нім. *Vandalen*) — група племен східних германців. Початково жили на Скандинавському півострові. На рубежі II–I ст. до н. е. переселилися на південне узбережжя Балтійського моря, до III ст. н. е. — на Дунай. У 335 р. вони оселилися в Паннонії як римські федерати. У 429 р. вандали на чолі з королем Гейзеріхом переправилися через Гібралтар. Протягом 10 років завоювали римську провінцію Африка (у 439 р. взяли Карфаген) і заснували тут своє королівство. У 533–534 р. королівство вандалів було завойоване Візантією (Krantz A. Des Fürtrefflichen Hochelahrten herrn Albert Krantzij V Vandalia oder.... — Gedruckt in der Keyserlichen Freyen und des Heyligen Reichs Stadt Lubeck, 1600; Дилигенский Г. Г. Северная Африка в IV–V вв. — М., 1961).

148... *Buccoviam*... —... *Буковією*... Г. Шедель має на увазі те місце, яке Гельмольд називає Буку (*Bucu*) (*Helmolda kronika Słowian*. — Warszawa, 1974. — S. 260). О. Разумовська припускала, що ця назва походить від слов'янської назви села Буково або Буковець (Гельмольд. Словянская хроника. — М., 1963. — С. 275 (примечание 6). До річч, новий (німецький) Любек був закладений в 1143 р. близько 4 км. на південь від старого слов'янського Любека.

Давня назва тої старої осади була Бук або Букув. Автор польської “Великої хроніки” також згадує цей топонім: “Існують також й інші слов’яни, яких називають древліани, а тевтонці називають їх голзатами (*“Halczste”*). Їх головні фортеці наступні: Буковець, який нині називається Любек (*“Bukowiec, który teraz zwie się Lubeką”*), також Гам, тобто Гамбург і Бремен, який був їх столицею і місцем мешкання. Там же знаходяться князівська фортеця Шлезвіг і місто Чешнина. Їх очолюють коміти, яких призначив імператор Генріх, як кажуть, після того, як підкорив імператорській владі ці краї слов’ян” (*“Великая хроника”*. — С. 54). І в другому місці: “Так саме і фортеця Буковець, де тепер можна побачити в Любекі монастир братів проповідників. Слов’яни ж, які проживають там, місто Любек називають не Любек, а Буковець” (*“Великая хроника”*. — С. 64; *Kronika Wielkopolska*/ Tłum. K. Abgarowicz. — Warszawa, 1965. — S. 49; див. примітку 141).

149 *...principes qui Kitto dicebat, que[m] et Trutone[m] appellabant* — ... найжорстокішим Кіттоном, якого герцоги називали ще й Трутоном. Тут мова йде про бодрицького герцога Крута (лат. *Cruco, Cruto*, пол. *Krut*) (1066–1093), сина Гріна. Йому Гельмольд присвятив, зокрема, цілий розділ (25) своєї хроніки (*Helmolda kronika Słowian*. — Warszawa, 1974. — S. 157–165). У 1104 р. він навряд чи міг розширювати Любек, як повідомляє Г. Шедель, оскільки був князем від 1066 до 1093 рр. (*Beuer W. König Kruto und sein Geschlecht// Mecklenburgische Jahrbücher*. — 1848. — Т. 13. — S. 3–56; *Nalepa J. Krut// SSS*. — Т. 2. — Cz. 2. — S. 532).

150 *...Magnopolensiu[m]...* — *Магнополенське...* Магнополенське, інакше Мекленбурзьке князівство отримало свою назву від міста Мекленбург (лат. *Magnopolis*, пол. *Mechlin*, нім. *Mikilinburg, Mikelenburg, Mecklenburg*), роташованого на березі Балтійського моря. На сході, півдні та заході князівство межувало з пруськими провінціями Померанією, Бранденбургом, Ганновером і Шлезвіг–Голштінією, а на північному заході — з областю Любека. Спочатку на території Мекленбурга жили германці. Під час переселення народів вони були витиснуті слов’янами (бодричами), які заснували Мікілінбор (нині село неподалік Вісмара), що дало ім’я Мекленбургові. Автор “Великопольської хроніки” вказував: “... Мікл заснував якусь фортецю на болоті поблизу села за назвою Любово, неподалік Вишіміра. Цю фортецю слов’яни колись називали Любово за назвою села Любово, а тевтонці її називали за іменем Мікла — Мікленбург. Тому до теперішнього часу володар цього місця називається “Мікленбург”, латинською ж мовою він йменується за розміром полів” (*“Великопольская хроника”*. — С. 65). Згодом область була заселена племенами полабських слов’ян (бодричі — на заході, лютічі — на сході). Останній самостійний бодрицький князь Ніклот загинув у 1160 р. під час війни з саксонським герцогом Генріхом Львом; його син Прібислав хрестився й отримав знову свою область, але вже як васал; від нього пішли мекленбурзькі герцоги — єдина в Західній Європі династія слов’янського походження. В затятій боротьбі з німецькими феодалами слов’яни Мекленбурга були скорені Генріхом Львом і були піддан-

ні онімецченню. Так виникло Мекленбурзьке герцогство. Близько 1167 р. воно стало васально залежним від саксонського герцога, але зберігло княжу династію нащадків Ніклота. Генріх Лев заснував єпископства Шверин та Ратценбург. У 1348 р. Мекленбург як герцогство увійшло до складу “Священної Римської імперії” (Егоров Д. Н. Славяно—германские отношения в средние века. Колонизация Мекленбурга в XIII в. — М., 1915; Nalepa J. Pierwotne brznienie nazw Meklemburga i Ratzeburga// Przegląd Zachodni. — 1953. — №9—10).

151 ... *Holstadensiu[m]que ducatus...* — ...*Гольштинським герцогствами* ... Гольштинія або Гольштайн (лат. *Holstatia*; нім. *Holstein*) — герцогство на Півночі Німеччини, між Ейдером, Ельбою, Травою, Північним і Балтійським морями. Адміністративний центр — місто Кіль. Найдавнішими жителями цієї місцевості були сакси або, як вони тоді називалися, нордальбінгенці. У 804 р. Карл Великий підкорив Гольштайн, переселив із неї декілька тисяч сімейств у Фландрію та Голландію і, віддавши Вагрію своїм союзникам ободритам, утворив з інших областей особливе маркграфство. Оттон I покорив Вагрію і заснував тут у 947 р. Ольденбурзьке єпископство. Проте незабаром маркграфство, утворене Карлом Великим, розпалося. У X—XIII в. йшла затята боротьба за право володіти землею між різними особами й угрупованнями. У 1386 р. герцогство Шлезвіг і графство Гольштайн були об’єднані під владою графів Гольштайн. Згодом, граф Герард VI отримав від Данії графство Шлезвіг у ленне володіння. З його сином Адольфом VIII припинилася в 1459 р. можновладна Шауенбурзька династія, і шлезвіг—гоольштайнські пани обрали своїм графом датського короля Христіана I. Таким чином, з 1460 р. Гольштайн був у персональній унії з Данією. Христіан став родоначальником Ольденбурзької династії в Гольштайні, у 1476 р. отримав від імператора Фрідріха III титул герцога, і передав Гольштайн та Шлезвіг своєму молодшому синові Фрідріхові, оскільки, за укладеним ним договором з панами, Гольштайн і Шлезвіг не повинні знаходитися під одною короною з Данією.

152 ... *fluminibus Baguisor...* — ...*ріками Барйзор...* Нині це р. Вагніс (лат. *Baguisus*, пол. *Wagnis*).

153 ... *Travo...* — ...*Травус...* Нині це р. Траве (лат. *Travus*; пол. *Trawna*), яка впадає у Балтійське море біля Любека.

154 ... *progenie Marc[o]manno[ris]* ... — ... *походженням із ... маркоманнів...* Маркоманни (лат. *Marcoman(n)i*) — племена давніх германців, які в другій половині першого тисячоліття до н. е. жили на території сучасної Саксонії і Тюрінгії. Назва їх, очевидно, пов’язана з тим фактом, що вони проживали на окраїнах — “люди марок”. Наприкінці II — на початку I ст. маркоманни просунулися в район середнього і верхнього Майна. На початку I ст. до н. е. вони, мабуть, входили до союзу племен, очолюваного Марободом. Після перемоги вождя герусків Армінія над Марободом маркоманни відступили до Дунаю. У I—II ст. постійно загрожували римлянам на дунайських землях. У 166—180 рр. їхній тиск вилився в Маркоманську війну. Наприкінці III ст. маркоманни загрожували навіть Римові. З IV ст. влилися в потік Великого пе-

реселення народів. Наприкінці V ст. осіли на території Баварії (*Kętrzyński W. O słowianach mieszkających niegdyś między Reinem a Łabą, Salą i czeską granicą // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny. — Kraków, 1873; Kunisz A. Markomanowie // SSS. — Т. 3. — Cz. 1. — S. 180–181*).

155 ... *Martinopolensiu[m]*... — ... *мартінополенів*... очевидно, маються на увазі жителі Мартінополіса (лат. *Martinopolis*), який нині називається Мерзенбург (*Mersenburg*).

156 ...*de Vagern[um]*... — ...*із Вагерна*... Мається на увазі Вагрія (лат. *Vagernum*, пол. *Wagria*) — земля, розташована на південному—сході від Гольштайна, неподалік від Любека. Там проживали слов'янські племена бодричів, інакше — ободритів. Незважаючи на те, що герцог Готшалк (1066 р.), а також Генріх (1127 р.) сприяли християнству, проте населення було християнізоване старгардським єпископом Віцелнусом (лат. *Vicelnusa*, пол. *Wicelin*) лише в XII ст. Близько 1140 р. граф Адольф II з Гольштайна захопив Вагрію і приєднав її до своїх володінь (*Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974. — S. 118–444*).

157...*de Stargardia*... — ... *із Старгардії*... Старгардія (лат. *Stargardia*, пол. *Stargard węgryjski*, нім. *Starigard*) — інша його середньовічна назва Ольденбург. Див. примітку 158. Як писав Гельмольд: “*Aldenburg, ea quae Slavica lingua Starigard, hoc est antiqua civites*” (*Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974. — P. 69; Strzelczyk J. Starogard węgryjski — miasto // SSS. — Т. 5. — S. 395–399*).

158 ... *de Oldenburg*... — ... *з Ольденбурга*... Ольденбург, або Альденбург (*Oldenburg, Aldenburg*) — з XII ст. графство в Північній Німеччині. За хроніками, найдавнішим володарем Ольденбурга був графський рід Вітекіндів, але насправді першим його власником (за документом від 1108 р.) був Егільмар, “могутній граф земель, прикордонних між Саксонією та Фрізією”. Його спадкоємці знаходилися у васальній залежності від саксонських герцогів, яка припинилася з падінням герцога Генріха Лева. За Дітріха Щасливого (помер у 1440 р.) відбулося об'єднання Ольденбурга, але воно невдовзі розпалося між окремими лініями роду. Нині — округа Нижньої Саксонії.

159... *in Fernern[um]*... — ... *у Фернерен*... Можливо, Шедель мав на увазі острів Фемарн (нім. *Fehmarn*, пол. *Imbra*, інакше *Wembrza*), розташований у Балтійському морі неподалік від Любека.

160 ...*Peldte*... — ... *Пельдте*... Не вдалося ідентифікувати.

161 ... *in Daniam*... — ... *у Данію*... Данія (лат. *Dania* sive *Dacia*; дат. *Danmark*) — держава в Західній Європі, розташована на Ютландському півострові, Датському архіпелазі тощо. В середині V ст. на територію Данії переселилися дани (від яких країна отримала назву). Злившись із залишками ютів та інших племен, вони поступово стали основним племенем Данії. За “добі вікінгів” починається політичне об'єднання Данії. Офіційна дата прийняття християнства в Данії — хрещення короля Гаральда I близько 960 р. У середині XIV ст. за Вальдемара IV Аттердага (1340–1375) відновлюється і зміцнюється королівська влада, підтримана дрібнопомісним дворянством. У 1380 р. була

укладена датсько—норвезька унія, а 1397 р., за Маргарити Датської, — Кальмарська унія між Данією, Швецією та Норвегією (з Ісландією), у результаті якої всі скандинавські країни виявилися фактично під владою датських королів. У 1460 р., з обранням датського короля Христіана I (1448—1481) герцогом Шлезвіга і графом Гольштайна була укладена особиста унія цих князівств з Данією. На межі XV—XVI ст. королівська влада в Данії виявилася під повним контролем феодалських магнатів — рігсрода, а в 1468 р. були вперше скликані станові збори — рігсдаг (Кан А. С. История скандинавских стран. — М., 1971. — С. 41—51).

162 ... *Heinricus* ... — ... *Генріх*... Мова йде про бодрицького князя Генріха (лат. *Henricus filius Godescalci*; пол. *Henryk Gotszalkowicz*; нім. *Slavenheinrich*) (1093 — 1127), сина Готшалка (див. примітку 163) та Зігріда, доньки племінника Кнута II, короля Свена Естрітсона (1047—1076) (*Грацианский Н. П.* Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века. — М., 1943. — С. 22—24; *Kowalenko W.* Henryk // SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — S. 200—201).

163 ... *Gotstalci comitis* ... — ... *коміта Готшалька*... Готшальк (лат. *Godescalcus*, нім. *Godschalen*; пол. *Gotszalk*) (1031—1066) — князь поморських слов'ян — бодричів, вагрів та інших. Син бодрицького князя Прібігнева, званого як Удо. Виховувався при монастирі св. Михайла в Люнебурзі. Після тривалого перебування при дворі датського короля Кнута V Великого (1018—1035) створив за сприяння архієпископа Адалберта I Бременського, Бодрицьку державу, у якій, відкриваючи нові єпархії та монастирі, сприяв поширенню християнства. У 1066 р., під час повстання язичників, був убитий у храмі (*Helmolda kronika Słowian*. — Warszawa, 1974. — S. 143—157; *Koczy L.* Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów. — Poznań, 1934. — S. 181; *Королюк В. Д.* Государство Готшалка // Славянский сборник. — М., 1947. — С. 336—355).

164 *Is p[rius] aliqua tempora rediens Kittoni caput securi abscidit inde sua[m] ducens ixore[m]*. — *Через деякий час цей набожний [Генріх] повернувся, відітнув сокирою голову Кіттонові й одружився з його вдовою*. Мова йде про Славіну, дружину Крута. Однак, як повідомляє Гельмольд, убив Крута не сам Генріх, а “якись дан, котрий одним замахом сокири відітнув йому голову” (*Helmolda kronika Słowian*. — Warszawa, 1974. — S. 188).

165 ... *Heinricus quartus*... — ... *Генріх IV*.. Генріх IV (1056—1106) — король з 1056 р., імператор Священної римської імперії з 1084 р. Був сином Генріха III і Агнеси. Після смерті Генріха III (1055(6) р.), країною стала управляти Агнеса. Проте це не сподобалося кельнському архієпископові Анно, який викрав Генріха у 1062 р. і захопив у свої руки регенство. У 1065 р. Генріх був проголошений повнолітнім. Заходи Генріха по зміцненню королівської влади в Саксонії викликали у ній Саксонське повстання 1073—1075 рр., яке було ним придушене. Прагнення зберегти за собою право церковної інвеститури в Німеччині і Північній Італії призвело Генріха в 1076 р. до сутички з папою Григорієм VII. Папа відповів накладенням інтердикта. Генріх у 1077 р. переправився через Альпи в Італію принижено випросив у нього прощення в замку

Каносса. У 1084 р. він був коронований у Римі як імператор (*Labuda G. Henryk IV// SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — S. 203–204*).

166... *Imperio Romano...* — ... *Римську імперію...* Священна Римська імперія включала в себе Німеччину та інші держави. “Імперія” була заснована у 962 р. німецьким імператором Оттоном I, який завоював Північну та Середню Італію. З XIII ст. обрання імператора відбувалось князями—виборцями — курфюрстами (юридично це право було закріплене “Золотою буллою” Карла IV у 1356 р.). З 1438 р. імператорська корона фактично закріпилася за домом Габсбургів. Загальноімперський (насправді лише німецький) станово—представницький орган — рейхстаг (імперський сейм) був знаряддям у руках імперських князів (*Колесницький Н. Ф. “Священная римская империя”: притязания и действительность. — М., 1977*).

167... *rapue ducis Heinrici de Leone...* —... *павським герцогом Генріхом із Леона...* Генріх Лев (лат. *Heinricus de Leone*, нім. *Heinrich der Löwe*, пол. *Henryk Lew (Henryk XII Welf)*) (1129 — 1195) — герцог Саксонії під іменем Генріх III Лев (1142–1180), герцог Баварії (1156–1180) під іменем Генріх XII. Походив з роду Вельфів, син Генріха IX. У 1142 р. отримав Саксонію і відмовився від Баварії. У 1147 р. знову прийняв титул баварського герцога. Разом з Альбрехтом Ведмедем очолив хрестовий похід проти слов'ян у 1147 р., який закінчився невдачею. У 1152 р. намагався силою зброї завоювати батьківську спадщину. Імператор Фрідріх I Барбаросса повернув Генріхові Леву баварський стіл у 1154 р., але лише через два роки Генріх заволодів ним фактично. Мати Фрідріха Барбаросси — Юдіт — була сестрою Генріха Гордого і, таким чином, тіткою Генріха Лева). В подяку за це Генріх—Лев супроводжував Фрідріха в його перших італійських походах і підтримував його в церковних чварах. У результаті походів 1160 р. він захопив майже всю територію бодричів і став володарем величезної території, яка на сході сягала р. Лаби. Заснував Мюнхен, дав права міста Любекові, завоював Мекленбург і Померанію, утворив багато єпархій та монастирів. Після паломництва в Єрусалим, оженився з англійською прицесою Матильдою. Згодом його дружба з імператором Фрідріхом ослабла. Незважаючи на критичне становище імператора, він відмовився від участі в його італійському поході (1174–1176). Тому останній організував судовий процес над Генріхом (1180 р.), в результаті цей був скинутий з престолу та позбавлений більшості володінь (в його руках залишилися лише Брауншвайг та Люнебург). Західна частина герцогства перейшла до кельнського архієпископа (згодом її назвуть Вестфалія); землі на захід від ріки Везер перейшли до церковних володінь Мюнстер і Оснабрюк. Історична область Остфален під назвою герцогства Саксонії перейшла до Бернгарда із сімейства Асканіїв. В 1181 р. Генріх Лев відновив свої володіння у Брауншвайзі (*Labuda G. Henryk Lew // SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — S. 204–206*).

168... *comitis Alfesis de Holchtein...* —... *графом Альфесом із Гольштайна...* Г. Шедель, очевидно, має на увазі графа Адольфа II із Гольштайна (1128–1164) (*Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974. — S. 238*).

169 *Cu[m] eius situs prius p[ro]pe Swartau, postea p[ro]pe Herneborg fuit....* — ...його перше розташування було поблизу Свартау, а після — біля Гернеборга. Насправді, Гельмольд з метою розрізнення цих двох міст перший Любек називає Старим Любеком (*Stara Lubeka*), другий — просто Любек (*Lubeka*) (див. примітку 148). Свартау (лат. *Swartau*, нім. *Bad Schwartau*) — нині німецьке курортне місто Бад Швартау. Гернеборг (лат. *Herneborg*, нім. *Herrnburg*) — нині Гернбург за 7 км на південний схід від Любека.

170 ... *doctus Helmoldus...* —...вчений Гельмольд... Гельмольд (лат. *Helmoldus*) (близько 1108 (за іншими даними — 1125) — 1177) — німецький священик та місіонер із Гольштайна, автор т. зв. “Слав’янської хроніки”, в якій описав загарблення німецькими феодалами земель полабських слов’ян, їхню колонізацію та християнізацію (*Kürbisynna B. Helmold// SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — S. 198—200*). Для опису подій IX—XI ст. Гельмольд використовував головним чином твір Адама Бременського, але події XII ст. (до 1171 р.) описані ним самим на підставі власних спостережень, отриманих від сучасників. Хроніка продовжена (до 1209) Арнольдом Любецьким. Джерелознавчий розбір хроніки подав Ю. Стрельчик (*Strzelczyk J. Wstęp // Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974. — S. 48—49*). Хроніка була видана кілька разів, зокрема, в 1556, 1581, 1659, 1710 та ін. рр. У Науковій бібліотеці ОНУ ім. І. І. Мечникова зберігається друге видання хроніки (*Helmold de Bosau. Chronica Slauorum, seu Annales Helmoldi, presbyteri Buzoviensis ...hisque subiectum derecictorum Supplementum Arnoldi Abbatis Lubecensis.../ Opera & studio Reineri Reineccii... — Francofurti: Apud Adream Wechelum, 1581*). У 1963 р. її було надруковано російською мовою у перекладі Л. Разумовської, а в 1974 р. — польською у перекладі Ю. Матушевського (*Славянская хроника / Предисл., пер. с лат., примеч. Л. В. Разумовской. — М., 1963; Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974*).

171 ... *ex Germania Alta et Bassa...* — ...з Верхньою та Нижньою Німеччиною... Поділ Німеччини на дві частини — Верхню та Нижню — відомий ще з I ст. до н. е. Стародавні римляни відрізняли дві римських прикордонних провінції на лівому березі Рейна: Верхню Німеччину (*Germania Superior*) з головним містом *Mogonticum* (Майнц) та Нижню Німеччину (*Germania Inferior*) з головним містом *Colonia Agrippina* (Кельн).

172 *Exin ob negotiationes ex... variis regionibus miruimmodu[m] aucta...* — Поміж [Любек] завдяки торгівлі ... з різними регіонами був надзвичайно розширений... Про торгівлі відносини Любека див.: *Дживелегов А. К. Торговля на западе в средние века. — СПб., 1904. — С. 120—124*.

173 ... *tare Baltheu[m] Germanicu[m] seu q[ue] Stagnu[m] vocant...* — ... Балтійське або Німецьке море, яке називають озером ... Балтійське море (лат. *Mare Balticum*; у давніх слов’ян — *Варязьке море*) — море Атлантичного океану, яке протоками з’єднується з Північним морем. Див. примітку 11.

174 ...*in Norvegiam...* — ...у Норвегію... Норвегія (норв. *Norge*) — держава на Півночі Європи, на заході і крайній півночі Скандинавського півострова. Велику роль у становленні феодалізму в Норвегії відіграла королівська влада.

Королі збирали податі з населення та примушували “годувати” свою дружину під час роз’їздів країною. Надалі таке право збору (т. зв. *вейцл*) із певної території королі стали надавати своїм дружинникам і служивим людям. В результаті вейцли перетворювалися у свого роду ленні наділи. З X ст. все населення несло військову повинність (*лейданг*). Бонди повинні були служити в ополченні, за свій рахунок будувати військові кораблі, поставляти на них продовольство. У 1319 р. була укладена особиста унія Норвегії зі Швецією, у 1380 р. — з Данією, а в 1397 р. — Кальмарська унія трьох скандинавських королівств. Король Хрістіан I (1450–1481), формально зберігаючи норвезький *риксрод* (державна рада, яка виникла на межі XIII–XIV ст. та складалася з представників феодальної аристократії і вищого духовенства), фактично правив в інтересах датських феодалів, яким надавав ленні пожалування в Норвегії (Гуревич А. Я. Свободное крестьянство феодальной Норвегии. — М., 1967; Гуревич А. Я. Норвежское общество в раннее средневековье. Проблемы социального строя и культуры. — М., 1977; Кан А. С. История скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция). — М., 1980. — С. 41–51; История Норвегии / Отв. ред. А. С. Кан. — М., 1980. — С. 177–С. 192; Закс В. А. Проблемы феодализма в скандинавских странах: формы социальной организации и правовые представления норвежского крестьянства в XI–XIII веках. — Калинин, 1986).

175 ...*Sveciam..* — ...*Швецію...* Швеція (шв. *Sverige*) — держава в Північній Європі, на сході і півдні Скандинавського півострова. Наприкінці XIII ст. у Швеції оформився становий устрій. З середини XII ст. шведські королі здійснювали хрестові походи проти фінських племен (завоювання завершилося на початку XIV ст.). Завойовницькі походи на північно-західну Русь після кількох поразок шведів (особливо під час Невської битви 1240 р.) призвели до встановлення державної кордону між Швецією та Руссю. У 1319 р. на шведський престол було обрано норвезького короля Магнуса Еріксона (унія з Норвегією, 1319–1355 рр.), який правив до 1363 р. Було вироблено загальнодержавний збір законів. У 1389 р. Швеція вступила в унію з Данією, яка в 1397 р. стала потрійною (Данія, Швеція та Норвегія). У 1448 р. унія з Данією фактично розпалася. Завдяки перемозі над датчанами в битві при Брункеберзі в 1471 р. Швеція домоглася відносної самостійності. У 1471 — 1520 рр. нею управляли регенти зі знатного дому Стуре, за яких зміцнилася центральна влада та національна культура. Період правління дому Стуре (1471–1520) своєрідний у тому відношенні, що офіційно королями Швеції залишалися датсько-норвезькі монархи, фактично ж, за короткочасними винятками, правителі Стуре не пускали їх у Швецію (Андерссон И. История Швеции. — М., 1951; Кан А. С. История скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция). — М., 1980. — С. 41–51; История Швеции/ Отв. ред Кан А. С. — М., 1974).

176 ... *Livoniam...* — ... *Лівонію...* Лівонія (лат. *Livonia*; нім. *Livland*) — область розселення лівів (на рубежі XII–XIII ст.) у гирлах рік Даугави та Гауя.

Починаючи з другої чверті XIII ст., уся територія сучасних Латвії та Естонії була завойована німецькими хрестоносцями. Лівонією називають конфедерацію п'яти феодальних держав (Лівонський орден, Ризьке архієпископство, Курляндське, Дерптське та Езель—Вікське єпископство), які номінально знаходилися під владою римського папи та німецького імператора (*История Латвийской ССР*. — Рига, 1952. — Т. 1; *Дербов Л. А.* К истории падения Ливонского ордена // Ученые записки Саратовского государственного университета. — 1947. — Т. 17).

177 ...*in Russiam*... — ...*в Русь*... Як видно з контексту, Г. Шедель має на увазі землі Великого князівства Московського (*Куза А. В.* Малые города Древней Руси. — М., 1989).

178 ...*Littuania[m]*... — ...*Литву*... Див. примітку 46.

179 *Prussia[m]*... — ...*Пруссію*... Пруссія (лат. *Prussia*; пол. *Prusy*; нім. *Preußen*) — держава, що виникла в результаті військової експансії німецьких феодалів у Центральній, Східній та Південносхідній Європі. Пруссія утворилася на південному узбережжі Балтійського моря між нижнім плином Вісли та Німану на базі курфюрства Бранденбург, утвореного під час розпочатої в XII ст. німецької феодальної агресії проти слов'янських народів, і держави Тевтонського ордена, основи якого були закладені в XIII ст. війнами проти племені пруссів (звідси й походить назва), а також захопленнями слов'янських (головним чином польських) земель у XIV ст. На початку XVI ст. Альбрехт із династії Гогенцоллернів, що утвердилася в Бранденбурзі в 1415 р., був обраний гросмейстером Тевтонського ордена, який став після Тринадцятирічної війни з Польшею (1454—1466) її васалом. Ленна залежність Пруссії від Польщі зберігалася до 60-х р. XVII ст. (*Лависс Э.* Очерки по истории Пруссии/ Пер. А. Тимофеевой. — М., 1915; *Паушто В.* Борьба прусского народа за независимость (до конца XIII в.)// История СССР. — М., 1958. — №6. — С. 66).

180 ... *Polonia[m]*... — *Польщу*... Див. примітки 15 і 18.

181 ...*Pomerania[m]* — ...*Померанію*... Померанія, інакше Помор'я (лат. *Pomerania*, пол. *Pomorze*, нім. *Pommern*) — історичний регіон понад узбережжям Балтійського моря — між Віслою й Одрою та почасти за Одрою, і Балтійським морем та р. Нотець. У XI ст. Помор'я було розділене на дві частини, які пізніше стали звати “Західне (Щецинське)” і “Східне (Гданське) Помор'я”. Польському князеві Болеславу I Хороброму вдалося підкорити все Помор'я. У 1000 р. він створив там єпископство з центром у м. Колобжег. Невдовзі західна частина була християнізована і поступово була піддана онімечченню. У 1170 р. Міщевий князь Богуслав отримав титул герцога, а в 1181 р. Західне Помор'я (під назвою герцогство Померанія) визнало васальну залежність від Священної римської імперії (*Kantzow's T.* Chronik von Pommern in hochdeutscher Sprache / Herausgegeben von Fr. L. B. von Medem. — Unclam, 1841; *Codex Pomeraniae diplomaticus*. — Greifswald, 1843; *Первольф Й.* Германизация балтийских славян. — СПб., 1876; *Duda F.* Rozwój terytorialny Pomorza polskiego. — Kraków, 1909. — S. 29—42; *Wachowski K.* Słowiańszczyzna zachodnia. — Poznań, 1950;

Labuda G. Historia Pomorza. — T. 1. — Cz. 1.; Sułowski Z. Najstarsza granica zachodnia Polski // Przegląd Zachodni. — Poznań, 1952. — №3–4. — S. 343–383; Powierski J. Pomezania // SSS. — T. 4. — Cz. 1. — S. 220; Ślaski K. Podziały terytorialne Pomorza w XII–XIII w. // Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. — Poznań, 1960. — T. 18. — Z. 4. — S. 170).

182 ... *in ducatum Magnopolensiu[m]* ... — ... в Мекленбурзьке герцогство... Див. примітку 150.

183 ... *in Daniam* ... — ... у Данію... Див. примітку 161.

184 ... *Anglia[m]*... — ...у Англію... Англія (лат. *Anglia*, англ. *England*) — так у XV ст. називалася держава, яка займала центральну і південну частину острова Британія. Свою назву отримала від германського племені англів. У середині V ст. почалося завоювання Британії північно—германськими племенами (англами, саксами, ютами і фризами), котрих називають загальним ім'ям англо—сакси (Петрушевський Д. М. Очерки из истории английского государства и общества в средние века. — М., 2003; Удальцов А. Д. Англия в XI–XV вв. Восстание Уота Тайлера. — М., 1940; Барг М. А. Исследования по истории английского феодализма в XI–XIII в. — М., 1962; Савело К. Ф. Раннефеодальная Англия. — Л., 1977; Мельникова Е. А. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. — М., 1987; Штокмар В. В. История Англии в средние века. — СПб., 2003).

185 ... *Flandria[m]*... — ...Фландрію... Фландрія (лат. *Flandria*, флам. *Vlaanderen*, фр. *Flandre*) — історична область у Західній Європі населена переважно фламандцями. З другої половини IX ст. Фландрія — графство (у ленній залежності від Франції). У XII–XV ст. це одна з найбільш економічно розвинутих областей Європи. У Фландрії рано розвилися і досягли великої економічної і політичної могутності міста, особливо Гент, Іпр та Брюгге. Основним видом виробництва було цехове сукнарство. У XIV–XV ст. Брюгге також був найбільшим центром міжнародної торгівлі. У 1300 р. Фландрія була зайнята французькими військами. Загальне повстання в країні, що почалося “Брюггською заутренею” (1302 р.), закінчилося вигнанням французів. Найзапекліша боротьба проходила у Фландрії під час Столітньої війни 1337–1453 рр. (зокрема, відбулося повстання в Генті, очолене в 1338 р. Я. Артевелде). У 1384 р. Фландрія ввійшла до складу володінь герцогів Бургундських, у 1477 р. (остаточно в 1482 р.) — до Габсбургів, ставши однією з 17 провінцій Нідерландів. Нині основна її частина — у складі Бельгії (провінції Фландрія Східна і Фландрія Західна), частина — у складі Франції (територія департаменту Нір), частина — у складі Нідерландів (*Blok P. J. Geschichte der Niederlande. —Gotha, 1902. — Bd. 1–3; Хейзинга Й. Осень средневековья. Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах/ Пер. Д. В. Сильвестрова. — М., 1988).*

186 ...*Scocia[m]*... — ...Шотландію... Шотландія (анг. *Scotland*) — історична область Західної Європи, що займає північну частину Великобританії і прилягаючі острова. До давнього населення Шотландії відносились пікти. У I ст.

до н. е. почалося заселення кельтськими племенами. Кількаразові спроби римлян (починаючи з I ст. н. е.) підпорядкувати Шотландію (римська її назва — Каледонія) закінчилися поразкою. У 360–367 рр. пікти вторглися у Британію. Наприкінці V — на початку VI ст. у Шотландію з Ірландії стали переселятися племена скоттів (від імені яких походить назва Шотландія (*Scotland*) — країна скоттів) і закріпилися тут з XI ст. У другій половині XI ст. на Шотландію напали нормандські завоювальники Англії. Шотландський король Малькольп III (1059–1093) визнав себе васалом англійського короля Вільгельма I Завойовника. У 1328 р. Англія визнала незалежність Шотландії, але англійські лорди зберегли отримані раніше земельні володіння в Шотландії. У кінці XIII — на початку XIV ст. оформився шотландський парламент. Правила королі династії Стюарт. Феодалні війни (особливо з Англією) ослаблювали Шотландію.

187 *...regnu[m] Francie... — ...королівство Франції...* — Франція (лат. *Francia*, фр. *France*) — держава в Західній Європі. На півночі Франція омивається Північним морем, протоками Па-де-Кале і Ла-Манш, на заході — Біскайською затокою Атлантичного океану, на півдні — Середземним морем. У давнину її населяли галли (кельти), звідси й давня її назва — Галлія. До середини I ст. до н. е. була завойована Римом; з кінця V ст. н. е. — основна частина Франкської держави. Утворена за Верденським договором 843 р. Західно-франкська держава займала приблизно територію сучасної Франції. У X ст. країна стала називатися Францією. До середини XII ст. панувала феодална роздробленість. Централізацію держави успішно проводив Людовик IX (1226–1270). У 1302 р. були скликані Генеральні штати, склалась станова монархія. У 1337–1453 рр. велася Столітня війна з Англією, що завершилася перемогою Франції. Англійці були вигнані з її території (у їхніх руках залишилося лише м. Кале). Централізація держави в основному завершилася у другій половині XV ст. за правління Людовика XI (1483–1498) (*Пти-Дютайи III*. Феодалная монархия во Франции и в Англии X–XIII вв. / Пер. с франц. С. Моравского. — М., 1938; *Конокотин А. В.* Очерки по аграрной истории Северной Франции в IX–XIV вв. — Иваново, 1958; *Виллар Ж. и К.* Формирование французской нации (X–нач. XIX вв.) / Пер. с фр. О. Волкова. — М., 1957).

188... *in Saxonia[m]...* — *до Саксонії...* Див. примітку 142.

189 ... *Westuliam...* — ... *Вестфалії...* Вестфалія (нім. *Westphalen*) — історична область між ріками Рейн і Везер. В ранньому середньовіччі це територія розселення західної гілки германського племені саксів (вестфалів). Згодом земля увійшла до складу Саксонського герцогства. Після падіння Генріха Лева (1180 р.) Вестфалія, зберігаючи риси певної етнографічної спільності, розпалася на низку феодалних володінь (Вестфальське герцогство, єпископства Мюнстер, Оснабрюк, Падерборн та ін.). Нині — частина сучасної Німеччини (земля Північна Рейн-Вестфалія).

190 *...Marchia[m]...* — ...*Марку...* Мова йде про середньовічне політичне утворення — Марку (лат. *Marcha*), яка була розташована на південь від Вестфалії та на захід від Саксонії.

191 ... *sub signo Libre...* — ... *під знаком Терезів...* Терези (лат. *Libra*) — один з дванадцяти зодіакальних знаків.

192 ...*domini Inferioris Vandalie...* — ... *пани Нижньої Вандалії...* Можливо, мова йде про пануючу верству населення Данії.

193 ...*comes Alff de Holchtein...* — ...*граф Альф із Гольштайна...* Див. примітку 168.

194 *Deinde anno primo et tricesimo supra undecies centenu[m] domini Inferioris Vandalie Lubeca[m] devastaru[n]t q[ue] comes Alff de Holchtein iterato instauravit cu[m] arce ...* — *Після того як у 1131 р. пани Нижньої Вандалії зруйнували Любек, його граф Альф із Гольштайна знову відновив там місто разом з фортецею ...* Повідомлення не зовсім зрозуміле. За Гельмольдом, у 1131 р. не було ніяких нападів на Любек (*Helmolda kronika Słowian.* — Warszawa, 1974. — S. 238–240).

195 ...*predicatores...* — ...*домініканці...* Очевидно, мається на увазі монастир ордену домініканців. Див. примітку 104.

196 ...*in p[ro]vincia[m] Rugen...* — ...*в область Руген...* Руген (лат. *Rugen*, нім. *Rügen*) — слов'янський острів Руяна (Рюген) у Балтійському морі, нині належить Німеччині. Зв'язаний з материком дамбою та мостом. Інформацію про похід любечан на о. Руген, Шедель, очевидно, запозичив у Гельмольда (*Helmolda kronika Słowian.* — Warszawa, 1974. — S. 194–198). У 1168 р. острів захопили датчани. Згодом він був відданий у лен руянським князем, які прийняли християнство і зобов'язалися коритися владі датського короля (*Barthold F. W. Geschichte von Rügen und Pommern.* — Hamburg, 1839–1845. — Т. 1–2; *Milewski T. Pierwotne nazwy wyspy Rugii i słowiańskich jej mieszkańców // Slavia Occidentalis.* — 1930. — №9. — S. 292–306; *Leciejewicz L., Zientara B. Rugia, Rugianie // SSS.* — Т. 4. — Cz. 2. — S. 564).

197 ...*p[ri]ncipi et pote[s]tatu iei[us] intuleru[n]t...* — ...*завдали поразки князю і його володінню...* Г. Шедель має на увазі, очевидно, бодрицького князя Ніклота (1125–1160). Як відомо, у 1160 р. саксонський герцог Генріх Лев з благословіння папи в черговий раз організував хрестовий похід проти язичників слов'ян. На цей раз хрестоносцям вдалось завдати поразку Ніклотові. І хоча Ніклот (а після загибелі його сини) продовжував довго і затято давати опір німцям, сили бодричів зрештою були надломлені, і їхня країна стала здобутком німецьких феодалів (*Labuda G. Niklot // SSS.* — Т. 3. — S. 397–398).

198 ...*de Oldenburg...* — ...*з Ольденбурга...* Див. примітку 158.

199 ...*Stargardia ...* — ...*Старгардії...* Див. примітку 157.

200 ...*in Vagernu[m]...* — ... *у Ваґерн...* Див. примітку 156.

201 ...*Geraldus...* — ...*Герольд...* Герольд (*Gerold*) — старгардський, інакше ольденбурзький, єпископ (1154–1163). За його ініціативою у 1161 р. єпископська кафедра була перенесена зі Старгардії до Любека і, таким чином, він став першим любекським єпископом.

202 *Crevit igit[ur] Lubecu[m] in potetissima[m] civitate[m] Oldenburg aut[em] deficit.* — *Отже, Любек зріс у могутню державу, а Ольденбург — занепав.* Це твердження не відповідає дійсності. Див. примітку 158.

203 ... *Frideruc[us] huius no[min]is prim[us]* ... — ...*Фрідріх, перший під цим ім'ям...* Мова йде про Фрідріха I Барбаросу (нім. *Friedrich I Barbarossa*; близько 1125—1190), який походив з династії Гогенштауфенів, був імператором Священної Римської імперії від 1152(5) до 1190 рр., як Фрідріх III герцогом Швабії— від 1147 до 1152 рр. (*Колесницький Н. Ф.* “Священная римская империя”: притязания и действительность. — М., 1977).

204 ...*Heinric[us] lubice[n]sis ep[iscop]i[s]* ... — *Генріх, єпископ Любека...* Тут помилка Г. Шеделя: єпископом Любека був Герольд.

205 ... *monasteriu[m] ad sanctu[m] Iohanne[m]*... —... *монастир св. Іоанна...* Установу ідентифікувати не вдалося.

206 ... *sacrosancte virgines...* — ...*святі діву...* Маються на увазі черниці.

207 ... *ordi[n]is divi Benedicti...* — *ордена св. Бенедикта...* Орден св. Бенедикта був заснований Бенедиктом в Італії. Реформатор західноєвропейського чернецтва, Бенедикт народився у 480 р. у Нурсії. В 510 р. був обраний монахами печерного Віковарського монастиря абатом. Оскільки ченцям не сподобалася сувора слухняність і обов'язок проводити життя винятково в молитвах і працях, він залишив цю посаду. У 529 р. на Монте—Касіно, біля Неаполя, Бенедикт заснував новий монастир з особливим орденським устроєм. Звідси новий орден став розповсюджуватися країнами Західної Європи. Помер Бенедикт у 543 р. (*Герье В.* Западное монашество и папство. — М., 1913; *Карсавин Л. Г.* Монашество в средние века. — СПб., 1918. — С. 21—78).

208 ...*apud Cismer p[ro]vincie de Holstein...* — ...*під Цісмаром в області Гольштайна...* Нині село Цісмар (нім. *Cismar*) Ольденбурзького округу землі Шлезвіг—Гольштайн.

209 ... *imp[er]atore Friderico...* — ...*імператором Фрідріхом...* Див. примітку 203.

210 ... *in Londen civitatem Anglie...* — *в англійському місті Лондоні...* Лондон (лат. *Londinium*) — сучасна столиця Сполученого королівства Великобританії та Північної Ірландії, розташована в центрі т. зв. Лондонського басейну. До римського завоювання Британії (40—60—ті рр. н. е.) на території сучасного Лондона існувало кельтське поселення. У період римського панування Лондон був військовим табором. Згодом став річковим та морським портом. В середині IV ст. стає політичним центром римської Британії. З кінця XI — початку XII ст. — офіційна столиця Англії (*Репина Л. П.* Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV в. — М., 1979; *Thomson John A. F.* The transformation of medieval England, 1370—1529. — London — New — York: Longman, 1995).

211 *In Norvegia* ... — *У Норвегії...* Див. примітку 174.

212 ... *i[n] Ducatu[m] magni ducis Moschavie...* — ...*у князівстві великого князя московського...* Велике князівство Московське — феодальна держава на території сучасної Росії. Початково воно було (в першій половині XIII ст.) уділом Володимиро—Суздальського князівства. На початку XIV ст. Московське князівство значно розширилося за рахунок приєднання Коломни (1301 р.), Пе-

реяславля—Залеського (1302 р.), Можайська (1303 р.), Нижнього Новгорода (1392 р.) і невдовзі стало йменуватися Великим князівством Московським. В другій половині XV ст. воно стало основним ядром майбутньої Російської держави (Забелин И. Е. История города Москвы. — М., 1905. — Ч. 1.; Вешняков В. И. О причинах возвышения Московского княжества. — СПб., 190; Казакова Н. А. Русско—ливонские и русско—ганзейские отношения. Конец XIV — начало XVI в. — Л., 1975; Иностранцы о древней Москве XV—XVII вв. / Сборник. — М., 1991).

213 ... *in ampla urbe Nogardia...* — ...у великому місті Новгород... Новгород — одне з давніх руських міст. Розташоване на обох берегах р. Волхов, біля озера Ільмень. Вперше згадується в Новгородському І літопису під 865 р. З кінця X ст. — другий за значенням центр Київської Русі. У 1136—1478 рр. — столиця Новгородської феодальної республіки. Вигідне місцерозташування — на перехресті шляхів (“із варяг у греки” та Волзького) — сприяло розвитку в ньому ремесел, торгівлі та культури. Торгові зв’язки Новгорода охоплювали територію від Фландрії і ганзейських міст (у тому числі й Любека) до Югорської землі і від Скандинавії до Астрахані та Константинополя. Вивозилися хутра, віск, льон, шкіряна сировина тощо. Але в 1478 р. Новгород втратив свою незалежність (Бережков М. О торговле Руси с Ганзой до конца XV в. — СПб., 1879. — С. 60, 179, 224; Рыбина Е. А. Иноземные дворы в Новгороде XII—XVII вв. — М., 1986).

214 *In Russia...* — *Ha Ryci...* Див. примітку 177.

215 (*ubi basilica[m] et curia[m] [christiano more habent]*). — (де вони [купці Любека] мають храм і подвір’я відповідно до християнського звичаю). Як вірно повідомляє Шедель, купці Любека мали свій костел у Новгороді. Його побудова не могла обійтися без деяких перешкод з боку Новгорода. Однак німці для успіху своєї справи дали посадникові хабаря, і це анітрошки не дивно: піднесення подарунків новгородській владі з боку ганзейських купців було справою звичайною. Як видно з руських літописів, свій костел (св. Петра) німці в Новгороді мали ще в XIII ст. Так, в одному з літописів під 1275 р. повідомляється, що вібулася в Новгороді біля Німецького подвір’я пожежа: згорів Торг, а також сім дерев’яних церков, обгоріли 4 кам’яних і одна німецька церква (Тихомиров М. Н., Флоря Б. Н. Внутренняя жизнь Великого Новгорода до середины XVI в. (краткие сведения из летописей и других источников) // Новгород. К 1100 летию города: Сб. ст. — М., 1964. — С. 303).

216 *In Flandria...* — *У Фландрії...* Див. примітку 185.

217 ...*regno Dacie...* — ... королівстві Данії... Див. примітку 161.

218 ...*regno Svecia...* — ... королівство Швеція... Див. примітку 175.

219 ...*[con]sules viginti quatuor...* — ...24 міських райця... Отож, Любек користувався магдебурзьким правом (*Zientara B. Źródła i geneza “prawa niemieckiego” (Ius Teutonicum) na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i Środkowej w XI—XII w. // Przegląd Historyczny. — Т. LXIX. — 1978. — З. 1. — С. 47—74).*

220 ...*more equitu[m]* ... — ...рицарським звичаєм... Про рицарське право див.:

Руга Ж. История рыцарства/ Пер. с франц. — СПб., 1858; Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / Сокр. пер. с итал. В. П. Гайдука. — М., 1987.

221 *Ecclesia cathedralis...* — *Кафедральний костел...* Мова йде про костел св. Петра, про який Шедель пише нижче.

222 ... *unum ordinis p[re]dicato[r]is...* — ... *один — ордена домініканців...* Див. примітку 104.

223 ... *sancti Francisci...* — ... *св. Франциска...* Див. примітку 108.

224 ... *hospitale ad sanctu[m] Spiritum...* — ... *шпиталь Святого Духа...* Шпиталь не вдалося ідентифікувати.

225 ... *fluvius Baguisor...* — *Ріка Багюзор...* Див. примітку 152.

226 ... *flumen Travus...* — ... *ріка Травус...* Див. примітку 153.

227 ... *episcopus Theodoricus natus de Hamburg...* — ... *єпископ Теодорик, родом із Гамбура...* Гамбург (*Hamburg*) — місто—земля у Німеччині, порт в нижній течії Єльби. Відомий з IX ст. За доби середньовіччя один з головних міст Ганзи. Від 1510 р. вільне імперське місто.

[Huca]

228 *Nissa ...* — *Huca...* Ниса (лат. *Nyssa*, пол. *Nissa*, нім. *Neisse*) — нині місто Ниса в Опольському воєводстві (Польща). Розташоване над р. Ниса Клодзька (див. примітку 230). Міське право Ниса отримала в 1223 р. Довгий час була власністю вроцлавських єпископів. Від XIV ст. належала Чехії, а від 1741 р. — під пануванням Прусії (*Chlebowski B. Nissa // SG. — Т. 7. — S. 158–159; Хек Р. Феодальная раздробленность в Силезии // Польша и Русь. — М., 1974. — С. 80–114*).

229 ... *Slesie...* — ... *Сілезії...* Сілезія (лат. *Silesia*, пол. *Śląsk*, нім. *Schlesien*) — історична область Польщі, розташована у верхній та середній течії Одри. З X ст. входила до складу Польської держави. Від 1138 р. Сілезія — удільне князівство, в XII–XIII ст. ділилось на численні удільні князівства. В першій половині XIV ст. князівства Сілезії потрапили під владу Люксембургів, що було визнано Польщею за Вишеградським договором 1335 р. Від цього часу Сілезія (як *Slezsko*) входила до складу Чеської корони. Від 1526 р. Сілезія (за винятком Северського, Освенцімського та Заторського князівств) знаходиться під владою Габсбургів, а від 1742 р. — Прусії (за винятком Опави та Цешина) (*Historia Śląska / Pod red. K. Maleczyńskiego. — Wrocław — Warszawa, 1961. — Т. 1.*)

230... *Nissam fluvium...* — ... *р. Ниса...* Ниса (лат. *Nyssa*, пол. *Nysa Kłodzka*, нім. *Neisse*) — сучасна ріка Ниса Клодзька, лівий доплив Одри. Бере початок у Судетах. (SG. — Т. 7. — S. 157).

231... *silve Hircinie...* — ... *Герцинського лісу...* Див. примітку 45.

232 ... *apud grecos et latinos scriptores celebrate ...* — ... *прославленого грецькими і латинськими письменниками...* Г. Шедель має на увазі Аристотеля, Страбона, Птолемея, Цезаря, Помпонія Мелу, Плїнія, Тацита, Сенеку. Джерельний розбір згадок про Герцинський ліс давніх авторів подав Г. Лабуда (*Labuda G. Hercynia silva // SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — S. 210–211*).

233 ...*Odera fluvius*... — ... *ріка Одер*... Одер, інакше Одра (лат. *Odera*, *Ader*, *Suevus*, *Vandalus*, *Gutalus*, пол. *Odra*, нім. *Oder*) має протяжність 860 км. Бере початок у відрогах Судет, протікає переважно через Польщу, впадає в Щецинську затоку Балтійського моря (*Gustavicz B. Odra*// SG. — Т. 7. — S. 386–387).

234 ...*Olsa*... — ... *Ольза*... Йдеться про Ользу (лат. *Olsa*, пол. *Olza*, нім. *Olsa*) правий доплив Одри. Протяжність 99 км. Початок бере в Сілезьких Бескидах. Частково протікає Чехією (*Gustavicz B. Olsza*// SG. — Т. 7. — S. 495–496).

235 ...*Nissa*... — ...*Нуса*... Див. примітку 230.

236 ...*Ola*... — ... *Ола*... Ола (лат. *Ola*, пол. *Oława*, нім. *Ohlau*) — лівий доплив Одри. Протяжність 100 км. В її гирлі розташоване місто Вроцлав (*Chlebowski B. Oława* // SG. — Т. 7. — S. 444).

237 ...*Lissa*... — ... *Лісса*... Можливо, Лісса (лат. *Lissa*, пол. *Lissa*, *Liza*) — нині р. Ліса (SG. — Т. 5. — S. 321)

238 ...*Barusio*... — ... *Барузій*... Барузій (лат. *Barusius*, пол. *Barycz*, *Baryca*, нім. *Bartsch*) — нині ріка Барич, правий доплив Одри. Протяжність 138 км (SG. — Т. 1. — S. 113–114).

239 ...*Latto[ris]*... — ... *Латор*... Можливо мова йде про Латорицю — ліву притоку Бодрогу, яка в свою чергу впадає в Тису (ліву притоку Дунаю). Протікає через Закарпатську область України, а також східний край Словаччини. Відомі назви: *Latharcha*, *Lotrucha*, *Loturcha*, *Latorica* (*Словник гідронімів України*. — К., 1979. — С. 310).

240 ...*rivo Bobro*... — ... *Бобр*... Бобр (лат. *Bobrus*, пол. *Bybr*, нім. *Bober*) — лівий доплив Одри. Протяжність 268 км (*Sulimierski F. Bobrawa* // SG. — Т. 1. — S. 258).

241 ...*Marchia[m] Brandeburgensem*... — ... *Бранденбурзьку Марку* ... Бранденбурзька Марка (лат. *Marchia Brandenburgensis*, пол. *Marchia Brandenburska*, нім. *Mark Brandenburg*) — маркграфство в середньовічній Німеччині. Утворилось в процесі завоювання німецькими феодалами земель полабських слов'ян. Назва походить від головного центра слов'янських племен Бранібора, зовойованного німецьким королем Генріхом I (928). За правління Оттона I тут були засновані єпископства Гафельберг (946) і Бранденбург (948) як опорні пункти християнізації. У результаті повстання слов'ян (983 р.) німці були вигнані, єпископства знищені. У середині XII в. Бранібор був знову завойований німецьким феодалом Альбрехтом I Ведмедем, який став родоначальником династії Асканіїв у Бранденбурзі (до 1320 р.). Бранденбург став їхньою резиденцією. XIII ст. відзначене ростом таких міст як Кельн, Берлін, Франкфурт-на-Майні й ін. “Золота булла” 1356 р. закріпила за бранденбурзькими маркграфами права курфюрста. Від 1415 р. тут правили Гогенцоллерни. Їхньою резиденцією від 1486 р. був Берлін. У 1618 р. маркграфство об'єдналось з герцогством Пруссія в Бранденбурзько-Пруську державу (*Codex diplomaticus Brandenburgensis/ HrSG. v. G. W. V. Raumer. — Berlin–Stettin, 1831–1833. — Bd. 1–2; Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden — Chroniken und spnstigen Quellenschriften/ HrSG.*

v. A. F. Ridel. — Berlin, 1838–1869. — Bd. 1–41; *Fidicin E.* Die Territorien der Mark Brandenburg. — Berlin, 1857–1864. — Bd. 1–4; *Грацианский Н. П.* Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века. — М., 1943; *Labuda G.* Marchia połabskie // SSS. — Т. 3. — Cz. 1. — Cz. 171–175; *Мыслинский К.* Бранденбург, крестоносцы и потеря Польшей Западного Поморья // Польша и Русь. — М., 1974. — С. 123).

242 ...*mare Germanicu[m]*... — ... *Німецьке море*.... Див. примітку 11.

243 ...*apud Stetinu[m]*... — ... *біля Штетіня*... Штетінь, інакше Штеттін (лат. *Stetinus, Stetyn, Stityn, Stitinum, Stittin*, пол. *Szczecin*, нім. *Stettin*) — нині місто Щецин — над Одрою і озером Домбе (*Dąbie*). Виник як слов'янська осада. Від XI ст. значний осередок торгівлі та ремесла, головний політичний центр Західного Помор'я (*Wehrmann M.* Geschichte der Stadt Stettin. — Stettin, 1911; *Rospond S.* Pierwotna nazwa Szczecina a północno-zachodnia granica Polski Piastowskiej // *Slavia Occidentalis*. — Poznań, 1947. — Т. 18. — С. 291–304; *Gumowski M., Urbanczyk S.* O pierwotną nazwę Szczecine // *Przegląd Zachodni*. — Poznań, 1950. — Т. 1. — С. 502–506; *Чхлорска Н.* Локація Szczecina на prawie niemieckim // *Przegląd Zachodni*. — 1952. — №3–4. — С. 612–626; *Leciejewicz L.* Szczecin // SSS. — Т. 5. — С. 518–520).

244 *Primus eius episcopatus sedes Sinogrovie*... — *Перша її [Сілезії] єпископська резиденція була в Сіногровії*... Сіногровія (лат. *Sinogrovia, Smogerow, Smograu*; пол. *Smogorzów*, нім. *Schmograu*) — нині село Смогожув Намисловського повіту Опольського воєводства (SG. — Т. 10. — С. 890–891).

245 ...*Wartenbergen[is] districtus* ... — ...*Вартенберзької округи*... Вартерберг (лат., пол., нім. *Wartenberg*) — нині, можливо, Сицув (*Syców*) у Нижній Сілезії. Місто розташоване над Охлою (*Ochla*) — лівим допливом Одри. Міське право отримало в 1312 р. У 1349 р. місто *Wartembergh* належало до Жеганського князівства (*Wartenberg* // SG. — Т. 13. — С. 117; *Syców* // SG. — Т. 11. — С. 733–734).

246 *Et inde Ritzinum territorij Bregen[tur] e[pisco]palis cathedra e[st] delecta*... — *А потім єпископська кафедра стала в Брегентурській окрузі в Ричині*... Брегентур (лат. *Bregentur*, пол. *Brzeg Dolny*, нім. *Brieg*) — нині місто Бжег Дольни в Нижній Сілезії (*Brzeg* // SG. — Т. 1. — С. 396–397). Ричин (лат. *Ritzinum, Recen, Recin, Retschen*, пол. *Рычзна*, нім. *Ruetzen*) — нині село Ричина у Нижній Сілезії. Розташоване на 37 км на південний схід від Вроцлава. Ричин згадується у джерелах від 1155, 1245, 1310, 1383 рр. та ін. У 1390 р. Людовик I Бжеський проводив в Ричині перші відомі на польських землях “археологічні” дослідження з метою знайдення слідів перебування єпископів часів початку християнства в Сілезії (*Рычзна* // SG. — Т. 10. — С. 81. *Kramarek J.* Wczesnośredniowieczne grodziska ryczyńskie na Śląsku. — Warszawa, 1969; *Kramarek J.* Ryczyn // SSS. — Т. 4. — Cz. 1. — С. 625–626).

247 ...*monasterio ... Cluniacen[is]*... — ... *Клюнійського монастиря* ... Клюні (лат. *Cluni*) — місто на сході Франції (Бургундія). У 910 р. тут було засновано монастир ордену бенедиктинців. У XI ст. у ньому розпочався рух за реформу

католицької церкви. Головні вимоги клунійців: суворий режим у монастирях, незалежність їх від світської влади і єпископів; безпосереднє підпорядкування папі римському; заборона сімонії, дотримання цілібата. Частина вимог була виконана. Програму клунійців використовувало папство в боротьбі з імператорами за інвеституру (*Чайковская О. Г. Клунийское движение X—XI вв., его социальный и политический характер // Вопросы истории религии и атеизма. — М., 1960. — Вып. 8. — С. 249—286*).

248 ...*Kazimirus aut[em] illius nominis primus rex Polonie ubi regia stirps masculina defecit a monasterio Gallie Cluniacen[sis], ubi monachus fuit papa dispensante ad regnum Polonie assumptus denariam sancti Petri viritim sive per capita in regno suo idcirco exigendum et Romam mittendum instituit.* — ...*Казимир же, перший цього імені король Польщі, після того, як королівство втратило нащадків по чоловічій лінії, був відкликаний папою з Клунійського монастиря Галлії, де він був монахом, до Польського королівства. Спонуканий [цим], Казимир постановив брати у своєму королівстві з кожного чоловіка або з голови денарій св. Петра і відправляти до Риму.* Мова йде про польського короля Казимира I Відновителя (1016—1058), правлячого князя від 1039 р. Дії відбувалися не зовсім так, як пише Г. Шедель. Відомо, що у 1038 р. Казимир внаслідок дій опозиції залишив Польщу та виїхав до Угорщини. Однак тут у гру вступив зовнішньополітичний чинник: розвал Польщі не відповідав інтересам Священної Римської імперії, тому що посилювалися позиції Чеської держави у Центральній Європі. На думку оточення німецького короля Генріха III (1039—1056; від 1046 р. був імператором), відновлена монархія П'ястів повинна була стати протиположною Чехії. У 1039 р. Казимир I прибув з Угорщини до Німеччини, де його мати багато зробила, щоб була надана допомога. Звідти Казимир I у супроводі 500 німецьких рицарів повернувся до Польщі. Тут він одразу одружився з руською княжною Марією Доброневою — сестрою Ярослава Мудрого, яка народила йому чотирох синів — Болеслава Щедрого (1039—1081), Владислава Германа (1040—1102), Мешка (1045—1048), Оттона (1046—1048) і доньку Свентославу (1041—1126), котра вийшла заміж за чеського короля Вратислава в 1062 р. (*Головко А. Б. Древняя Русь и Польша... — С. 41—47*).

249 ...*Vratislaviam...*— ... *Вроцлав...* Вроцлав (лат. *Vratislavia*, пол. *Wrocław*, нім. *Breslau*) — адміністративний центр нижньої Сілезії, розташований на Одрі. Від 1000 р. — центр єпископства, від XII ст. — центр науки та культури (*Heck W. Wrocław // SG. — Т. 14. — S. 24—49*).

250... *doctor Johannes Rott de Wending...*— ... *доктор є Ян Ротт із Вендінга...* Мова йде про Яна Рота IV (*Jan Roth IV*) (1482—1506), який був вроцлавським єпископом після Рудольфа з Рудешайма (*Rudolf z Ruedesheim*). Прикладав зусилля стосовно утворення університету у Вроцлаві. Був провідником угорських та німецьких інтересів.

251 ...*Eisten...*— ... *Айшмені...* Місто не вдалося ідентифікувати.

252 ...*Glogovia Maior...*— ... *Глогівія Велика...* Глогівія Велика (лат. *Glogovia Maior*, пол. *Głogowa Wielka*, нім. *Gross-Glogau*) — нині повітове місто Глогув

(Glogów). Розташоване на Одрі, на північний захід від Броцлава (*Minsberg F. Geschichte der Stadt und Festung Gross Glogau. — Glogau, 1853. — Т. 1–2; Sulimierski F. Głogowa Dolna // SG. — Т. 2. — С. 604; Blaschke J. Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes. — Glogau, 1913; Uzdowska—Szałowska T. Głogów // SSS. — Т. 2. — Cz. 1. — С. 110–111*).

253 ...*Legnitz...* — ...*Легніца...* Легніца (лат. *Legnitz*, пол. *Legnica*, нім. *Liegnitz*) — нині місто Легніца Броцлавського воєводства. Розташоване на північному заході від Броцлава. В 1241 р. під Легницею відбулась битва польського лицарства з татарами, яка загальмувала похід останніх на захід. Міське право отримала в 1264 р. (*Sulimierski F. Lignica // SG. — Т. 5. — С. 223–224; Dziewulski W. Legnica. Studium z historii budowy miast polskich. — Warszawa, 1957; Labuda G. Wojna z Tatarami w r. 1241 // Przegląd Historyczny. — Warszawa, 1959. — Т. 50. — Z. 2. — С. 189–224; Wędzki A. Legnica // SSS. — Т. 3. — Cz. 1. — С. 39–40*).

254 ...*Oppel...* — ... *Опель...* Опель (лат. *Oppel*, пол. *Opole*, нім. *Opelln*) — нині воєводське місто Ополе. Розташоване над Одрою. В XI ст. тут був костел св. Хреста. В XII ст. Ополе — каштелянське місто і столиця князівства (*Chlebowski B. Opole // SG. — Т. 7. — С. 562–563*).

255 ...*Swedenitz...* — ... *Сведениц...* Сведениц (пол. *Świdnica*, нім. *Schweidnitz*) — нині місто Свідніца у Нижній Сілезії. Міське право отримало в XIII ст. (*Świdnica // SG. — Т. 11. — С. 645–647*).

256 ...*Testhen...* — ... *Тестен...* Тестен (лат. *Testhen*, пол. *Cieszyn*, нім. *Teschen*) — нині місто Цешин у Верхній Сілезії, розташоване на південний захід від Кракова. Міське право отримало в 1364 р. Було центром Цешинського воєводства (*Cieszyn // SG. — Т. 1. — С. 696–701; Kietlińska A. Osadnictwo starożytne na Górze Zamkowej w Cieszynie // Materiały starożytne. — 1958. — Т. 4. — С. 91–123; Kietlińska A., Wędzki A. Cieszyn // SSS. — Т. 1– Cz. 2. — С. 269–270*).

257 ...*Olsna...* — ... *Ольсна...* Ольсна (лат. *Olsna*, пол. *Oleśnica*, нім. *Oels*) — нині місто Олесніца у Нижній Сілезії. Отримало міське право в 1255 р., столиця Олесніцького князівства (*Chlebowski B. Oleśnica // SG. — Т. 7. — С. 471–472*).

258 ... *Franckenstein...* — ... *Франкенштайн...* Франкенштайн (нім. *Frankenstein*) — нині місто Зомбковіц Сілезьке (пол. *Ząbkowice Śląskie*) у Нижній Сілезії (*Ząbkowice // SG. — Т. 14. — С. 507*).

259 ... *Monsterberg...* — ... *Монстербер...* Монстерберг (лат. *Monsterberg*, *Moensterberg*, нім. *Münsterberg*, пол. *Ziębice*) — місто Зембіце у Нижній Сілезії. Міське право отримало в сер. XIII ст., в 1322–1428 рр. — столиця князівства (*Muensterberg // SG. — Т. 6. — С. 797*).

260 ...*Saganum...* — ... *Заганум...* Заганум — нині місто Жагань (пол. *Żagań*, нім. *Sagan*) на річці Бубр. Отримало міське право в 1285 р. До 1472 р. знаходилось під управлінням П'ястів.

261 ...*Brega...* — ... *Брег...* Брег — нині місто Бжег (пол. *Brzeg*, нім. *Brieg*).

262 *Provi[n]cia ip[s]a regi Bohemie subiecta qua[m] ab imp[er]io i[n] feudu[m] recognoscit...* — Сама область підпорядкована королю Богемії, яку він одержав

як фео́д від [Римської] **імперії...** Мова йде про чеського короля Владислава II (1471–1516). Див. примітку 67.

263 ...**Martis amatrix....** — ... **закохана в Марса...** Марс (лат. *Mars*) — давньоримський бог, початково бог полів та урожаю, потім — війни. Вважався батьком Ромула та Рема. Відповідає грецькому Аресові.

264 **Agricole vero Alemāni...**— **Алеманські ж селяни...** Алемани — германське плем'я. Тут маються на увазі німецькі селяни. В низці романських мов слово “алемани” збереглось як назва німців.

265 ...**possessores...**— ... **посесори...** Посесор (лат. *possessor*) — володар земельного орендного тримання. Про посесорське право в Польщі див.: *Разумовская Л. В. Очерки по истории польских крестьян в XV — XVI вв.* — М., 1968; *Якубский В. А. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши.* — Л., 1975).

266 ... **apud Crosnam...**— ... **нід Кросно...** Кросно (лат. *Crosna*, пол. *Krosno Odrzańskie*, нім. *Crossen*) — нині місто Кросно Оджанське. Розташоване при впадінні Бубра в Одру. Міське право отримало пееред 1233 р., до XV ст. входило до володінь глогувських князів (*Crosno* // SG. — Т. 4. — S. 709).

267 ...**in Prussiam...**— ... **у Пруссію...** Див. примітку 179.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Колофон “Книги хронік” Г. Шеделя, 1493. (Фотокопія з екземпляру, який зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України). 7
2. Екслібрис власника книги Петра Фок Урана фон Розенберга (1539 — 1612). (Фотокопія з екземпляру праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 8
3. Портрет Йоганна Гутенберга. (1406 — 1468). (Взято з: Кестнер. И. Йоганн Гутенберг. — М., 1987. — С. 27.). 9
4. Портрет Миколая Коперника (1473 — 1543). (Взято з: Николай Коперник. Сборник статей и материалов. К 410-летию со дня смерти (1543 — 1943). — М., 1955. — С. 51.). 10
5. Портрет Юрія Котермака (1450 — 1494). (Взято з: Ісаєвич Я. Юрій Дрогобич. — М., 1972. — Обкладинка). 11
6. Портрет Антона Кобергера. (1440 — 1513). (Взято з: Шматов В. Ф. Искусство книги Франциска Скорины. — М., 1990. — С. 17.). 12
7. Автопортрет Альбрехта Дюрера (1471 — 1528). (Взято з: Зарницкий С. Дюрер. — М., 1984. — Кольорова вкладка). 13
8. Портрет Мартина Лютера (1483 — 1546). (Взято з: Немилов А. Н. Лукас Кранах Старший. — М., 1973. — С. 22.). 14
9. Портрет Конрада Целтиса (1459 — 1508). (Взято з: История всемирной литературы. — М., 1985. — Т. 3. — С. 179.). 15
10. Портрет Михаеля Вольгельмута (1434 — 1519). (Взято з: <http://www.abcgallery.com/D/durer/durer46.html>). 16
11. Портрет Вілібальда Піркгеймера (1470 — 1530). (Взято з: Зарницкий С. Дюрер. — М., 1984. — Кольорова вкладка). 17
12. Зображення Фанциска Петрарки (1304 — 1374). (Фотокопія з праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 18
13. Зображення Миколая Кузанського (1401 — 1464). (Фотокопія з праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 19
14. Хрещення Христа Іоанном Предтечею. (Фотокопія з праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 20
15. Зображення Птолемея (Фотокопія з праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 21
16. Зображення Страбона (64/63 до н. е. — 23/24 н. е.). (Фотокопія з праці Г. Шеделя. НБ ОНУ, 55/448). 22

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Акты*, относящиеся к истории Западной России. — СПб., 1848. — Т. 2. — С. 362-364.
2. *Александрович Е. С.* Инкунбулы Центральной научной библиотеки Харьковского университета: Каталог. — Харьков, 1962.
3. *Андерссон И.* История Швеции. — М., 1951.
4. *Арский Ф. Н.* Страбон. — М., 1974.
5. *Артамонов М. И.* Средневековые поселения на нижнем Дону. — М. — Л., 1935.
6. *Бахтияров А. А.* Иоганн Гутенберг. Его жизнь и деятельность в связи с историей книгопечатания // Гутенберг. Уатт. Стефенсон и Фултон. Дагер и Ньепс. Эдисон и Морзе. — Челябинск, 1996. — С. 5-101.
7. *Белый Ю. А.* Иоганн Мюллер (Региомонтан). — М., 1985.
8. *Бережков М.* О торговле Руси с Ганзой до конца XV в. — СПб., 1879.
9. *Білецька О. В.* Поділля на зламі XIV-XV ст.: до витоків формування історичної області. — Одеса, 2004.
10. *Білецька О. В.* Релігійна ситуація на Поділлі у другій половині XIV — першій половині XV ст. // Наука. Релігія. Суспільство. — Донецьк, 2004. — №2. — С. 174—180.
11. *Боплан Г. Л. де.* Опис України. — К., 1990.
12. *Борисовская Н.* Старинные гравированные карты и планы XV — XVIII веков. Космографии, карты земные и небесные, планы. ведуты, баталии (Карты и планы. Из собрания ГМИИИ им. А. С. Пушкина). — М., 1992.
13. *Бронштэн В. А.* Клавдий Птолемей II в. н. э. — М., 1988.
14. *Булгаков Ф. И.* Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства. — СПб, 1889. — Т. 1.
15. *Быря П.* Сельские поселения Молдавии XV-XVII ст. — Кишнев, 1969.
16. *Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У.* Україна в стародавніх картах. Кінець XV ст. — перша половина XVII ст. — К., 2004.
17. *Вайнштейн О. Л.* Западноевропейская средневековая историография. — М. — Л., 1964.
18. *Вайнштейн О. Л.* Музей книги Одеської Центральної Наукової бібліотеки. — Одеса, 1927.
19. *“Великая хроника”* о Польше и их соседях XI-XIII в. / Вступ. ст., пер., коммент. Н. И. Щавелевой. — М., 1987.
20. *Вешняков В. И.* О причинах возвышения Московского княжества. — СПб., 1909.

21. *Виллар Ж. и К.* Формирование французской нации (X-нач. XIX вв.) / Пер. с фр. О. Волкова. — М., 1957.
22. *Владимиров Л.* Всеобщая история книги. — М., 1988.
23. *Владимиров П. В.* Доктор Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык. — СПб., 1888.
24. *Галл Аноним.* Хроника и деяния князей или правителей польских / Пер., пред. и примеч. Л. В. Поповой. — М., 1961.
25. *Гельмольд.* Славянская хроника / Предисл., пер. с лат. и примеч. Л. В. Разумовской. — М., 1963.
26. *Герберштейн С.* Записки про Московию / Пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко — М., 1988.
27. *Геродот.* История в девяти книгах/ Пер. и примеч. Г. А. Стратановского / Под общ. ред. С. Л. Утченко. — Л., 1972.
28. *Геродота*, турійця з Галікарнаса “Історій” книг деять, що їх називають музами / Пер., передм. та прим. А. О. Білецького. — К., 1993.
29. *Герье В.* Блаженный Августин. — М., 1910.
30. *Герье В.* Западное монашество и папство. — М., 1913.
31. *Головко А. Б.* Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X-первой трети XIII вв. — К., 1988.
32. *Голубинский Е. Е.* История русской церкви. — М., 1904. — Т. 1.
33. *Горфункель А. Х.* Кобергер // Книга. Энциклопедия. / Гл. ред. В. М. Жарков. — М., 1999. — С. 330.
34. *Грацианский Н. П.* Борьба славян и народов Прибалтики с немецкой агрессией в средние века. — М., 1943.
35. *Грушевський М.* — Історія України-Руси. — К., 1993. — Т. 2, 4, 6.
36. *Грушевський М.* Барське староство. Історичні нариси (XV-XVIII ст.). — Львів, 1996.
37. *Гуревич А. Я.* Норвежское общество в раннее средневековье. Проблемы социального строя и культуры. — М., 1977.
38. *Гуревич А. Я.* Свободное крестьянство феодальной Норвегии. — М., 1967.
39. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. — М., 2000.
40. *Дербов Л. А.* К истории падения Ливонского ордена // Ученые записки Саратовского государственного университета. — 1947. — Т. 17. — С. 13-56.
41. *Державин Н. С.* Славяне в древности. — М., 1946. — С. 43.
42. *Дживелегов А. К.* Торговля на западе в средние века. — СПб., 1904. — С. 120-124.
43. *Дзира Я. І.* Татаро—турецькі напади на Україну XIV—XVI ст. за хроніками Бельських та Стрийковського // Український історико—географічний збірник. — К., 1971. — Вип. 8. — С. 83—102.
44. *Дилигенский Г. Г.* Северная Африка в IV-V вв. — М., 1961.
45. *Древняя Русь* в свете зарубежных источников/ Под ред. Е. А. Мельниковой. — М., 2000. — С. 358-378.

46. *Европейская новелла Возрождения*. — М., 1974.
47. *Европейские поэты Возрождения*. — М., 1974.
48. *Егоров Д. Н.* Славяно-германские отношения в средние века. Колонизация Мекленбурга в XIII в. — М., 1915.
49. *Забелин И. Е.* История города Москвы. — М., 1905. — Ч. 1.
50. *Закс В. А.* Проблемы феодализма в скандинавских странах: формы социальной организации и правовые представления норвежского крестьянства в XI-XIII веках. — Калинин, 1986.
51. *Зарницкий С.* Дюрер. — М., 1984.
52. *Запшкільняк Л. О., Крикун М. Г.* Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. — Львів, 2004.
53. *Зданевич Б.* Каталог інкунабулів / Упоряд. Г. Ломонос-Рівна — К., 1974.
54. *Иностранцы о древней Москве XV-XVII вв.* — М., 1991.
55. *Исследования по истории английского феодализма в XI-XIII в.* — М., 1962.
56. *История Венгрии: в 3-х т. / Ред. коллегия: Т. М. Исламов, А. И. Пушкин, В. П. Шушарин.* — М., 1971. — Т. 1.
57. *История Византии: в 3-х т. / Отв. ред. С. Д. Сказкин.* — М., 1967. — Т. 1.
58. *История Латвийской ССР.* — Рига, 1952. — Т. 1.
59. *История Москвы.* — М., 1952. — Т. 1.
60. *История немецкой литературы: в 5 т.* — М., 1962. — Т. 1.
61. *История Норвегии / Отв. ред. А. С. Кан.* — М., 1980.
62. *История Польши: в 3 т. / Под ред. В. Д. Королюка.* — М., 1956. — Т. 1.
63. *История Швеции / Отв. ред. А. С. Кан.* — М., 1974.
64. *Ісаєвич Ю. Д.* Юрій з Дрогобича // Український історичний журнал. — 1960. — № 4. — С. 80 — 86.
65. *Ісаєвич Я.* Юрій Дрогобич. — К., 1972.
66. *Каган Ю. М.* Поэт-гуманист Конрад Цельтис // Ученые записки Московского государственного педагогического института иностранных языков. — М., 1958. — Т. 21. — С. 73-106.
67. *Казакова Н. А.* Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения. Конец XIV — начало XVI в. — Л., 1975.
68. *Кан А. С.* История скандинавских стран (Дания, Норвегия, Швеция). — М., 1980.
69. *Кантор А. М.* Вольгемут // Книга. Энциклопедия / Гл. ред. В. М. Жарков. — М., 1999. — С. 143.
70. *Кардини Ф.* Истоки средневекового рыцарства / Сокр. пер. с итал. В. П. Гайдука. — М., 1987.
71. *Карсавин Л. Г.* Монашество в средние века. — СПб., 1918.
72. *Каталог инкунабулов / Сост. Е. И. Боброва.* — М., 1963.

73. *Кестнер И.* Иоганн Гутенберг / Вступ. ст., пер. с нем. Я. Д. Исаевича. — Львов, 1987.
74. *Киселева Л. И.* Западноевропейская книга XIV-XV вв. — Л., 1985.
75. *Козьма Пражский.* Чешская хроника / Вступ. ст., пер. и коммент. Т. Э. Санчука. — М., 1962.
76. *Колесницкий Н. Ф.* “Священная римская империя”: притязания и действительность. — М., 1977.
77. *Колосовская Ю. К.* Паннония в I-III веках. — М., 1973.
78. *Кондаков Н. П.* Византийские церкви и памятники Константинополя. — Одеса, 1886.
79. *Конокотин А. В.* Очерки по аграрной истории Северной Франции в IX-XIV вв. — Иваново, 1958.
80. *Николай Коперник.* Сборник статей и материалов. К 410 летию со дня смерти (1543-1953). — М., 1955.
81. *Кордт В.* Материалы по истории русской картографии. — К., 1899. — Вып. 1.
82. *Королюк В. Д.* Государство Готшалка // Славянский сборник. — М., 1947. — С. 336-355.
83. *Королюк В. Д.* О последнем периоде правления Болеслава Храброго // Славяне и восточные романсы в эпоху раннего средневековья. — М., 1955. — С. 114-121.
84. *Котляревский С.* Францисканский орден и римская курия в XIII-XIV веках. — М., 1901.
85. *Крикун М.* Земські уряди на українських землях у XV-XVIII століттях // Записки наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1994. — Т. ССХХVIII. Праці історично-філософської секції. — С. 65-122.
86. *Кристеллер П.* История европейской гравюры XV-XVIII века / Пер. А. С. Петровского. — М., 1939.
87. *Кругликова И. Т.* Дакия в эпоху римской оккупации. — М., 1955.
88. *Куза А. В.* Малые города Древней Руси. — М., 1989.
89. *Кулаковский Ю.* Описание Европейской Сарматии по Птолемею: Приветствие XI-му Ахеологическому съезду. — Киев, 1899.
90. *Лависс Э.* Очерки по истории Пруссии/ Пер. А. Тимофеевой. — М., 1915.
91. *Летопись Великих князей Литовских* / Изд. А. Н. Попов. Оттиск из I книги Учёных записок, издаваемых Вторым Отделением Императорской Академии наук. — СПб., 1854.
92. *Летопись Рачинского* // Полное собрание русских летописей. — М., 1980. — Т. 35.
93. *Литвин Михалон.* О нравах татар, литовцев и московитов // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси / Под ред. В. Антоновича. — К., 1890. — Вып. 1. (XVI). — С. 65-122.
94. *Ловмянський Г.* Роль рыцарських орденів в Прибалтиці (XIII-XIV) //

Польша и Русь. Черты общности и своеобразие в историческом развитии Руси и Польши XII-XIV вв. / Под ред. Б. Рыбакова. — М., 1974. — С. 67-79.

95. Лот Ф. Последние Каролинги. — СПб., 2001.

96. Луцик Р. Інкунабули Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР: Каталог. — Львів, 1974.

97. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. — Л., 1955. — С. 204.

98. Магидович Й. П., Магидович В. И. Очерки по истории географических открытий: в 5-ти т. — М., 1983. — Т. 2.

99. Максименко Ф. П. Першодруки (інкунабули) Наукової бібліотеки Львівського університету: Каталог. [Додаток. Інкунабули, які є у львівських збірках, крім Наукової бібліотеки ЛДУ]. — Львів, 1958.

100. Малышевский И. Доминиканец Яцек (Jakinf, Hyacinthus) Одровонж, мнимый апостол земли русской // Труды Киевской духовной академии. — 1867. — Т. 1. — С. 25-481.

101. Масан О. Становище прусько-ятвязького населення в державі Німецького ордену в XII-XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 95-100.

102. Матузова В. Тевтонский орден и Северная Европа // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 104-108.

103. Мельникова Е. А. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. — М., 1987.

104. Мельникова Е. А. Образ мира. Географические представления в Западной и Северной Европе. V-XIV вв. — М., 1998.

105. Меховский М. Трактат о двух Сарматиях/ Введ., пер. и коммент. С. А. Аннинского. — М. —Л., 1936.

106. Мицик Ю. А. Історико-географічний опис України у творі італійського гуманіста XVI ст. Джованні Ботеро // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. — Вип. 8. — К., 1982. — С. 27-34.

107. Мицик Ю. А., Кулинський М. О. Історико-географічний опис східнослов'янських земель у хроніці німецького гуманіста Гартмана Шеделя // Проблеми історичної географії України. — К., 1991. — С. 119-120.

108. Москаленко А. Е. Возникновение и развитие феодальных отношений у южных славян. Хорваты и сербы. — М., 1978.

109. Мыслинский К. Бранденбург, крестоносцы и потеря Польшей Западного Поморья// Польша и Русь. — М., 1974. — С. 120-147.

110. Немилов А. Н. Развитие гуманистической культуры в Нюрнберге (XV-нач. XVI в.): — Автореф. дисс. ...канд. ист. наук. — Ленинград, 1959.

111. Немировский Е. Л. "Малая подорожная книжка" Ф. Скорины // Франциск Скорина — белорусский гуманист, просветитель, первопечатник. — М., 1989. — С. 145.

112. Немировский Е. Л. Иоганн Гутенберг. — М., 1989.

113. *Нессельштраус Ц. Г.* Альбрехт Дюрер. 1471-1528. — Л. — М., 1961.
114. *Нессельштраус Ц. Г.* Немецкая первопечатная книга: Декорировка и иллюстрации. — СПб, 2000.
115. *Нидерле Л.* Славянские древности / Пер. с чеш. Т. Ковалевой и М. Хазанова. — М., 2000.
116. *Никулина Т. С.* Социально-политическая борьба в ганзейском городе в XIV-XVI вв. По материалам Любека. — Куйбышев, 1988.
117. *Новичев А. Д.* История Турции. — Л., 1963. — Т. 1.
118. *Опис подільських замків, 1494 р.* / Упор. М. Грушевський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1895. — Т. 7. — С. 1-18.
119. *Пашуто В.* Борьба прусского народа за независимость (до конца XIII в.) // История СССР. — М., 1958. — № 6. — С. 66- 86.
120. *Пашуто В. Т.* Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968.
121. *Пашуто В. Т.* Образование Литовско-русского государства. — М., 1959.
122. *Первольф Й.* Германизация балтийских славян. — СПб., 1876.
123. *Петрук В.* Велика Скіфія — Оукраїна. — К., 2001.
124. *Петрушевский Д. М.* Очерки из истории английского государства и общества в средние века. — М., 2003.
125. *Пименова Э. К.* Франциск Ассизский. — СПб., 1896.
126. *Попов И. В.* Личность и учение Бл. Августина. — Сергиев Посад, 1916. — Ч. 1-2.
127. *Постников А. В.* Развитие картографии и вопросы использования старых карт. — М., 1985.
128. *Правители Европы.* Справочное издание. — Одеса, 1998.
129. *Пти-Дютайи Ш.* Феодалная монархия во Франции и в Англии X-XIII вв. / Пер. с фр. С. Моравского. — М., 1938.
130. *Пуришев Б.* Очерки немецкой литературы XV-XVII в. — М., 1955.
131. *Путешествия Христофора Колумба.* Дневники, письма, документы / Пер. с испан., коммент. и послесловие Я. М. Света. — М., 1961.
132. *Разумовская Л. В.* Очерки по истории польских крестьян в XV — XVI вв. — М., 1968.
133. *Рамм Б. Я.* Папство и Русь. — М., 1950. — С. 141.
134. *Репина Л. П.* Сословие горожан и феодалное государство в Англии XIV в. — М., 1979.
135. *Руа Ж. Ж.* История рыцарства/ Пер. с фр. — СПб., 1858.
136. *Русская историческая библиотека.* — СПб., 1914. — Т. 30. — С. 76-81.
137. *Рыбина Е. А.* Иноземные дворы в Новгороде XII-XVII вв. — М., 1986.
138. *Савело К. Ф.* Раннефеодалная Англия. — Л., 1977.
139. *Сводный каталог инкунабулов небольших собраний, хранящихся в библиотеках СССР.* — Москва, 1982.
140. *Сводный каталог инкунабулов небольших собраний, хранящихся в библиотеках СССР.* — Москва, 1988.

141. Січинський В. Чужинці про Україну. — К., 1992.
142. Словник гідронімів України. — К., 1979.
143. Смирнов М. П. Ягайло-Яков-Владислав и первое соединение Литвы с Польшею. — Одесса, 1868. — Ч. 1.
144. Тажуризина З. А. Николай из Кузы // Николай Кузанский. Сочинения В 2 т. — М., 1979-1980. — Т. 1. — С. 5-45.
145. Тимофеев М. А. “Семь свободных искусств” и содержание образования // Образовательные системы Востока и Запада в эпоху Древности и Средневековья (от глиняной таблички к университету). — М., 2003. — С. 469-498.
146. Тихомиров М. Н. Древняя Москва (XII-XV вв.) // Вестник Академии наук СССР. — 1947. — №8. — С. 105-109.
147. Тихомиров М. Н., Флоря Б. Н. Внутренняя жизнь Великого Новгорода до середины XVI в. (краткие сведения из летописей и других источников) // Новгород. К 1100 летию города: Сб. ст. — М., 1964. — С. 300-320
148. Третьяков П. Н. Восточнославянские племена. — М., 1953.
149. Удальцов А. Д. Англия в XI-XV вв. Восстание Уота Тайлера. — М., 1940.
150. Український степовий кордон в сер. XVI ст. (спогади барського старости Бернарда Претвича)/ Упор. О. Є. Мальченко. — Запоріжжя-Київ, 1997.
151. Фаас І. Інкунабули Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси // Праці Центральної Наукової бібліотеки м. Одеси. — Одеса, 1927.
152. Флоровский А. В. Чехи и восточные славяне. — Прага, 1935. — Т. 1.
153. Хейзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах/ Пер. Д. В. Сильвестрова. — М., 1988.
154. Хек Р. Феодалная раздробленность в Силезии // Польша и Русь. — М., 1974. — С. 80-114.
155. Хорошкевич А. Л. Русь и Крым. От союза к противостоянию: конец XV — начало XVI в. — М., 2001.
156. Цветочки св. Франциска Ассизского / Пер. с лат. А. П. Печковско-го. — М., 1990.
157. Цезарь Г. Ю. Галльская война // Записки Юлия Цезаря / Пер. с коммент. М. М. Покровского. — М., 1999.
158. Цеханович А. А. “Всемирная хроника” Шеделя // Книжные сокровища. К 275 летию Библиотеки АН СССР. — Л., 1990. — С. 227-239.
159. Чайковская О. Г. Ключинское движение X-XI вв., его социальный и политический характер // Вопросы истории религии и атеизма. — М., 1960. — Вып. 8. — С. 249-286.
160. Чорний М. Львівський домініканський монастир божого тіла в XIII — першій половині XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 2000. — С. 91-95.
161. Шамин П. А. Об опыте сопоставления тематических каталогов инкунабулов // Федоровские чтения / Отв. ред. В. И. Васильев. — М., 2005. — С. 482-489.

162. *Шараневич И.* История Галицко-Володимирской Руси от найдажнейших времен до року 1453 — Львов, 1863.
163. *Шаскольский И. П.* Борьба Руси против крестоносной агрессии на берегах Балтики в XII-XIII вв. — Л., 1978.
164. *Шматов В. Ф.* “Крещение в Иордане”// Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник. — М., 1990. — С. 395.
165. *Шматов В. Ф.* Искусство изданий Франциска Скорины //Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. — М., 1979. — С. 120
166. *Шматов В. Ф.* Шедель// Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник. — М., 1990. — С. 564.
167. *Штаерман Е. М.* Сатурн// Мифы народов мира. — М., 1988. — Т. 2. — С. 417.
168. *Штокмар В. В.* История Англии в средние века. — СПб., 2003.
169. *Щавелева Н. И.* Киевская миссия польских доминиканцев// Древнейшие государства на территории СССР: Ежегодник, 1982. — М., 1984. — С. 139-169.
170. *Якубский В. А.* Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. — Л., 1975.
171. *Ястребицкая А. Л.* О формах раннекапиталистических отношений в немецком книгопечатании второй половины XV — середины XVI века: Автореф. дисс. ... на соискание ученой степени канд. ист. наук. — М., 1966.
172. *Alexandrowicz S.* Rozwój kartografii Wielkiego księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII w. // Prace wydziału filozoficzno—historycznego. Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Seria historia. — Poznań, 1971.
173. *Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana Wielkiego Koronnego.* — Warszawa, 1904. — Т. 1. 1553-1579.
174. *Baladié R.* Le sel dans l'antiquité sur la côte Nord de la Mer Noire. À propos d'un passage des Histoires d'Hérodote et à la lumière des voyageurs de l'époque moderne // Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia — Annales d'archéologie et d'histoire — Jahrbuch für Archäologie und Geschichte — Journal of Archaeology and History — Anales de Arqueologia e Historia. — Roma-Paris. — 1994. — Т. 1. — P. 145-166.
175. *Balzer O.* Stolica Polski 963-1138. — Lwów, 1916.
176. *Barthold F. W.* Geschichte von Rügen und Pommern. — Hamburg, 1839-1845. — Т. 1-2.
177. *Beuer W.* König Kruto und sein Geschlecht// Mecklenburgische Jahrbücher. — 1848. — Т. 13. — S. 3-56.
178. *Biskup M.* Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454-1466. — Warszawa, 1967.
179. *Blaschke J.* Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes. — Glogau, 1913.
180. *Blok P. J.* Geschichte der Niederlande. — Gotha, 1902. — Bd. 1-3.

181. *Bogucka M.* Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy. — Warszawa, 1981.
182. *Brunet J. C.* Manuel de libraire. — Paris, 1842.
183. *Brzeg* // SG. — T. 1. — S. 396-397.
184. *Bullarii Franciscani Epitome sive Summa Bullarum ...* — Apud claras Aquas, 1908. — T. 1-4.
185. *Chlebowski B.* Nissa // SG. — T. 7. — S. 158-159.
186. *Chlebowski B.* Oława // SG. — T. 7. — S. 444.
187. *Chlebowski B.* Oleśnica // SG. — T. 7. — S. 471-472.
188. *Chlebowski B.* Opole // SG. — T. 7. — S. 562-563.
189. *Chlebowski B.* Wielkopolska // SG. — T. 13. — S. 348-356.
190. *Chlebowski B.* Wisła // SG. — T. 13. — S. 577-601.
191. *Chłopocka H.* Locacja Szczecina na prawie niemieckim // Przegląd Zachodni. — 1952. — №3-4. — S. 612-626.
192. *Chodykiewicz K.* De rebus gestis in provincia Russiae ordinis Praedicatorum. — Berdyczów, 1780.
193. *Cieszyn* // SG. — T. 1. — S. 696-701.
194. *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden — Chroniken und spnstigen Quellenschriften/* Hrsg. v. A. F. Ridel. — Berlin, 1838-1869. — Bd. 1-41.
195. *Codex diplomaticus Brandenburgensis/* Hrsg. v. G. W. V. Raumer. — Berlin-Stettin, 1831-1833. — Bd. 1-2.
196. *Codex juris Bohemici* / Ed. H. Jireček. — Praegae, 1867. — T. 1.
197. *Codex Pomeraniae diplomaticus.* — Greifswald, 1843.
198. *Cosmae Chronica Boemorum*// Monumenta Germanica Historica. Scriptores. — Hannoverae, 1851. — T. 9.
199. *Cromerus M.* De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. — Basileae: Ex officina Oporiniana, 1568.
200. *Crosno* // SG. — T. 4. — S. 709.
201. *Czarnkowo I.* Chronikon Polonorum // Monumenta Polonicae historicae / Wyd. A. Bielowski. — Lwów, 1872. — T. 2.
202. *Dąbrowski J.* Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370-1382. — Warszawa, 1918.
203. *Dąbrowski J.* Władysław III Jagiellończyk na Węgrzech. — Warszawa, 1922.
204. *De Sarmatia* Commentariolus Hartmanni Schedel, artis medicae doctoris// Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Scriptorum... — Varsaviae, 1761. — P. 227-232.
205. *De scriptorum* Poloniae et Prussiae Historicorum, Politicorum et Jctorum typis impressorum ac Manuscriptorum in Bibliotheca Brauniana Collectorum, virtutibus et vitiis, Catalogus, et Judicium. — Coloniae, 1723.
206. *Devitaet miraculissancti Jacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum praedicatorum* auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis/ Wyd. L. Ćwikliński. // Monumenta Poloniae Historica. — Lwów, 1874. — T. 4. — P. 818-903.

207. *Deresiewicz B.* Przypisy // Sarmacja Hartmann Schedel o Europejskiej Sarmacji Fragment dzieła Liber chronicarum wydrukowanego w Norymberdze przez Antoniego Kobergera w 1493 z drzeworytami Michała Wolgemuta i Wilhelma Pleydenwurffa / Komentarze, przypisy, tłumaczenia i przygotowanie do druku Bogadana Deresiewicza. — Londyn, 1973. — S. 51-63.

208. *Długossus I.* Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huysen. — Francofurti et Lipsiae, 1711. — Vol. 1.

209. *Drzymała K.* Św. Stanisław biskup krakowski († 1079) i Bolesław Śmiały Król Polski († 1089) // Studia Historyczne. — 1981. — R. 24. — S. 657-667.

210. *Dubravius Iohannes.* Historia Boemica / A... Thoma Jordano Medico novis Genealogiarum, Episcoporum, Regum, Ducum, Catalogis, necessariis quinetiam Annotationibus sic ornate et illustrata, ut nunc demum edita dici possit. — Basileae: Apud Petrum Pernam, 1575.

211. *Duda F.* Rozwój terytorialny Pomorza polskiego. — Kraków, 1909.

212. *Dzieje* Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1364-1764. — Kraków, 1964.

213. *Dziewulski W.* Legnica. Studium z historii budowy miast polskich. — Warszawa, 1957.

214. *Fidicin E.* Die Territorien der Mark Brandenburg. — Berlin, 1857-1864. — Bd. 1-4.

215. *Fontes rerum Bohemicarum.* — Praha, 1874. — T. 2.

216. *Frydrychowicz K.* Malbork // SG. — T. 5 — S. 943-958.

217. *Frydrychowicz R.* Toruń // SG. — T. 12. — S. 411-429.

218. *Gąsiorowski A.* Stanisław // SSS. — T. 5. — S. 378-379.

219. *Gąsiorowsky M. I.* Toruń. — Warszawa, 1963.

220. *Gdańsk* // SG. — T. 2. — S. 513-532.

221. *Gąbarowicz M.* Początki kultu św. Stanisława i jego średniowieczny zabytek w Szwecji. — Lwów, 1927.

222. *Geschichte der Deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus von Dr. Franz X. von Wegele* // Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. — München und Leipzig, 1885.

223. *Głoger Z.* Geografia historyczna dawnej Polski. — Kraków, 1900.

224. *Gołębiowski Ł.* Dzieje Polski za Władysława Jagiełły i Władysława III. — Warszawa, 1846. — T. 1.

225. *Górski K.* Pokój toruński 1466 roku i jego znaczenie dla Polski. — Warszawa, 1966.

226. *Grabowski A.* Kraków i jego okolice. — Kraków, 1830.

227. *Grabski A. F.* Bolesław Chrobry. — Warszawa, 1966.

228. *Graesse L. G. Th.* Trésor de livres rares et précieux. — Dresde. — Genève. — Londres — Paris, 1861. — T. 2.

229. *Guerquin B.* Zamek w Malborku. — Warszawa, 1960.

230. *Gumowski M., Urbańczyk S.* O pierwotną nazwę Szczecine // Przegląd Zachodni. — Poznań, 1950. — T. 1. — S. 502-506.

231. *Gustavicz B.* Odra // SG. — T. 7. — S. 386-387.
232. *Gustavicz B.* Olsza // SG. — T. 7. — S. 495-496.
233. *Gustawicz B.* Karpaty // SG. — T. 3. — S. 854-878.
234. *Hain L.* Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur. — Stuttgartiae — Lutetiae Parisiorum, 1826-1838.
235. *Halecki O.* Jadwiga Andegaweńska i kształtowanie się Europy Środkowowschodniej / Przeł. M. Borowska-Sobotka. — Kraków, 2000.
236. *Hase O.* Die Koberger. — Leipzig, 1885.
237. *Heck W.* Wrocław // SG. — T. 14. — S. 24-49.
238. *Helmold de Bosau.* Chronica Slauorum, seu Annales Helmoldi, presbyteri Buzoviensis ...hisque subiectum derecictorum Supplementum Arnoldi Abbatis Lubecensis.../ Opera & studio Reineri Reineccii... — Francofurti: Apud Adream Wechelum, 1581.
239. *Helmolda* kronika Słowian. — Warszawa, 1974.
240. *Hensel W.* Najdawniejsze stolice Polski. — Warszawa, 1960.
241. *Hensel W.* Stara Lubeka w Świetle wykopalisk // Przegląd Zachodni. — 1946. — № 3. — S. 271-274.
242. *Herberstain S.* Rerum Moscoviticarum commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg et Guettenntag. — Basileae: ex officina Oporiniana, 1571.
243. *Hercynia* // SG. — T. 3. — S. 60.
244. *Historia Polski* / Pod red. H. Łowmiańskiego. — Warszawa, 1957. — T. 1 — Cz. 1.
245. *Historia Śląska* / Pod redakcją K. Maleczyńskiego. — Wrocław — Warszawa, 1961-1970. — T. 1.
246. *Homann J. B.* Grosser Atlas. — Nürnberg, 1737.
247. *Jacek* // Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny. — Poznań — Warszawa — Lublin, 1971. — T. 1. — S. 432-456.
248. *Jahn M.* Der Wanderweg der Kimbern, Teutonen und Wandalen. — Mannus, 1932.
249. *Jasnosz S., Leciejewicz L.* Lubeka // SSS. — T. 3. — Cz. 1. — S. 94-95.
250. *Jöcher.* Allgemeines Gelehrten-Lexicon Darinne die Gelchrten aller Stände... — Leipzig, 1750-1756. — Th. 1-4.
251. *Kantzow's T.* Chronik von Pommern in hochdeutscher Sprache / Herausgegeben vov Fr. L. B. von Medem. — Unclam, 1841.
252. *Karwasińska S.* Wojciech-Adalbert // Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny. — Poznań, 1973. — T. 2. — S. 572-589.
253. *Kawecka-Gryczowa A.* Inkunabuły w bibliotekach polskich: Centralny Katalog. — M-Z — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970.
254. *Kazimierz* // SG. — T. 3. — S. 928-930.
255. *Kelar P.* Początki zakonu dominikańskiego w Polsce // Nasza Przeszłość. — Kraków, 1979. — T. 39. — S. 33-34.

256. *Kętryński W.* O słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Łabą, Sałą i czeską granicą // *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny.* — Kraków, 1873.
257. *Kietlińska A.* Osadnictwo starożytne na Górze Zamkowej w Cieszynie// *Materiały starożytne.* — 1958. — T. 4. — S. 91-123.
258. *Kietlińska A., Wędzki A.* Cieszyn// *SSS.* — T. 1. — Cz. 2. — S. 269-270.
259. *Kirnbauer M.* Hartmann Schedel und sein "Liederbuch". — Bern, 2001.
260. *Klubywna A.* Królowa Jadwiga: opowieść o czasach i ludziach. — Warszawa, 1986.
261. *Koczy L.* Polska i Skandynawia za pierwszych Piastów. — Poznań, 1934.
262. *Kolankowski L.* Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548 // *Archivum naukowe.* — Lwów, 1913. — Dz. I. — N. VII. — Zesz. I.
263. *Kosman M.* Władysław Jagiełło. — Warszawa, 1968.
264. *Kossmann O.* Deutschland und Polen um das Jahr 1000// *Zeitschrift Für Ostforschung.* — 1972. — № 21.
265. *Kowalenko W.* Henryk // *SSS.* — T. 2. — Cz. 1. — S. 200-201.
266. *Kramarek J.* Ryczyn // *SSS.* — T. 4. — Cz. 1. — S. 625-626.
267. *Kramarek J.* Wczesnośredniowieczne grodziska ryczyńskie na Śląsku. — Warszawa, 1969.
268. *Krantz A.* Des Fürtrefflichen Hochelahrten herrn Albert Krantzij V Vandalia oder.... — Gedruckt in der Keyserlichen Freyen und des Heyligen Reichs Stadt Lübeck; 1600.
269. *Kromer M.* Polska czyli o położeniu, obyczajach, urządach I Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego .../ Przełożył z łacińskiego W. Syrokomla. — Wilno, 1853.
270. *Kronika Wielkopolska/* Tłum. K. Abgarowicz. — Warszawa, 1965.
271. *Kuczyński S. M.* Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409-1411. — Warszawa, 1966.
272. *Kunisz A.* Markomanowie // *SSS.* — T. 3. — Cz. 1. — S. 180-181.
273. *Kürbis B.* Jak czytać najstarsze teksty o św. Stanisławie // *Znak.* — 1979. — R. 31. — S. 322-326.
274. *Kürbisówna B.* Helmold // *SSS.* — T. 2. — Cz. 1. — S. 198-200.
275. *Labuda G.* Henryk IV// *SSS.* — T. 2. — Cz. 1. — S. 203-204.
276. *Labuda G.* Henryk Lew // *SSS.* — T. 2. — Cz. 1. — S. 204-206.
277. *Labuda G.* Hercynia silva // *SSS.* — T. 2. — Cz. 1. — S. 210-211.
278. *Labuda G.* Marchia połabskie // *SSS.* — T. 3. — Cz. 1. — Cz. 171-175.
279. *Labuda G.* Niklot // *SSS.* — T. 3. — Cz. 1. — S. 397-398.
280. *Labuda G.* Wojna z Tatarami w r. 1241 // *Przegląd Historyczny.* — Warszawa, 1959. — T. 50. — Z. 2. — S. 189-224.
281. *Larousse P.* Grand dictionnaire universel du XIX e siècle. En 17 t. — Paris, s. a. — T. 14.
282. *Leciejewicz L.* Miasta Słowian północnopołabskich. — Warszawa — Wrocław — Kraków, 1968. — S. 83.
283. *Leciejewicz L.* Szczecin // *SSS.* — T. 5. — S. 518-520.

284. *Leciejewicz L., Zientara B.* Rugia, Rugianie // SSS. — T. 4. — Cz. 2. — S. 564.
285. *Lexikon des Gesamten Buchwesens* Herausgegeben von Karl Löffler und Joachim Kirchner unter Mitwirkung von Wilhelm Olbrich. — Leipzig, 1937. — Band III.
286. *Lot F.* Études sur le règne de Hugues Capet et la fin du X^e siècle. — Paris, 1903.
287. *Lot F.* La fin du Monde Antique et le début du Moyen âge. — Paris, 1938.
288. *Lowmiański H.* Sarmacja // SSS. — T. 5. — S. 62-70.
289. *Ludat H.* An Elbe und Oder um das Jahr 100. — Köln — Wien, 1971.
290. *Macieszewski.* Kraków // SG. — Warszawa, 1883. — T. 4. — S. 588.
291. *Maleczyńska K.* Zarys historii bibliotek od XV do XVIII wieku. — Wrocław, 1976.
292. *Mela Pomponius.* De chorographia libri tres/ Ad librorum manu scriptorum fidem edidit notisque criticis instruxit Gustavus Parthey. — Berolini, 1867.
293. *Milewski T.* Pierwotne nazwy wyspy Rugii i słowiańskich jej mieszkańców // *Slavia Occidentalis*. — 1930. — T. 9. — S. 292-306.
294. *Minsberg F.* Geschichte der Stadt und Festung Gross Glogau. — Glogau, 1853. — T. 1-2.
295. *Monumenta* medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. — Cracoviae, 1876. — T. 2.
296. *Muensterberg* // SG. — T. 6. — S. 797.
297. *Nalepa J.* Krut // SSS. — T. 2. — Cz. 2. — S. 532.
298. *Nalepa J.* Pierwotne brzmienie nazw Meklemburga i Ratzeburga // *Przegląd Zachodni*. — 1953. — T. 9-10.
299. *Okolskus S.* Russia florida rosis et liliis. Hoc est sanguine, praedicatione, religione et vita antea ff. ordinis praedicatorum. Peregrinatione inchoata, nunc conventuum in Russia stabilitate fundata. — Leopoli, 1646.
300. *Pannonia Chorwacka* // SSS. — T. 4. — Cz. 1. — S. 27
301. *Papée F.* Alexander Jagiellończyk. — Kraków, 1949.
302. *Papée F.* Jan Olbracht. — Kraków, 1936.
303. *Papée F.* Kandydatura Fryderyka Jagiellończyka na biskupstwo warmińskie (1489-1492) // *Studia i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*. — Warszawa, 1907. — S. 171-220.
304. *Papée F.* Królewskie córki // *Studia i Szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*. — Warszawa, 1907. — S. 283-299.
305. *Papée F.* Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. — T. 1. Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka. — Kraków, 1904.
306. *Papée F.* Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka. — Warszawa, 1907.
307. *Potkański K.* Kraków przed Piastami // *Rozprawy Akademii Umiejętności*. — Wydział Historyczno-Filozoficzny. — Kraków, 1898. — T. 35. — S. 101-225.
308. *Poulók J.* Južna Morava, zem dávnych Slovanů. — Brno, 1948-1950.

309. *Poulík J.* Starosłowianska Morawa. — Brno, 1948.
310. *Powierski J.* Pomezania // SSS. — T. 4. — Cz. 1. — S. 220.
311. *Poznań* we wczesnym średniowieczu / Pod red. W. Hencel. — Wrocław-Warszawa, 1959-1961. — T. 1-3.
312. *Prochaska A.* Król Władysław Jagiełło. — Kraków, 1908. — T. 1-2.
313. *Prochaska A.* Długosz o Elżbiecie, trzeciej żonie Jagiełły. — Lwów, 1876.
314. *Ptolemae Claudii alexandrini geographicae enarrationis libri octo.* Ex Bilibaldi Pirckeymheri tralatione, sed ad Graeca et prisca exemplaria a Michaelae Villanovano iam primum recogniti. — Lugduni, 1535.
315. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*/ Ed. C. J. Erben. — Praegae, 1855.
316. *Res gestae principum regum Poloniae per Vincentium* (Kadłubkonem) saeculo XII et XIII enarratae. quibus accedit Cronicon polonorum per Dzierzswam saeculi XIII scriptorem, composuitum. — Varsoviae, 1824. — T. 1. — P. 16-17.
317. *Reske C.* Die Produktion der Schedelschen Weltchronik in Nürnberg. — Harrassowitz, Wiesbaden, 2000.
318. *Rospond S.* Pierwotna nazwa Szczecina a północno-zachodnia granica Polski Piastowskiej // *Slavia Occidentalis*. — Poznań, 1947. — T. 18. — S. 291-304.
319. *Rozsondai M.* Anton Koberger. — Budapest, 1978.
320. *Rücker E.* Hartmann Schedels Weltchronik, das größte Buchunternehmen der Dürerzeit. Verlag Prestel. — München, 1988.
321. *Ryczyna* // SG. — T. 10. — S. 81.
322. *Šafařík P.* Slovanské starožitnosti. — Praha, 1837. — S. 833.
323. *Samsonowicz A.* Krak // SSS. — T. 1. — Cz. 2. — S. 506.
324. *Sarmacja* Hartmann Schedel o Europejskiej Sarmacji Fragment dzieła Liber chronicarum wydrukowanego w Norymberdze przez Antoniego Kobergera w 1493 z drzeworytami Michała Wolgemuta i Wilhelma Pleydenwurffa / Komentarze, przypisy, tłumaczenia i przygotowanie do druku Bogdana Deresiewicza. — Londyn, 1973.
325. *Sarmacja* / komentarze, przypisy, tł. i przygot. Do dr. Bodana Deresiewicza; przedśł. Aleksandra Janty; Odę saficką przetł. [z łac.] na pol. Edwin Jędrkiewicz, na ang. Kenneth Mackenzie. — Toruń, 1992.
326. *Schedel H.* Hartmanni Schedelii de Sarmatia Commentariolus, nihil novi, quod non latius alii jam tradidere, habent, et ob brevitatem parum erudiunt // *Corpus Historicorum Polonicorum*. — Basileae, 1582.
327. Schedel'sche Weltchronik / Taschen Verlag *Stephan Füssel*. — Köln, 2001.
328. *Semkowicz W.* Sprawa św. Stanisława w świetle nowego źródła ikonograficznego // *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*. — Lwów, 1925. — T. 2. — S. 389-439.
329. *Simson P.* Geschichte der Stadt Danzig. — Danzig, 1913-1918. — T. 1-4.
330. *Ślaski K.* Podziały terytorialne Pomorza w XII-XIII w. // *Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. — Poznań, 1960. — T. 18.
331. *Ślaski K.* Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski. — Poznań, 1968.

332. *Stankiewicz J., Szermer B.* Gdańsk. — Warszawa, 1965.
333. *Strzelczyk J.* Saksonia // SSS. — T. 5. — S. 20-21.
334. *Strzelczyk J.* Srarogard wagryjski — miasto // SSS. — T. 5. — S. 395-399.
335. *Strzelczyk J.* *Wstęp* // Helmolda kronika Słowian. — Warszawa, 1974. — S. 3-49.
336. *Sulimierski F.* Bobrawa // SG. — T. 1. — S. 258.
337. *Sulimierski F.* Głogowa Dolna // SG. — T. 2. — S. 604.
338. *Sulimierski F.* Lignica // SG. — T. 5. — S. 223-224.
339. *Sułowski Z.* Najstarsza granica zachodnia Polski // Przegląd Zachodni. — Poznań, 1952. — №3-4. — S. 343-383.
340. *Świdnica* // SG. — T. 11. — S. 645-647.
341. *Swieżawski E. S.* Małopolska // SG. — T. 6. — S. 38-76.
342. *Syców* // SG. — T. 11. — S. 733-734.
343. *Thietmari Chronicon*// Monumenta Poloniae Historica. — Lwów, 1864. — T. 1. — P. 231-318.
344. *Thomson John A. F.* The transformation of medieval England, 1370-1529. — London-New-York, 1995.
345. *Ulewicz T.* Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV-XVI w. — Kraków, 1950.
346. *Urbańczyk S., Zaki A., Bochnak A.* Kraków // SSS. — T. 2. — Cz. 2. — S. 507-513.
347. *Uzdowska-Szałowska T.* Głogów // SSS. — T. 2. — Cz. 1. — S. 110-111.
348. *Vigenère Blaise de.* La description du Royaume de Pologne, et pays adiacens: avec les statuts, constitutions, moeurs, et façons de faire d'iceux / Par Blaise de Vigenere, Secretaire de feu Monseigneur le Duc de Nivernois. — A Paris, 1573.
349. *Vita S. Adalberti*// Monumenta Poloniae Historica. — Kraków, 1864. — T. 1. — P. 3-110.
350. *Vojgt J.* Geschichte Preussens. — Königsberg, 1827-1839. — T. 1-9.
351. *Voullieme E.* Die deutsche Drucker der fünfzehnten Jahrhunderts. — Berlin, 1922.
352. *Vries J. de.* Kimbern und Teutonen // Festgabe K. Helm zum 80 Geburtstag. — Tübingen, 1951. — S. 7-24.
353. *Wachowski K.* Słowiańszczyzna zachodnia. — Poznań, 1950.
354. *Wartenberg*// SG. — T. 13. — S. 117.
355. *Wasilewski T.* Morawiane // SSS. — T. 3. — Cz. 1. — S. 289-290.
356. *Wędzki A.* Legnica // SSS. — T. 3. — Cz. 1. — S. 39-40.
357. *Wehrmann M.* Geschichte der Stadt Stettin. — Stettin, 1911.
358. *Wielka historia Polski.* — Kraków, 1999. — T. 3. Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370 — 1506) / Krzysztof Baczkowski.
359. *Witkowska A.* Wawel i Skałka// Znak. — 1979. — R. 31. — S. 358-365.
360. *Wojciechowski T.* Kościół katedralny w Krakowie. — Kraków, 1900.
361. *Wąjciechowski T.* Szkice historyczne jedenstego wieku. — Kraków, 1904.
362. *Ząbkowice* // SG. — T. 14. — S. 507.

363. *Zahn P.* Hartmann Schedels Weltchronik. Bilanz der jüngeren Forschung. In: Bibliotheksforum Bayern 24. 1996.

364. *Zakrzewski S.* Bolesław Chrobry — Wielki. — Warszawa — Kraków — Lwów, 1925.

365. *Zakrzewski S.* Bolesław Smiały // Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego. — Lwów, 1901.

366. *Zientara B.* Źródła i geneza “prawa niemieckiego” (Ius Teutonicum) na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i Środkowej w XI-XII w. // Przegląd Historyczny. — T. LXIX. — 1978. — Z. 1. — S. 47-74.

367. 500 Jahre Schedelsche Weltchronik / *Stephan Füssel.* — Carl, Nürnberg, 1994.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

арк — аркуш, аркуші
гл. — главный
грав. — гравірований
деф. — дефектний
дисс. — диссертация
іст. — історичний
канд. — кандидат
м. — місто
прим. — примірник
ред. - редактор
ст. — століття
тит. — титул
fl. — fluvius
р. — pagina, page
t. — tomus
th. — theil

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ЦИТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Cromerus M. De origine... — *Cromerus M. De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX.* — Basileae: Ex officina Oporiniana, 1568.

Deresiewicz B. Przypisy. — *Deresiewicz B. Przypisy* // Sarmacja Hartmann Schedel o Europejskiej Sarmacji Fragment dzieła Liber chronicarum wydrukowanego w Norymberdze przez Antoniego Kobergera w 1493 z drzeworytami Michała Wolgemuta i Wilhelma Pleydenwurffa / Komentarze, przypisy, tłumaczenia i przygotowanie do druku Bogadana Deresiewicza. — Londyn, 1973.

Długossus I. — *Długossus I. Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huysen.* — Francofurti et Lipsiae, 1711. — Vol. 1.

Goff — *Goff F. R. Incunabula in American libraries. A third census.* — New York, 1964.

Hain — *Hain L. Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur.* — Stuttgartiae — Lutetiae Parisiorum, 1826-1838.

Jöcher. — *Jöcher Ch. G. Allgemeines Gelehrten-Lexicon, Darinne die Gelehrten aller Stände...* — Leipzig, 1750-1756.

Kawecka-Gryczowa — *Kawecka-Gryczowa A. Inkunabuły w bibliotekach polskich: Centralny Katalog.* — M-Z. — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1970.

Kromer M. Polska. — *Kromer M. Polska czyli o położeniu, obyczajach, urządach i Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego .../ Przełożył z łacińskiego W. Syrokomla.* — Wilno, 1853.

SG. — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych państw słowiańskich.* — Warszawa, 1880. — T. 1; 1881. — T. 2; 1882. — T. 3; 1883. — T. 4; 1884. — T. 5; 1885. — T. 6; 1886. — T. 7; 1889. — T. 10; 1890. — T. 11; 1886. — T. 11; 1892. — T. 12; 1893. — T. 13; 1895. — T. 14.

SSS. — *Słownik Starożytności Słowiańskich.* — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1961. — T. 1. — Cz. 1; 1961. — T. 1. — Cz. 2; 1964. — T. 2. — Cz. 1; 1964. — T. 2. — Cz. 2; 1970. — T. 4. — Cz. 1; 1970. — T. 4. — Cz. 2; 1975. — T. 5.

Александрович — *Александрович Е. С. Инкунбулы Центральной научной библиотеки Харьковского университета: Каталог.* — Харьков, 1962.

“Великая хроника”. — “Великая хроника” о Польше, Руси и их соседях XI-XIII в. / Вст. ст., пер. и коммент. Н. И. Щавелевой. — М., 1987.

Галл Аноним. — *Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей Польских/ Пред., пер. и примеч. Л. В. Поповой.* — М., 1961.

Головко А. Б. — Головко А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X-первой трети XIII вв. — К., 1988. — С. 18-32.

Дворецкий И. Х. — Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. — М., 2000. — С. 759.

Зашикільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі. — Зашикільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів. — Львів, 2004.

История Венгрии. — История Венгрии. В 3-х т. / Ред. коллегия: Т. М. Исламов, А. И. Пушкаш, В. П. Шушарин. — М., 1971. — Т. 1.

Зданевич — Зданевич Б. Каталог інкунабулів/ Упоряд. Г. Ломонос-Рівна — К., 1974.

Луцик — Луцик Р. Інкунабули Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР: Каталог. — Львів, 1974.

Максименко Додаток. — Максименко Ф. П. Першодруки (інкунабули) Наукової бібліотеки Львівського університету: Каталог. [Додаток. Інкунабули, які є у львівських збірках, крім Наукової бібліотеки ЛДУ]. — Львів, 1958.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК¹

- Adalbertus 30
Alexander 34
Alfesis de Holchtein
(Alff de Holchtein) 42
Anna 38
Benedictus 44
Boleslaus 30, 36
Cantus 38
Casimirus (Cassimirus) 32, 34, 36, 40,
46
Ceres 38
Cracus (Craccus) 30, 38
Florianus 40
Francisais 38, 44
Fridericus 44
Fridericus 34, 42, 44
Georgius 34, 40
Geraldus 42
Gotstalcus 42
Hedwigis 40
Heinricus 42, 44
Heinricus Cesar 42
Heinricus de Leone 42
Heinricus IV 42
Helmuldus 42
Jacinctus 38
Johannes 44
Johannes Albertus 34
Johannes Rott de Wending 46
Kitto (Kittoni) 42
Ladislaus 34
Kazimirus 46
Maria 38, 44
Mathias 34
Michaelis 38, 40
Otto Cesar 30
Petrus 44, 46
Phebus 38
Ptolomeus 36
Sigismundus 34
Stanislaus 30, 34, 36
Strabo 36
Theodoricus de Hamburg 44
Truton 42
Vikbodus Vitigus 42
Vladislaus 32, 38, 40
Wentzelslai 36, 40
Адальберт 31
Альф із Гольштайна (Альфесіс) із
Гольштайна) 43
Анна 39
Бенедикт 45
Болеслав 31, 37
Вацлав 41
Вікбодо Вітіго 43
Владислав 33, 35, 39, 41
Гельмольд 43
Генріх IV 43
Генріх із Леона 43
Генріх Цезар 43, 45
Генріх 43, 45
Георгій 35, 41
Готшальк 43
Домінік 39
Іоанн 45
Казимир 33, 35, 47
Кант 39
Катерина 41
Кітто 43
Крак 31, 39
Марія 39, 45
Матьяш 35
Михайло 37, 41
Олександр 35

¹ Відображає назви вживані Гартманом Шеделем в “Сарматії” та у перекладі.

Оттон I Цезар 31

Петро 47

Птолемей 37

Станіслав 35, 37

Страбон 37

Теодорик із Гамбурга 45

Фридерик 35

Фрідріх 35, 43, 95

Франциск 39, 45

Флоріан 41

Ядвіґа 41

Ян Ольбрахт 35

Ян Ротт із Вендінґа 47

Яцинкт 39

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК¹

Albis, fl. 36	Germanicum, oceanum 40
Anglia 42, 44	Glogovia Maior 46
Austria 34	Gnesna 30
Baguisor, fl. 42, 44	Hercinia (Hircinie), silva 32, 46
Baltheum, mare 42	Herneborg 42
Barusius, fl. 46	Holchstein 44
Bavaria 34	Holstadensium, ducatus 42
Bobrus, fl. 46	Hungaria 32, 34, 46, 48
Bohemia 32, 34, 40, 46	Istula, fl. 38
Brega 46	Lattoris, fl. 46
Bregentur 46	Legnica 46
Buccovia 42	Lissa, fl. 46
Carpathum 40	Lituania (Lituania) 32, 34, 42
Casimirum 40	Livonia 42
Cimbricam Chersonesus 42	Lon den 44
Cismer 44	Lubeca (Lubecca, Lubecum) 42, 44
Clepardium 40	Magnopolensium, ducatus 42
Codanus, sinus 30, 40	Marchia 42
Constantinopolim 32	Marchia Brandenburska 46
Corrdonum 36	Marieburgum 32
Cracovia 30, 32, 36, 38	Monsterberg 46
Crosno 48	Moravia 48
Dacia 44	Mosthos, fl. 30
Dania 43	Nissa, fl. 46
Dantiscum 32	Nissa 46
Ducatus magni ducis Moschavie 44	Nogardia 44
Eisten 46	Norvegia 42, 44
Europa 32	Oder, fl. 46, 48
Fernernum 42	Ola, fl. 46
Flandria 42, 44	Oldenburg 42
Francia 30, 42	Olsa, fl. 46
Franckenstein 46	Olsna 46
Gallia 30, 46	Oppel 46
Germania 30, 36, 38, 42	Pannonicis, montes 40
Germania Alta 42	Pannonia 34
Germania Bassa 42	Parisius 34
Germanicum, mare 30, 42, 46	Peldte 42

¹ Відображає назви вживані Гартманом Шеделем та у перекладі.

Podolia 32
Polonia 30, 38, 42, 46
Polonia Maior 30
Polonia Minor 30
Pomerania 34, 42
Posnania 30
Prussia 42, 48
Rhenus 36
Ritzinum 46
Roma 44
Romanum imperium 42
Rudys, fl. 38
Rugen 42
Russia 32, 42, 44
Saganum 46
Sarmacia (Sarmatia) 30, 36, 38
Saxonia 42
Scithia 32
Scocia 42
Szczeppanovo 34
Silesia (Slesie) 46, 48
Sinogrovia 46
Svecia 42, 44
Stanalium 44
Stagnium 42
Stargardia 42
Stetinum 46
Swedenitz 46
Swoartau 42
Thanais, fl. 30
Testhen 46
Thuronia 32
Trab, fl. 42
Travus, fl. 42, 44
Vagernum 42
Wagniss, fl. 42
Wartenbergensis, districtus 46
Westulia 42
Айштен 47
Англія 43
Баварія 35
Багуізор, р. 45
Балтійське, море 43

Барузій, р. 47
Бобр, р. 47
Богемія 33, 35, 41, 47
Богемське, королівство (див. Богемія)
Бранденбурзька Марка 47
Брегентурська, округа 47
Буковія 43
Вагернум 43
Вартенберзька, округа 31, 47
Вестфалія 43
Вісла, р. 39, 41
Вроцлав 47
Галлія 47
Гернеборг 43
Герцинський, ліс 33, 47
Глоговія Велика 47
Гнєзно, м. 31
Гольштайн 45
Данія 43, 45
Данціг, м. 33
Ельба, р. 37
Європа 33
Казімеж 41
Карпати, гори 41
Кімврійський Херсонес 43
Клепардіум 41
Кодан, затока 31, 41
Константинополь 33
Коррдонум 37
Краків 31, 33, 37, 39
Кросно 49
Латор, р. 47
Лєгніца 47
Лівонія 43
Лісса, р. 47
Литва 33, 43
Лондон 45
Любек (Любекум) 43
Магнополенське, герцогство 43
Марієнбург 33
Марка 43
Монстерберг 47
Моравія 49

Москва, р. 31
Московське велике князівство 45
Нижня Вандалія 43
Ниса 46
Ниса, р. 46
Німецьке, море 31, 43, 47
Німецький, океан 41
Німеччина 31, 39, 41, 43
Німеччина Верхня 43
Німеччина Нижня 43
Новгород 45
Норвегія 43, 45
Одер, р. 47
Озеро 43
Ола, р. 47
Ольза, р. 47
Ольсна 47
Ольденбург 43
Опель 47
Паннонія 35
Паннонські, гори 41
Паризій 35
Пельдте 43
Поділля 33
Познань 31
Польське, королівство 33, 47
Польща 31, 33, 39, 43
Польща Велика 31
Польща Мала 31
Померанія 35, 43
Пруссія 43, 49
Рейн, р. 37
Рим 44, 47
Римська, імперія 43, 47
Ричина 47
Руген, острів 43
Рудис, р. 39
Русь 33, 43, 45
Саксонія 43
Сарматія 31, 33, 39
Свартау 43
Сведеніц 47
Священна Римська імперія 43
Сілезія 47, 49
Сіногровія 47
Скіфія 33
Старгардія 43
Танаїс, р. 31
Тестен 47
Туронія 33
Травус, р. 45
Угорське королівство (Угорщина)
 33, 35, 49
Фернерен 43
Фландрія 43, 45
Франкенштайн 47
Франція 31, 43
Цісмар, с. 45
Швеція 43, 45
Шотландія 43
Штетінь 47
Щепаново 35

Гартман Шедель. О европейской области Сарматии

Работа содержит фототипическое издание одного из разделов “Книги хроник” известного немецкого автора Гартмана Шеделя — “О европейской области Сарматии” (Нюрнберг: Антон Кобергер, 12 VII 1493). Этот шедевр книгопечатания конца XV в. украшен многочисленными гравюрами, выполненными Михаелем Вольгемутом и Вильгельмом Пляйденвурфом. Текст и иллюстрации воспроизведены по экземпляру инкунабулы, хранящейся в отделе редкой книги и рукописей Научной библиотеки Одесского национального университета им. И. И. Мечникова. Издание состоит из предисловия, вступительной статьи, фототипического воспроизведения фрагмента книги, публикации текста на латинском языке, перевода на украинский язык, комментариев.

Во вступительной статье “Гартман Шедель и “Сарматия”” значительное место отведено изучению жизненного пути автора хроники. Реконструкция биографии ученого показала, что его деятельность совпала с эпохой гуманизма, зарождения книгопечатания, великих географических открытий и отразила перипетии этого времени. В исследовании отмечаются разнообразные интересы хрониста, прослеживается круг общения и связей. Автор остался верным структуре “всемирных” хроник, разделив историю на шесть “веков” (с обязательным пересказом библейских мифов). Он повествует о всех известных ему странах, о важных событиях политической и общественной жизни.

Раздел “О европейской области Сарматии” состоит из пяти маленьких рассказов: “О королевстве Польши и его начале”, “О святом Станиславе, краковском епископе, патроне Сарматии”, “О королевском городе Сарматии Кракове”, “Любек”, “Ниса”, в которых содержится ценная информация по истории Украины. В частности, анализируются сведения Гартмана Шеделя о потенциальных экономических возможностях одного из регионов Украины — Подолии. Особое внимание уделено источниковой базе хрониста, в которой можно выделить следующие группы: сочинения античных авторов, средневековые хроники, труды астрономов, письменные свидетельства современников. Информация, содержащаяся в хронике, является неоспоримым подспорьем для изучения исторической географии Северной и Восточной Европы. Труд Гартмана Шеделя будет также представлять интерес для ученых, которые занимаются компаративистикой.

Издание снабжено иллюстрациями, картами, именным и географическим указателем.

Исследование является одним из первых опытов публикации оригинальных источников по истории Украины, которые хранятся в фондах Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова.

SUMMARY

Hartmann Schedel. About the European Sarmatia

The book contains the phototype edition of one of the chapters of *Liber chronicarum* by a noted German author Hartmann Schedel (Nuremberg: Anton Koberger, 12 VII 1493). This masterpiece of book-printing of the XVth century is famous for numerous woodcuts by Michael Wolgemut and Wilhelm Pleydenwurff. The text and illustrations were reproduced from a copy of the incunable, conserved in the Department of Rare Books and Manuscripts of the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University. The publication includes a preface, an introduction, a phototype image of the book fragment, Latin text and Ukrainian translation, footnotes.

The introduction treats the biography of the chronicler as well as his various interests and contacts. H. Schedel's activities are traced in the context of the Epoch of the Great Geographical Discoveries, Humanism and the beginning of book-printing. The author conserved the original structure of the World chronicles with their division into six ages (with the obligatory retelling of Bible myths). Hartmann Schedel narrates about all the countries known to him as well as the important events of political and public life.

The chapter "About the European Sarmatia" consists of five small parts — "About the Polish kingdom and its beginning", "About St. Stanislaw, the bishop of Krakow, the patron of Sarmatia", "About Krakow, the royal city of Sarmatia", "Lubeka", "Nysa", which contain the valuable information on the history of Ukraine. In particular, the research treats Hartmann Schedel's knowledge of the potential economic resources of one of the Ukrainian regions — Podillia. Special attention is given to the source base of the chronicler, which can be divided into the following groups: works of the antique authors, medieval chronicles, scholarly works of astronomers, written testimonies of the contemporaries.

The information, contained in the chronicle, can be regarded as a valuable source for the study of the historical geography of the Northern and Eastern Europe. Hartmann Schedel's work will be also useful for comparative studies.

The edition contains illustrations, maps, a Name index and an Index of Geographical names.

The study is one of the first experiences in publishing original sources on the history of Ukraine, which are housed in the stacks of the Scientific Library in the Odessa Mechnikov National University.

Hartmann Schedl. O Europejskiej Sarmacji

Praca zawiera fototypiczny obraz fragmentu dzieła “Liber chronicarum” znanego niemieckiego autora Hartmanna Schedla “O Europejskiej Sarmacji” (Nuremberg: Anton Koberger, 12 VII 1493). To dzieło sztuki drukarskiej końca XV wieku jest ozdobione wieloma drzeworytami Michała Wolgemuta i Wilhelma Pleidenwurffa. Tekst oryginału i ilustracje przedrukowano z egzemplarza incunabuły, jaka znajduje się w oddziale rzadkich dzieł i rękopisów Biblioteki Naukowej w Odessie przy Narodowym Uniwersytecie imienia I. I. Miecznikowa. Wydawnictwo zawiera przedślowie, wstęp, przedruk tekstu na języku łacińskim, tłumaczenie na język ukraiński i komentarze.

W wstępnym artykule “Hartmann Schedl i “Sarmacja”” szczególne miejsce zajmuje badanie życia i działalności autora. Rekonstrukcja biografii uczzonego ukazała, że jego działalność przypada na epokę humanizmu, czasu początku drukarstwa, wielkich geograficznych odkryć.

W czasie badań można zauważyć różnorodne zainteresowania kronikarza, jego rozmaite relacje i kontakty osobiste. Autor pozostał wierny strukturze światowych kronik, podzielił historię na sześć “wieków”, dodając obowiązkowo mitologię biblijną. Dowiadujemy się od niego o wszystkich jemu znanych krajach, ważnych wydarzeniach politycznych i życiu społecznym.

Rozdział “O Europejskiej Sarmacji” składa się z pięciu małych opowiadań: “O królestwie polskim i jego początku”, “O świętym Stanisławie biskupie krakowskim, patronie Sarmacji”, “O królewskim mieście Sarmacji Krakowie”, “Lubeka”, “Nysa”, w których znajduje się cenna informacja o historii Ukrainy. Po części przedstawia Hartmann Schedl potencjalne ekonomiczne możliwości Podola — jednego z regionów Ukrainy. Szczególna uwaga zwrócona jest na źródła z których czerpie kronikarz: dzieła autorów antycznych, kroniki średniowieczne, prace astronomów, pisemne świadectwa współczesnych. Informacje zawarte w kronice są fundamentem dla geograficznych i historycznych badań Północnej i Wschodniej Europy. Praca Hartmanna Schedla zaciekawi także uczonych zajmujących się komparatywistyką.

Dzielo opatrzone ilustracjami, mapami, wykazem nazwisk i nazw geograficznych.

Badanie to jest jedną z pierwszych prób publikacji oryginalnych źródeł historii Ukrainy, jakie znajdują się w Bibliotece Naukowej w Odessie przy Narodowym Uniwersytecie imienia I. I. Miecznikowa.

ZUSAMMENFASSUNG

Hartmann Schedel. Über das europäische Gebiet Sarmatiens

Die Arbeit enthält eine phototypische Ausgabe eines der Kapitel des *Buches der Chroniken und Geschichten* von einem deutschen bekannten Autor Hartmann Schedel — “Über das europäische Gebiet Sarmatiens“ (Nürnberg: Anton Koberger, 12 VII 1493). Dieses Meisterwerk der Buchdruckerkunst dem Ende des XV. Jahrhunderts ist mit mehreren Holzschnitten von Michael Wolgemut und Wilhelm Pleydenwurff verziert. Der Text und die Illustrationen werden nach dem Exemplar des Wiegendrucks, das im Abteil der raren Bücher und Handschriften in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Nationalen Metschnikow Universität Odessa aufbewahrt wird, wiederhergestellt. Die Ausgabe besteht aus einem Vorwort, einer Einleitung, einer phototypischen Fragmentenwiedergabe des Buches, einer Publikation des Textes auf Latein, einer Übersetzung ins Ukrainische, Kommentaren.

Den Einleitungsartikel “Hartmann Schedel und “Sarmatien“” widmet man dem Studium des Lebens vom Weltchronikautor. Die Rekonstruktion der Biographie des Gelehrten hat gezeigt, dass seine Tätigkeit mit dem Zeitalter des Humanismus, mit dem Entstehen des Buchdrucks, der Großen geographischen Entdeckungen zusammengefallen ist und diese Ereignisse widerspiegelt hat. In der Untersuchung lassen sich verschiedenartige Interessen des Chronisten, seine Beziehungen mit den anderen Leuten zu rückverfolgen. Der Autor ist der Struktur der Weltchronik treu geblieben. Er hat die Geschichte in sechs Zeitaltern dargestellt (mit der obligatorischen Wiedergabe der Bibelmythen). Er hat über alle ihm bekannten Länder, über wichtige Ereignisse im politischen und gesellschaftlichen Leben erzählt.

Das Kapitel “Über das europäische Gebiet Sarmatiens“ besteht aus Fünf kleinen Erzählungen: “Über das Königreich Polen und seinen Beginn“, “Über den Heiligen Stanislaus, Bischof von Krakau, Patron Sarmatiens“, “Über die Königsstadt Sarmatiens Krakau“, “Lübeck“, “Nisa“. Sie enthalten wertvolle Information über die Geschichte der Ukraine. Insbesondere werden Hartmann Schedels Kenntnisse über die potentiellen wirtschaftlichen Möglichkeiten eines der ukrainischen Gebiete — Podolija analysiert. Unter den Quellen des Chronisten können folgende besonders ausgezeichnet werden: Werke der antiken Autoren, mittelalterliche Chroniken, gelehrte Abhandlungen der Astronomen, Schriftzeugnisse der Zeitgenossen. Die Information in der Chronik ist eine wertvolle Quellenschrift für das Studium der historischen Geographie von Nord- und Osteuropa. Das Werk von Hartmann Schedel ist auch für die Gelehrten, die sich mit der Komparativismus beschäftigen, von großem Interesse.

Die Ausgabe enthält Illustrationen, Karten, ein Namenregister und ein geographisches Register.

Die Forschung ist eine der ersten Proben, die originalen Quellen über die ukrainische Geschichte zu publizieren, die im Bücherbestand der Wissenschaftlichen Bibliothek der Nationalen Metschnikow Universität Odessa aufbewahrt werden.

ЗМІСТ

Передмова	5
Гартман Шедель та “Сарматія”	6
Додаток 1. Бібліографічний опис книги	27
De Sarmatia regione Europe. Про європейську область Сарматію	29
Коментарі	50
Список ілюстрацій	96
Список використаної літератури	97
Список скорочень	113
Список умовних позначень цитованої літератури	114
Іменний покажчик	116
Географічний покажчик	118

Наукове видання

Шедель Гартман
Про європейську область Сарматію

Автор вступної статті, перекладу з латинської та коментарів
канд. іст. наук **Ольга Білецька**

Науковий редактор доктор іст. наук **Микола Крикун**

Редактор-бібліограф канд. іст. наук **Олена Полевщикова**

Заступник відповідального редактора, керівник проекту **Марина Подрезова**

Відповідальний редактор академік **Валентин Сминтина**

Художнє оформлення **Геннадій Гарбузов**

Українською та латинською мовами

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*

Голов. редактор *Ж. Б. Мельниченко*

Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*

Технічні редактори *Р. М. Кучинська, М. М. Бушин*

Коректор *І. О. Кокота*

Підписано до друку 14.09.2007. Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Newton». Друк офсетний, на вкл. — крейдяний.
Ум. друк. арк. 10,40 + вкл. 1,95. Тираж 300 прим. Зам. № 83.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.
Тел.: (048) 726-98-82, 726-96-82, (0482) 37-14-25.
www.fotoalbom-odessa.com

Шедель Гартман

Ш 384 Про європейську область Сарматію / Відп. ред. В. Сминтина; Заст. відп. ред., керівник проекту М. Подрезова; Вступ. ст., пер., коментарі — О. Білецька. — Одеса: Астропринт, 2007. — 128 с., 12 арк. іл.

Укр. та лат. мовами.

ISBN 978–966–318–802–7.

Книга є фототипічним виданням розділу “Про європейську область Сарматію” з праці “*Liber chronicarum*” (Nürnberg, 12.VII.1493) відомого німецького автора Гартмана Шеделя. В розділі міститься цінна інформація, що стосується середньовічної історії України. Праця супроводжується вступною статтею, присвяченою життю та діяльності хроніста, публікацією латинською та перекладом українською мовами, коментарями.

Дослідження розраховане на істориків, філологів, книгознавців та всіх, хто цікавиться давньою слов'янською, українською та польською минушинами.